

UNA ALTRA RELACIÓ SOBRE TERRA SANTA:
EL LLIBRE DE LA MIA PEREGRINACIÓ,
DEL PARE ANTONI FLUXÀ, OFM (1732-1736)

ANTONI HOMS I GUZMÁN

A la memòria del R.P. Josep Martí Mayor, ofm, arxiver
i bibliotecari del convent de Sant Antoni de Barcelona,
home tan savi com amable i servicial.

INTRODUCCIÓ

El dia 15 de juliol de l'any 1732, tres frares franciscans, els pares Pau Pou i Segimon Gràcia, catalans, i un altre, mallorquí, el nom del qual no figura en el relat que ens deixà, sortiren de Barcelona a bord d'una nau en direcció a Marsella. La seva intenció era trobar en aquesta ciutat un altre vaixell que els dugués a la ribera oriental del Mediterrani, a les terres de Llevant, per tal d'arribar a la destinació final, que era Jerusalem. Havien demanat d'anar a servir a l'anomenada Custòdia de Terra Santa, i com que tots tres havien obtingut alhora l'autorització desitjada, el matí d'aquell dia d'estiu es trobaven al port llestos per a embarcar-se. Tots tres acompliren la seva missió i al cap de pocs anys tornaren de Terra Santa per reincorporar-se als seus convents de professió.

Dos d'aquells religiosos, el pare Pau Pou i el mallorquí, volgueren conservar el record d'aquella estada tan excepcional a través de l'escriptura i avui a la Biblioteca Nacional de Catalunya es custodien dos manuscrits que ens expliquen com passaren aquell període de servei. Del tercer religiós, el pare Segimon Gràcia, no tenim notícia que escrivís res, però no ens estranyaria gens que un dia apareguessin els seus records per algun lloc o altre. De moment, només en sabem que el 1735 s'estava a la basílica del Sant Sepulcre i que després, ja de tornada a Barcelona, exercí la funció de definidor i morí el 24 de juny de 1767 al convent de Sant Francesc d'aquesta ciutat.

Pel que fa al franciscà mallorquí, el seu nom no figura enlloc del manuscrit que publiquem, però gràcies a la bibliografia que citem més endavant creiem que podem fer-ne una atribució certa.

Amb la publicació del seu relat, volem continuar una tasca de recuperació de textos referents a Terra Santa escrits en català els segles XVII i XVIII començada fa uns quants anys amb l'estudi de l'obra de Miquel Matas¹ i continuada amb la publicació dels records del pare Pau Pou.²

El manuscrit que conté el relat que publiquem és una còpia inacabada que es conserva a la Biblioteca de Catalunya, on té el número 755 en el Catàleg de Manuscrits. Arribà a la Institució com a donació de Ramon d'Alòs-Moner.³

És un volum relligat en pergami de 174 x 138 cm. Consta de 137 folis numerats (fins on arriba el text) + 8 sense numerar.

Té paginació d'època, la qual en algunes parts ha estat afectada pel guillotinat. És escrita al marge a l'altura de la primera línia: a l'esquerra i a la dreta. La foliació moderna, en llapis, es va fer sense tenir en compte els fulls que s'han perdut. Les pàgines perdudes són la

1. A. HOMS GUZMÁN, *La devota peregrinació de Terra Sancta y ciutat de Hierusalem de Miquel Matas Edició i estudi*. Tesina de llicenciatura en Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, 1995.

2. A. HOMS GUZMÁN, *Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les Notícies verdaderes, del franciscà Pau Pou (1732-1737): Analecta Sacra Tarraconensia*, 73, 2000, p. 87-128.

3. Ramon d'Alòs-Moner (Barcelona, 1885-1939) fou bibliotecari i erudit. L'any 1914 es vinculà a la Biblioteca de Catalunya i el 1917 fou nomenat professor de la l'Escola de Bibliotecàries. Publicà nombrosos estudis, edità textos antics i féu treballs de recerca bibliogràfica.

220 i 221, que equivalen als folis 114r i 114v, i la 246 i 247, que equivalen als folis 126r i 127v.

El manuscrit acaba amb l'arribada de la nau en què viatjava l'autor a Toló i per aquest motiu el considerem incomplet, ja que no sembla lògic que s'estalviés de narrar el desembarcament en un port català o mallorquí.

L'AUTOR

Res no es coneix de la seva vida, només allò que ens explica ell mateix. Sabem que era mallorquí per les característiques dialectals reflectides en el seu manuscrit i perquè tenia tota la família a Mallorca, cosa que ens diu al capítol I.

El nostre franciscà ens explica, en parlar de Betlem, que s'hi va estar catorze mesos,¹ i l'any 1734, en data 2 de febrer, fou designat superior d'aquest convent un religiós de la província baleàrica de l'orde de Sant Francesc que es deia Antoni Fluxà.² Penso que amb això tenim una base molt ferma per a atribuir a aquest religiós el relat a què fem referència. Val a dir també que en alguna ocasió de perill s'encomana a la Mare de Déu i a sant Antoni, perquè devia ser el seu patró.

La seva formació es pot conjecturar. Hi ha motius per pensar que el nostre autor havia seguit almenys una part dels estudis a Catalunya, perquè quan a ell i els seus companys Pau Pou i Segimon Gràcia se'ls donà autorització per a anar a Terra Santa, reberen aquest document a Barcelona i, segons que diu el mateix Fluxà, fou un cop havia acabat el curs de Teologia Moral i aquesta matèria es cursava en el darrer curs. Com que ja havia obtingut la patent de predicador i confessor, podem atribuir-li uns 25 anys en el moment de partir cap a Terra Santa.

Tot i que a Mallorca els religiosos podien fer els estudis necessaris per a assolir una bona formació, com veurem tot seguit en el cas de Juníper Serra, no era infreqüent que alguns estudiants acudissin a altres centres atrets per la fama d'algun professor i, en el cas dels franciscans,

1. Capítol 39, fol. 94 v.

2. J. M. FACCIO, *Status descriptivus almæ seraphicæ provinciæ seu Custodiæ et missionis Terræ Sanctæ anno domini 1951*, Jerusalem, Impremta Franciscana, 1951, p. 93-110.

el col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona gaudia d'un gran prestigi.¹ No podem descartar que sigui el cas del pare Fluxà, el qual se sentia vinculat o identificat amb Catalunya, com demostra en dues ocasions quan, en parlar de dos frares catalans morts a Terra Santa, els pares Bonaventura Puig i Ramon Vallmarí, diu que són de «ma província de Catalunya» (f 9v) i «nostra província de Catalunya» (f 20v), respectivament.

En el cas, doncs, que hagués estudiat al Principat, va cursar tres anys d'Arts, tres de Teologia Dogmàtica, dos de Teologia Moral i Dret Canònic, que és el que els franciscans catalans estudiaven al primer quart del segle XVIII, i donant per descomptat que ja havien après llatí abans.²

Si va estudiar a Mallorca, els estudis que calia fer eren semblants. El pare Fluxà era coetani del cèlebre missioner de Califòrnia fra Juníper Serra, franciscà eximi que ha estat molt ben estudiat i compta amb diverses biografies que ens donen una idea bastant aproximada de quina podia ser la formació d'un franciscà mallorquí de començament del segle XVIII.

Fra Juníper, nascut el 1713 a Petra (Mallorca) i batejat Manuel Josep, estudià llatinitat a l'escola que els pares franciscans tenien en aquest poble.³ El 1729, es traslladà a Ciutat i començà a estudiar Filosofia al convent de Sant Francesc. Prengué l'hàbit el 1730 i demanà l'admissió com a novici. Durant un any féu el noviciat al convent de de la Mare de Déu dels Àngels o de Jesús, fora de les muralles. Professà el 15 de setembre de 1731 prop dels 18 anys i prengué el nom de religió de Juníper. Poc després fou enviat un altre cop al convent de Sant Francesc i allí començà els estudis superiors. En primer lloc, tres anys de Filosofia i després estudià tres anys més Teologia. El 1736 assolí el diaconat i fou ordenat el 1737. Finalment, es doctorà a la Universitat Lul·liana de Mallorca el 1742.⁴

1. Construït entre 1627 i 1764 a la Rambla de Barcelona, fou suprimit el 1820, durant el Trienni Constitucional. Els seus ocupants passaren al convent de Sant Francesc i l'edifici després fou enderrocat totalment. P. SANAHUJA, ofm, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Editorial Seráfica, Barcelona, 1959, p. 363-365.

2. P. SANAHUJA, ofm, *op. cit.*, p. 431.

3. Hi tenien el convent de Sant Bernardí, fundat el 1567.

4. B. FONT OBRADOR, *Fray Junipero Serra, doctor de gentiles*, Miquel Font, Editor, Ciutat de Mallorca, 1998, p. 26-29.

Al segle XVIII, la major part de la bibliografia que manejava els religiosos dels Països Catalans per a la seva formació, tant de l'orde de Sant Francesc com dels altres, era majoritàriament en llatí i tant si era manuscrita com impresa. El castellà, a distància però en línia ascendent, era la segona llengua. Això ja venia de lluny. El llatí estava en plena vigència per als llibres de Teologia i el castellà era la llengua d'autors religiosos de gran prestigi. Els autors de llengua catalana continuaven servint-se del llatí per tradició i imprimien també en aquesta llengua, perquè garantia una difusió inigualable. Però si abandonaven el llatí i aspiraven a veure's en lletra d'impremta, havien de passar-se al castellà, perquè l'edició en català era inviable des del punt de vista econòmic. Així, sense que s'haguessin promulgat encara lleis sobre l'obligació d'ensenyar en castellà i dur els llibres parroquials en la mateixa llengua, les quals vindrien més tard (1768), els novicis seguien textos en castellà i els calia estudiar i practicar aquesta llengua si pensaven dedicar-se a la predicació de solemnitat o aspiraven a publicar llibres. A més a més, la intensa lectura dels místics castellans del segle d'or als convents contribuïa a familiaritzar els religiosos dels Països Catalans amb la llengua de Cervantes. Amb tot, pel que fa al Principat és segur que la llengua de la terra no fou bandejada dels estudis, ja que era imprescindible en la predicació i la relació amb els fidels, especialment els de les capes populars.¹ No tinc prou notícies per pronunciar-me amb la mateixa contundència pel que fa al País Valencià i a les Illes, però si comparem el relat del pare Pou, l'anònim *Jardí Seràfich Històric* o la *Font mystica* del pare Francesc Baucells² amb el relat que publiquem, hi trobarem una diferència més que notable en les grafies emprades. En les tres obres catalanes esmentades, s'hi veu una fidelitat molt més gran a la tradició ortogràfica, cosa que indica una pràctica de lectura i escriptura no interrompuda, mentre que en la mallorquina hi

1. Prova d'aquest manteniment del català són els llibres relacionats amb l'ensenyament publicats per J. JANER, *Memòria e instrucció per los novicis de la religió de N.P.S. Francesch de esta provincia de Cathalunya*, Barcelona, Pau Piferrer, 1733, 181 p., i F. PLA, *Manual, instrucció de novicis y novament professos de la Religió de N.P.S. Francesch de la provincia de Cathalunya*, Barcelona, 1755, 305 p. És recomanable, en aquest aspecte, el treball de J. BERNADAS I TORNÉ, «El manuscrit *Explicació de la doctrina christiana d'Escornalbou* i la llengua catalana en el segle XVIII»: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67 (2), 1994, p. 83-91.

2. Publicada a Barcelona, 1704, tingué almenys set edicions en català i quatre en castellà.

ha una deturpació gràfica que denota una escassa o menor familiaritat de l'autor amb la tradició escrita de la seva llengua.

Pel que fa a la personalitat del pare Fluxà, només ens en podem fer una idea a través de les opinions que emet.

D'antuvi, cal deixar clar que Fluxà no és un cosmògraf, ni un filòsof, ni un naturalista, ni un comerciant, sinó un home de fe, un religiós en la missió de conservar un espai mític de la seva religió situat en un ambient molt advers: un illot cristià en territori musulmà on, a més a més, hi ha la concurrència de cristians d'altres confessions igual d'hostils: els grecs ortodoxos i, amb menor força, els armenis. És, doncs, un resistent. En cap moment no hem de perdre de vista que la identitat religiosa de l'autor influeix la visió que ens dona dels habitants de Palestina, país que per a ell és Terra Santa, governat i poblat per gent d'una altra fe. I tampoc no podem oblidar que la seva formació encara no s'havia pogut beneficiar de les reformes –relatives– que la Il·lustració obligà a introduir en els plans d'estudi dels ordes religiosos, en general a partir de la segona meitat del segle XVIII.¹

El pare Antoni Fluxà, com gairebé tots els religiosos que havien sentit el desig d'anar a servir en aquells llocs, havia de conèixer algun dels principals llibres que descrivien els llocs sants, entre els quals hem d'esmentar els famosíssims *Devoto peregrino* del pare Antonio del Castillo² i *El viaje de Hierusalem*, de Francisco Guerrero,³ entre d'altres. Els franciscans de les províncies espanyoles que demanaven d'anar a Terra Santa ja sabien què s'hi trobarien i aquest coneixement l'havien obtingut d'aquests llibres, molt llegits també fora dels convents. A més a més, és un fet conegut, divulgat pel pare Agustín Arce, ofm, que al convent de Sant Salvador, seu central de la Custòdia de la Terra Santa a Jerusalem, hi havia una biblioteca excel·lent i un arxiu on no faltaven els escrits, tant publicats com inèdits, sobre la

1. Vegeu l'interessant estudi de C. MILLÀS I CASTELLVÍ, *Una aproximación a los planes de estudio y a las bibliotecas de los franciscanos en Catalunya (siglos XVII-XVIII): Archivo Iberoamericano*, 221-222, 1996, p. 385-427.

2. Publicat per primer cop a Madrid el 1654, fou reeditat moltes vegades, almenys vint-i-cinc, fins al segle XIX, en què el nostre mossèn Jacint Verdaguer, també autor d'un relat de pelegrinatge a Terra Santa, afirma que «es trobava en tots los escons i llibrerías de la Plana de Vic».

3. Relat molt curt, la primera edició és del 1590 i valenciana, i se'n feren més de vint edicions almenys fins al 1805.

presència dels franciscans als llocs sants i sobre la geografia i la història de Palestina. I el mateix Fluxà ens diu que hi havia una bona biblioteca al convent de Nicosia, a Xipre. El nostre autor, doncs, hauria pogut documentar-se perfectament, si hagués volgut precisar dates, confirmar xifres i donar noms de persones, però no era aquesta la seva intenció i en tingué prou amb les notes que anà escrivint de la seva actuació a Terra Santa. Ni tan solament, com feren altres autors, cita els punts de la Bíblia o dels Evangelis que tenen relació amb el lloc o el fet que descriuen.

L'OBRA

El pare Fluxà dividí el seu relat en 55 capítols —per error del copista es repeteix el 54—¹ que fan pensar en l'existència d'un diari que després fou utilitzat com a canemàs completat amb altres notícies i fets que li havien cridat l'atenció o considerà oportú de consignar. En aquest conjunt, s'hi distingeixen clarament set blocs, arrenglerats sense un pròleg on expliqui el propòsit que té l'autor en agafar la ploma, ni un epíleg on exposi conclusions a les quals hagi arribat:

Primer: «De Barcelona a Xipre passant per Marsella». Comprèn els capítols 1 a 4 i s'hi expliquen els preliminars del viatge, la sortida de Barcelona, l'escala a Marsella i l'arribada a Xipre.

Segon: «Xipre». Comprèn els capítols 5 a 12, on s'explica l'estada a Làrnaca i, sobretot a Nicosia, primer lloc de servei religiós.

Tercer: «Natzaret». Comprèn els capítols 13 a 20, on s'explica l'arribada a Acre i el viatge a la primera destinació a Terra Santa: Natzaret. Descripció de la vila, el convent franciscà i els voltants.

Quart: «Jerusalem». Comprèn els capítols 21 a 35, dedicats a descriure especialment el món religiós catòlic de Jerusalem. Els capítols 22 a 27 es refereixen a l'activitat litúrgica dintre la basílica del Sant Sepulcre, on també inclou la de grecs i armenis. Del 28 al 35 tracten dels voltants de Jerusalem, amb excursió al Jordà.

Cinquè: «Betlem». Comprèn els capítols 37-43, els quals tracten de Betlem i voltants.

1. El copista ha comès dues errates en la numeració dels capítols: del 36 passa al 38 i després repeteix el número 54. Nosaltres hem corregit la numeració sense fer-ne nota en el lloc corresponent.

Sisè: «Sant Joan o Ain Karem». Comprèn els capítols 44-46, on es descriuen els llocs sants de Judea, especialment Sant Joan o Ain Karem.

Setè: «De Saida a Toló». Comprèn els capítols 47-56 i s'hi expliquen els preparatius per a la tornada, anada a Saida per a embarcar, sortida cap Xipre i trajecte entre Xipre i Toló, on s'interromp el relat.

Aquests set blocs segueixen un ordre cronològic estricte amb l'excepció del quart, el cinquè i el sisè, on la narració es basa en el lloc d'estada. Tots set blocs, però, presenten una estructura adequada a la intenció d'informar els futurs servidors dels llocs sants.

No és fàcil classificar el nostre relat en un gènere concret, però amb criteris actuals podem situar-lo en l'anomenada «literatura del jo».

De l'estructura lògica i ben meditada que exclou la precipitació, se'n desprèn que, un cop tornat de Palestina el pare Antoni Fluxà, aprofità les notes d'un diari que anà escrivint durant l'estada per fer dues coses: d'una banda, conservar per a ell mateix el record del seu pas per Terra Santa, i de l'altra pintar un quadre viu per a un destinatari concret: els germans del convent on professava i, a tot estirar, els de la pròpia província o demarcació eclesiàstica –com es dedueix del fet que elegí escriure en català– a fi que el religiós de l'orde que volgués anar a Terra Santa sabés a què atènyer-se.

D'acord amb la finalitat descrita, el relat conté especialment com s'hi anava i se'n tornava (les característiques del viatge), els llocs que hi havia per a servir, en quines condicions es prestava aquest servei, quina vida religiosa s'hi menava, els actes litúrgics que hi tenien lloc; i també les característiques del territori, tant físiques (flora, fauna, vegetació), com humanes (gent que hi habita, tarannà, costums).

No pretengué escriure un tractat sobre Terra Santa per a un públic erudit o savi, el qual ja estava servit a bastament amb altres llibres, ni redactar un informe sistemàtic de l'estat de la Custòdia, perquè l'autor hi afegeix les vicissituds personals i anècdotes, que són els elements que separen el relat d'un informe i el converteixen en un llibre de memòries. Tampoc no volgué fer una guia, ja que en cap moment no exhorta ningú a fer el pelegrinatge i per tant hem de descartar que escrivís per als possibles pelegrins o per al poble cristià en general.

Hem de destacar també que quan un escrit de caire autobiogràfic inclou períodes viscuts a l'estranger, o tot ell és precisament la narració d'una etapa de la vida passada fora del país d'origen, pot suscitar-se la qüestió de si el text tractat es pot incloure en el gènere de viatges. Aquest és el cas del *Llibre de la mia peregrinació*, perquè hi trobem la

descripció del que és peculiar i propi del país visitat, i per tant diferent del que hi ha al país d'origen. El visitant, en general, se sent sorprès per allò que veu de diferent i aquesta realitat diferent és la que intentarà de retenir per explicar als lectors compatriotes. Així actua el viatger, però el relat del nostre franciscà no és la narració del pelegrí que s'està només uns quants dies en un país, sinó que en aquest cas el narrador hi ha passat gairebé quatre anys. Penso que aquesta inclusió d'observacions no exclusivament religioses i d'opinions personals sobre la realitat humana que l'envoltava fan que el *Llibre de la mia peregrinació* es pugui incloure també en el gènere esmentat.

Tot religiós franciscà anava a Terra Santa amb la missió fonamental de contribuir a la conservació dels edificis o restes d'edificis relacionats amb fets bíblics, però especialment els evangèlics relacionats amb la vida de Jesús. Aquestes restes es trobaven fonamentalment a Judea i Galilea. Per decisió de Roma, des de 1342, els franciscans tenien en exclusiva la cura dels llocs sants de Jerusalem, Betlem i Ain Karem. Sense aquest caràcter exclusiu, hi havia presència franciscana a moltes altres ciutats i pobles de Llevant: Damasc, Constantinoble, Alexandria, el Caire, Sant Joan d'Acre, Saida, Jafa, Làrnaca, Nicosia..., però aquí ja hi havia també missioners d'altres ordes: jesuïtes, carmelites, caputxins, etc.

El nostre autor repartí el temps de la seva estada llevantina entre Xipre (Làrnaca i Nicosia), Judea (Jerusalem, Betlem i Ain Karem) i Galilea (Natzaret). De passada, en trànsit cap a Catalunya, estigué a Sant Joan d'Acre i Saida. Tots aquests territoris estaven sota les autoritats de l'Imperi Otomà des de 1517.

Xipre era una possessió turca des de 1573, però la majoria de la població parlava grec i era de religió ortodoxa. Com a conseqüència de l'ocupació turca, les catedrals i bon nombre d'esglésies cristianes foren transformades en mesquites. La impressió que es trasllueix del relat del pare Fluxà és que la major part del poble és cristià ortodox i només les autoritats i part de la població són turques. La missió dels religiosos occidentals és atendre els pocs catòlics que hi ha –pràcticament només els comerciants estrangers–, els maronites i els grecs fidels a Roma.

A terra ferma, a Palestina, la població era de majoria musulmana, i no hem d'oblidar els beduïns, que vivien fora de les ciutats sobre una gran extensió territorial i gairebé fora del control de les autoritats de la Porta. Des de l'Edat Mitjana rebien el nom d'àrabs per part dels viatgers i pelegrins, els quals reservaven el nom de moros per als musulmans de

les ciutats que no eren turcs. Hi havia també una varietat notable de confessions cristianes: armenis, coptes, grecs ortodoxos, nestorians, maronites i catòlics, aquests generalment als ports principals, Finalment hi havia els jueus, establerts a diversos punts, no gaire nombrosos i generalment malvistos de turcs, musulmans i cristians.

Els religiosos franciscans desconeixien l'àrab generalment. Ni el sabien quan arribaven ni l'havien après quan se n'anaven, al cap de tres o quatre anys. Només uns quants l'aprenien, sobretot a Damasc, perquè havien d'atendre una petita població cristiana fidel a Roma que era d'aquesta llengua i perquè calia tractar amb les autoritats. Els franciscans ensenyaven l'italià –llengua predominant entre els religiosos– als nens que acollien en alguns dels seus convents, i després, de grans, feien d'intèrprets, dels quals la Custòdia no podia prescindir. Per tant, la comunicació amb la població autòctona era escassa i imperfecta i la convivència molt conflictiva i frustrant, sobretot dintre Jerusalem i a Betlem. Amb tot, el relat del pare Fluxà ens deixa entendre que hi podia haver relacions força bones amb individus particulars i amb determinats representants locals del poder turc.

Pel que es dedueix del relat del nostre franciscà i d'altres viatgers i pelegrins, la relació amb els beduïns (però anomenats àrabs) era molt difícil, com sembla que ho era la d'aquest poble amb els turcs i altres comunitats. Dominaven tot l'espai que no era darrera muralles i convertien els desplaçaments en una aventura perillosa fins al punt que els viatgers, tant musulmans com cristians, havien d'anar sempre agrupats i amb protecció militar (els geníssers).

El pare Antoni Fluxà també visqué rera els murs dels convents on s'estigué, però s'interessà pels habitants dels llocs per on passà. Poc o molt, la vida que feien, de què vivien, com s'organitzaven, quins costums tenien, queda reflectit en el seu relat, el qual en principi només havia de conservar els records i les emocions religioses de l'estada en el lloc més important del cristianisme. Així, a Marsella, compara la burocràcia portuària local amb la barcelonina, es fixa en la indumentària femenina, emet judicis sobre el valor artístic de la ciutat, sobre els seus centres assistencials, com també sobre la brutedat que impera arreu. I una descripció que mai s'oblidarà de fer: la del convent on s'allotja i com és la vida religiosa que s'hi fa. En el cas de Marsella, això té interès pel fet que el convent franciscà desaparegué després de la Revolució de 1789. També l'estada a Xipre –a Làrnaca i Nicosia– li és ocasió propícia per a explicar-nos com és el convent que l'acull i com s'hi

viu. I a continuació ens parla de com treballen els pagesos, quan sembren, quan cullen, com celebren les festes religioses els ortodoxos i els turcs, com viu el seu clergat, en quin estat es troben les restes cristianes. Aquest interès no decau quan és destinat a la Terra Santa pròpiament dita. Dedicava uns capítols a parlar-nos de la vida religiosa, dels actes litúrgics que es fan a Jerusalem, Betlem, Sant Joan, Natzaret, però a continuació n'hi afegeix d'altres exclusivament dedicats a la vida dels seus habitants.

La mirada del pare Fluxà no fa l'efecte de ser la d'un fanàtic intransigent, però és la d'un religiós catòlic que ha de viure envoltat d'una enorme hostilitat, no solament per part dels musulmans com a creients i dels otomans, enfrontats militarment amb els europeus, sinó de les altres confessions cristianes, en especial la grega ortodoxa i l'armènia. Les lluites entre ortodoxos i catòlics per la possessió a vegades d'un altar, a vegades d'una basílica sencera, eren aferrissades i sovint es pagaven amb sang i sempre amb grans quantitats de diners per part dels fidels a Roma. Els otomans, com més malament els anaven les empreses militars, més collaven els catòlics, perquè els ortodoxos, tot i que eren també infidels, almenys eren vassalls del Gran Turc. Aquesta situació opressiva no predisposava precisament a una visió objectiva de les terres i persones que eren governades des de la Porta i així el pare Fluxà deixa entrar en el seu relat una sèrie de denúncies que no eren noves i que des del segle anterior ja escampaven les premses europees: govern despòtic del soldà, corrupció de les autoritats, venalitat dels càrrecs, violació de tota mena de drets, pèssima administració, endarreriment gran en els camps tècnic, científic, mèdic, agronòmic, etc.¹ Probablement eren certes en bona part, però no cal dir que en cap moment li passa pel cap al franciscà mallorquí d'intentar una comparació objectiva amb la realitat coetània del seu país. I tampoc no esmenta les fortes dissensions i conflictes que solia haver-hi entre els mateixos franciscans.

1. Segons B. HEYBERGER, *Les chrétiens du Proche-Orient au temps de la Réforme Catholique (Syrie, Liban, Palestine, XVII-XVIII siècles)*, École Française de Rome, Roma, 1994, les obres *Specchio ovvero descrizione della Turchia*, Venècia, 1674, 20. ed., *État présent de la Turquie*, Paris, 1675, i *Théâtre de la Turquie*, Paris, 1682, de Michel Febvre (pseudònim d'un caputxí d'Alep), ja s'inscrivien en una línia propagandística tendent a desmitificar el poder otomà i a encoratjar les potències europees a enfrontar-s'hi amb més decisió.

Aquesta mala percepció sociopolítica de la Palestina i els seus habitants té un lleuger element compensatori en l'aspecte eticoreligiós quan el pare Fluxà reconeix als musulmans la devoció, la constància en la pràctica de l'oració, i al clergat d'altres confessions cristianes una fe profundíssima i una dedicació abnegada.

Finalment, creiem destacable el fet que el pare Fluxà destina els dos darrers capítols del seu relat al viatge de tornada, un viatge que començà el dia 10 de juny de 1736 i acabà el 27 d'agost a Toló. En aquestes pàgines i gairebé dia per dia ens transmet l'enuig, el cansament, la por i la incertesa que podien turmentar els qui emprènien un viatge per mar abans de la navegació de vapor. Si a l'anada, de Marsella a Xipre hi havia esmerçat vint-i-dos dies, a la tornada es convertiren, a causa dels fenòmens climàtics adversos, en gairebé vuitanta per fer el camí invers. És un temps avui increïble que converteix el relat del franciscà mallorquí en un testimoniatge força interessant de la història de la navegació pel Mediterrani.¹

LLENGUA I ESTIL

El llibre de la mia peregrinació no té, tot i ser una obra escrita amb reflexió i sense precipitació, un estil acurat. La suplantació gairebé total de llibres escrits en català pels impresos en castellà ja esmentada es deixa sentir prou, com no podia ser d'altra manera, en el text de Fluxà, i tant en el lèxic com en la sintaxi. No es pot dir precisament que sigui el treball d'un literat, però vista la manca de models literaris adequats o prestigiosos que patien els autors que volien escriure en català, aquest relat és apreciable per la frescor i espontaneïtat que reflecteix.

El pare Antoni Fluxà era mallorquí i en aquesta varietat dialectal del català escriví. Com era tradicional, la forma d'article que predomina és la derivada de «illu», en la forma *lo, el, los, els*. A més, té una tendència notable a l'escriptura fonètica i s'aparta considerablement de qualsevol estàndard.

1. El 1752, un altre franciscà, Angelo Maria Papotti, passà noranta dies a bord per a anar de Livorno a Jafa, tal com explica S. SACCONI, *Come si viaggiava verso la Terra Santa: la «Descrizione del viaggio e le sue vicende» di Angelo Papotti (1751-1754)*, dins *Miscellanea di Storia delle esplorazioni*, XXII, Gènova, 1997, p. 134.

No és el nostre propòsit estudiar el manuscrit des d'un punt de vista lingüístic i per tant ens limitarem a una descripció sumària de les grafies que el caracteritzen.

Se'n poden destacar els trets següents:

1) Vocalisme:

Hi ha una confusió total en la representació gràfica de la neutralització a/e: «enar», «tellar», «perlar», «poblesió» per anar, tallar, parlar, població; «cause», «obre», «barbe», «assent», «asperaren», «marcans», «refató», «aspentat», per causa, obra, barba, essent, esperaren, mercants, refetor, espantat.

També n'hi ha en la *o* àtona: «podian», «custum», «descubrir», per podien, costum, descobrir.

A més a més, el text presenta altres característiques ortogràfiques que havien esdevingut gairebé normals al segle XVIII, com per exemple el predomini de les formes de plural en *as*. La conjunció i escrita sempre «y».

Tendeix a conservar el grup àton final *ia*, però hi ha algunes excepcions: «llargari», «amplari», «lluminari», «sinis» per sínies, amb la hipercorrecció de «presbitèria» per presbiteri.

2) Consonantisme:

En el consonantisme, hi ha la mateixa anarquia. Així, la confusió entre *s* sonora i *s* sorda i viceversa apareix arreu: passava ho trobem escrit «pessave», «pesava», «pasava», «pasave», etc.; i posar i posàvem es converteix en «possar», «possavem». Igualment «pasaven», «fosen», «profesó», «clasics», «necesitats», «prosequirem», «presís», «llisència», «sirís» per passaven, fossen, professó, clàssics, necessitats, prossequirem, precís, llicència, ciris.

No fa ús de la *ç*: «alsar», «comensar».

El grup *mp* és escrit generalment *np*: «tenpestat», «compañia», «senpre», «canpanar, «aconpañave», «completas», «anple», «unplir».

El grup *mb* l'escriu molt sovint *nb*: «enbarcar», «tanbé», «conbregar», «company», «enperador» per embarcar, també, combregar, company, emperador.

Els verbs acabats en *ejar* i alguns altres mots mostren la pronunciació africada de la sibilant: «bordetjant», «passetjant», «maretjats» i «maretxats», «costetjant».

Predomina la *ch* final per a representar el sol velar [k], però hi ha casos de *c* final: «foc», «llarc», «poc». I també inicial: «Chatalunya», «chatòlic», «christians».

Predomina de bon tros la utilització de *ñ* per al so nasal palatal, i en posició final és escrit *ñi*: «puñi», «Alamañi», «lluñi».

La palatal fricativa sorda s'escriu sempre amb la grafia *x*: «matex», «axò», «axí», «bax», «caxes» per mateix, això, així, baix, caixes; però quan el so és africacat es transforma en *tx* i també *x*: «vax» per vaig, «mitx» per mig.

Molt sovint *rr* reduït a *r*: «aròs», «coresponen», «parqueta», «aribar», «paròquia», «coral», per arròs, corresponen, perruqueta, arribar, parròquia, corral.

Hi ha pèrdua de *r* final en els infinitius i substantius: «entrà», «reservà», «cuiné», «refetó» per entrar, reservar, cuiner, refetor; «marinés», «forestés», «siculàs», «carrés», «primés» per mariners, forasters, seculars, carrers, primers.

Hi ha alguns casos de metàtesi, corrents en alguna part de Mallorca: «probe» per pobre, «catredal» per catedral, «premeten» per permeten.

Pel que fa a l'ús de la *h*, n'hi ha tant un ús sobrer: «ahont», «hont», com inexistent.

Confusió entre la palatal fricativa sorda *g/j*: «manjava», «manjave», «mangave», «jermanes», «mangar», «diumenga», «magor», per menjava, germanes, menjar, diumenge, major.

Els mots acabats en *nts* perden sovint l'oclusiva medial: «parens», «dolens», «marcans», «contens», «bastimens», «san», «sans», «infans» per parents, dolents, mercants, contents, bastiments, sant, sants.

Igualment els mots acabats en *rts*: «pars» per parts.

El grup *mps* perd a vegades la *p*: «tems» per temps.

LA NOSTRA EDICIÓ

No sabem de l'existència de cap més còpia, i encara menys si s'ha conservat l'original. No hem pogut escorcollar els arxius mallorquins i només podem dir que Joaquim M. Bover, a la seva *Biblioteca de Escritores Baleares*,¹ on es troben notícies d'altres autors mallorquins que escriviren sobre Terra Santa, no enregistra aquest relat ni sota el nom de l'autor ni com a anònim. Per tant, a l'espera que algun estudiós

1. Palma de Mallorca, 1868.

trobi més manuscrits i reuneixi els elements per emprendre una edició crítica com cal, donem a conèixer el viatge amb l'ortografia modernitzada, atès que el manuscrit és difícil de llegir fins i tot per als especialistes. Creiem que aquesta opció permetrà que els estudiosos de la Custòdia de la Terra Santa i lectors en general puguin accedir a un text força interessant per la seva riquesa en notícies sobre la vida quotidiana tant als convents com en els pobles d'aquella província franciscana.

La modernització del text s'ha fet d'acord amb els criteris següents:

a) Hem fet alguns canvis en la puntuació.

b) Regularitzem les majúscules, guionets i apostrofació, però deixem en majúscula els noms de càrrecs o jerarquies, d'acord amb el sentit reverencial de l'autor.

c) Regularitzem el vocalisme àton *a/e* i *o/u*, com també l'ús de la *h*, de *u* i *v*, de *j* i *y*, i de *s*, *ss* i *ç*; suprimim la *h* intervocàlica i final d'acord amb la normativa actual; deixem *ch* per al so africacat palatal només en els castellanismes.

Regularitzem els usos de *tan/tant* i *quan/quant*.

Per confluència fonètica, *ab* és usat tant en el sentit de *en*, com *en* en el sentit de *ab*. Aquesta confusió és tan freqüent al manuscrit que ens permès de corregir-la segons el sentit sense fer-ho constar en nota.

d) Modernitzem les reminiscències de l'ortografia llatina com ara els grups de *s* inicial més consonant. En aquest cas, hi afegim una *e*: *esperar*, *esperant*, *Espanya*, *espanyols*, *escola*, *escolanet* per «*sperar*», «*Spaïe*», «*spañols*», «*scola*» «*scolanet*».

e) S'ha respectat la morfologia i el lèxic de l'original. S'han conservat els castellanismes i estrangerismes en general, els arcaïsmes i els vulgarismes. No hem mantingut, però, formes com *ab*, *ahont*, *beurer*, *mourer* i *veurer*, les quals hem substituït per *amb*, *a on*, *beure*, *moure*, *veure*. Els topònims s'han adaptat a les grafies actuals, en general a les que es troben a la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

f) Igualment es respecta la sintaxi. L'autor tendeix a prescindir de *que* en les oracions completives de complement directe, la qual restituïm entre claudàtors quan creiem que això farà més comprensible el sentit de la frase. Igualment fem en alguns casos de supressió de *a* entre verb i infinitiu: «*tornarem embarcar*» per *tornàrem a embarcar*.

[1r] IN NOMINE DOMINI. AMEN.

COMENÇA LO LLIBRE DE LA MIA PEREGRINACIÓ A ON DONARÉ VERDADERA RELACIÓ DE LO MÉS PRINCIPAL VIST I SU[C]CEÏT A MI EN MON VIATGE.

[1v] **CAPÍTOL PRIMER.** *De com fonc a Mallorca per despedir-me.*

Molt de temps havia que tenia desig de fer aquest sant camí i viatge a los sants llocs de Jerusalem, però a causa de finir los estudis no lo vaig posar en obra fins l'any 1732 en què, finit lo Moral¹ i obtinguda la patent de predicador i confessor, vaig instar ma pretensió al Superior major, nostre pare Reverendíssim Soto,² i mediant nostre president pare Provincial Saura³ se va alcançar la llicència molt prest.

Antes de posar-me en tan llarg camí, vaig pensar seria bo anar primer en Mallorca per despedir-me de mon pare, onclo, germanes i demás parents, i obtinguda la patent de nostre pare provincial, lo dia 27 de maig per la tarda me vaig embarcar en lo correu. Tinguérem bon temps i lo dia 29 fórem en Mallorca. Fonc a nòstron convent⁴ i no fonc tan ben rebut del Guardià, que era lo pare Sautó Negra, que ni la benvinguda me va donar. Los demás religiosos me feren molta caritat, en particular lo pare Josep Thoels, mon onclo i molts altres, i lo temps que vaig estar a la ciutat, que foren catorze dies, re me contentava.

[2r] Per esto lo dia 14 me vaig partir per a Lluçmajor⁵ i vaig estar millor que no en Ciutat. Lo Guardià era lo definidor Miralles i lo Vicari lo pare Mateu Thomàs, i lo feren molt bé.

Lo dia 22 de juny vaig rebre una carta de nostre pare Provincial en què me deia que lo més prest que pogués me restituís en Barcelona, que ja havia vinguda la patent per anar a Jerusalem. Molt sentí mon pare, onclo i demás parents que tan prest me n'hagués de tornar, però no obstant

1. *Moral*. Curs de Teologia Moral.

2. *Soto*: Juan de Soto. El 1733 era lector jubilat i General de l'Orde de Sant Francesc.

3. *Saura*: Fra Antoni Saura fou tres vegades provincial: els triennis 1730-1733, 1740-1743 i 1750-1753. En el capítol de Roma de 1750 fou elegit definidor general. Fou també consultor de la Suprema Inquisició. Morí el 3 de gener de 1757.

4. A Ciutat hi havia dos convents franciscans: el de les Llagues de Sant Francesc i el de Jesús.

5. El convent de Sant Bonaventura, fundat el 1599.

això, lo dia 22 me vaig tornar partir per a la Ciutat i lo dia 25 per la nit me vaig tornar embarcar per Barcelona en lo mateix correu.

Tinguérem lo primer dia bon temps i en 24 hores mos posàrem prop de Catalunya, però vingué una tempestat de vent i aiga que mos féu tornar en Mallorca en dotze hores. Fórem en el port d'Andratx i estiguérem aquí fins lo dia 30. Jo fonc a la vila i vaig estar tot aquest temps en casa de mon amic lo Dr. Gabriel Alemany i lo féu molt bé, i lo dia 30¹ per lo matí mos tornàrem embarcar. Vàrem veure una fragata,² però no sabíem [que] fossen [2v] moros i passàrem prop de ells. Tinguérem bon temps, i lo dia 1³ de juliol vaig arribar en Barcelona.

Lo dia 2 fou lo últim dia que em vaig tallar la barba.⁴ Essent en Barcelona, per no tenir barca que anàs en Marsella vaig haver d'esperar tretze dies, i en aquest temps, lo dia 9 vaig anar a Sant Boi⁵ per a despedir-me de la senyora Maria, i lo dia 11 vaig tornar en Barcelona, on vaig estar fins lo dia 14.

CAPÍTOL 2. *De com vaig partir per a Marsella.*

Lo dia 15 de juliol per lo matí me vaig partir per Marsella amb una tartana⁶ francesa en companyia del pare Sagismon⁷ Gràcia i lo pare Pau Pou,⁸ que per tots tres vingué la llicència [a] un mateix temps.

Lo patró de la tartana se deia mussú⁹ Joan Lion, mallorquí i habitant en Marsella. Lo tracto que mos féu fou molt mal, sent així que la paga era molt bona i, además de ser pagat, li donà lo fra Antoni Pla per a

1. 30: ratllat '29'.

2. *fragata*: vaixell de vela de tres pals (trinquet, major i mitjana), a més del bauprès. N'hi havia de guerra i de mercants.

3. 1: ratllat '2'.

4. La barba era un element que causava respecte a les terres de Llevant i els religiosos que hi anaven se l'havien de deixar.

5. *Sant Boi*: Sant Boi de Llobregat, població pròxima a Barcelona. Al primer quart del segle XVIII tenia un miler d'habitants.

6. *tartana*: embarcació provençal cobertada, de dues rodes, amb aparell llatí, generalment d'un sol arbre vertical, amb un petit masteler, rem, destinada a la pesca o al transport de mercaderies.

7. *Sagismon*: per Segimon.

8. El pare Pou escriví també els records de la seva estada a Terra Santa. Vegeu A. HOMS I GUZMÁN, *Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les Notícies verdaderes del franciscà Pau Pou (1732-1737): Analecta Sacra Tarraconensia*, 73, 2000, p. 87-128.

9. *mussú*: per monsieur.

tots tres bona provisió i mos era precís menjar lo que nosaltres aportàvem, i havia tan poca vergonya que volia passar sens fer foc molts dies, i era tanta la misèria que ni llenya teníem per a fer foc, i mos begueren lo vi.

[3r] Lo primer dia de nòstron camí tinguérem calma i sols arribàrem a Montgat,¹ i la major mortificació fonc anar carregats de banyes que podien molt. També aportava una dona amb tres criatures i mos enfadava més.

Lo dia 16 arribàrem a Mataró² i saltàrem a terra. Jo vaig dir missa a casa Arnau³ per ser aquell dia Nostra Senyora del Carme. Tot lo dia estiguérem en terra i per la nit mos tornàrem embarcar.

Lo dia 17 tinguérem poc vent i sols arribaren davant Pineda,⁴ i sempre anàvem prop de terra.

Lo 18 fórem amb petit vent i contrari prop de Roses.⁵ Lo dia 19 prop de les Medes⁶ i donàrem fondo prop de terra i menjàrem arròs a la desesperada.⁷ Mai n'haviem menjat.

Lo dia 20 per la nit fórem prop de Cadaqués⁸ i vingué un bon vent i en sola aquesta nit passàrem lo golfo de Lleó⁹ sens ningun perill, sols cerca la mitjanit giraren les veles i per ser los mariners dolents los costà

1. Montgat: població situada al nord de Barcelona, molt a prop, formada a començament del segle XVIII per un petit agrupament de cases de pescadors.

2. Mataró: ciutat de la costa catalana, 30 kms. al nord de Barcelona. A la primeria del segle XVIII comptava amb uns 6.000 habitants i era la cinquena ciutat de Catalunya. Tot i la importància de la ciutat, no tenia port, i les naus havien de fondejar al davant i carregar o descarregar les mercaderies per mitjà d'uns llaguts.

3. casa Arnau: M. RIBAS I BERTRAN, *Origen i fets històrics de Mataró*, Aixernador Edicions, Argentona, 1995, p. 101, esmenta Ca l'Arnau entre els edificis particulars de la ciutat, però a Mataró hi havia a l'època diverses famílies riques de cognom Arnau. P. MOLAS I RIBALTA, *Societat i poder polític a Mataró. 1718-1808*, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1973, p. 52 i 92, esmenta uns Arnau pertanyents a l'alta burgesia, els quals tenien una casa espaiosa que disposava de capella.

4. Pineda: població situada a 54 kms. al nord de Barcelona. No arribava al miler d'habitants.

5. Roses: poble del nord de Catalunya, a 156 kms. de Barcelona. Tenia uns 400 habitants al primer quart del segle XVIII.

6. Medes: arxipèlag situat al nord de Catalunya, davant el Baix Empordà, compost per dos illots i alguns esculls.

7. arròs a la desesperada: especialitat culinària que no hem sabut identificar.

8. Cadaqués: municipi de l'Alt Empordà, situat a la península del cap de Creus. A la primeria del segle XVIII tenia uns 725 habitants.

9. golf de Lleó: golf de la Mediterrània que s'estén entre el cap de Creus i la desembocadura del Roine (400 kms. aproximadament).

molt i mai acabaven, i si no fos estat per lo patró no porien girar. Los mariners serien set.

I per últim, lo dia 21 per lo matí descobrirem Marsella i quedàrem contents.

[3v] **CAPÍTOL 3. De com vaig arribar en Marsella i lo vist.**

Lo dia 21 per lo migdia arribàrem en Marsella. Donàrem fondo en el port, que és tan bo com n'hi hagi en tot lo mar, si no tenia les aigues tan brutes, que són la mateixa brutícia. Antes d'entrar en este port se troben algunes isles petites. La una se diu Castelvi, altra Bramepan, altra Pumaguer i altra la Plana.¹ Totes estes guarden lo dit port i a l'entrada també té fortalises² que lo guarden.

Quan nosaltres arribàrem, havia setze galeres i més de 200 vaixells, i entre tots los bastiments serien més de mil embarcacions grans i petites. Per totes parts està rodat de cases que tenen moltes finestres i d'elles poden parlar a los bastiments. Los forçats de les galeres tots treballen i tenen moltes casetes a la mateixa riba i fan de tot. Los moros forçats també fan lo mateix, que tothom s'enginya.³ I lo millor que té dit port és que tot lo que s'entra en ell és franc, sols⁴ no sia tabaco i sal. La pólvora també s'aporta a Casa del Rei.⁵

[4r] Dins de poc temps que fórem arribats mos donaren pràctica,⁶

1. Les illes que tanquen la rada de Marsella tenen, en francès, els noms següents: Ratoneau –també anomenada de Saint-Etienne-, Pomégues –coneguda també com Bramaupant, i If. En aquesta darrera, s'hi construí una fortalesa entre 1524 i 1528, la qual el 1624 esdevingué presó. Alexandre Dumas la féu famosa amb la seva novel·la *El comte de Montecristo*. Castelvi pot ser una defectuosa transcripció de Castell d'If, i la Plana es pot referir a un escull anomenat Planier, 20 kms. a l'oest de Marsella. Segons J.-B. TOLLOT, *Nouveau voyage fait au Levant, és années 1731 et 1732, contenant les descriptions d'Alger, Tunis, Tripoly de Barbarie, Alexandrie en Egypte, Terre Sainte, Constantinople, etc.*, París, 1742, p. 352, a Pomégues hi havia el llatzeret per a complir la quarantena els vaixells que venien de Llevant, i que ell passà. Disposava d'una cambra on els viatgers eren exposats durant set minuts al fum que es produïa en cremar unes herbes molt pudentes. Aquesta operació es repetia al cap de quinze dies.

2. Aquestes fortalises són, a la dreta el fort de Sant Nicolau i l'esquerra el fort de Sant Joan, totes dues del segle XVII.

3. *s'enginya*: enginyar-se: discórrer amb enginy els mitjans d'aconseguir o d'executar (alguna cosa) (*DIEC*).

4. *sols*: amb l'excepció.

5. *Casa del Rei*: era la residència o palau de l'intendent de les galeres.

6. *pràctica*: al text, 'patria'. Aquí 'donar pràctica' vol dir donar l'autorització per a atracar al port.

que no costa tant com a Mallorca ni Barcelona, que fan anar d'Herodes a Pilat sens aprofitar res.

Luego d'haver saltat a terra sens haver volguda veure la roba¹, mos n'anàrem en nostre convent. Fórem a trobar lo Provincial que viu aquí. També fórem a dir «*Benedicite*» amb el pare Guardià i mos remeté al quarto de Terra Santa.² Aquí fórem rebuts molt bé. Mos feren refrescar luego i mos donàrem celda³ en el mateix hospici, conforme és costum a los qui van a Terra Santa.

Aquest hospici és bo. Tindrà unes dotze celdas i quasi sempre hi ha religiosos qui van o vénen a Terra Santa. Té son refetor,⁴ rentador⁵ i secretes,⁶ i sols sien dos o tres los forasters, sempre los fan lo menjar en lo hospici. Aquí té celda pròpia lo conductor d'Espanya,⁷ i sempre que passa paga lo que han gastat los religiosos espanyols qui han passat a Terra Santa, i los francesos no fan sinó bestrauere per los qui passen i fins lo magatzem a on posen sa roba fan pagar.⁸

[4v] Aquest convent està prop de la murada de la part del mar. És molt baix i no té quasi ninguna vista, si no fos per lo campanar, que és alt i bo. La iglésia és molt miserable i apareix més celler que iglésia. Té lo cor baix, al mig, i los siculars⁹ canten amb los religiosos. Les capelles corresponen en pobresa a la iglésia. La sacristia és així mateix. En ella vaig veure dos calis de sant Lluís, bisbe, i un tern ordinari. També un cap de nano més gros que un cap de gegant de Barcelona.¹⁰

Ningú vol dir missa de matí i nosaltres sempre dèiem les primeres.

1. *veure la roba*: vol dir que no passaren cap escorcoll a la duana.

2. *quarto de Terra Santa*: despatx o dependència del religiós que s'ocupava dels viatgers en trànsit cap a Terra Santa.

3. *celda*: al manuscrit, sempre 'selda', castellanisme ben arrelat ja al segle XVII, segons el *DECLLC*.

4. *refetor*: refectori, menjador.

5. *rentador*: lloc on hi ha recipients adequats per a rentar-hi roba o altres coses (*DCVB*).

6. *secretetes*: latrina. La utilització en plural és pròpia de Mallorca, segons el *DCVB*.

7. *conductor d'Espanya*: religiós franciscà encarregat de dur els diners de les almoines i les donacions de la Corona a Terra Santa.

8. A continuació hi ha la frase: 'La vida fonc ordinari', ratllada.

9. *siculars*: per seculars, és a dir, no eclesiàstics.

10. Segons A. BOUYALA D'ARNAUD, *Évocation du vieux Marseille*, París, 1961, p. 195, el convent dels franciscans de l'Observança, anomenat de Sant Lluís, passà a l'Estat durant la Revolució i fou venut i demolit. F.-X. EMMANUELLI, *Vivre à Marseille sous l'Ancien Régime*, Perrin, París, 1999, p. 42, dóna la data de 1524 com la de la fundació d'aquest convent.

Lo Provincial i pares graves¹ sempre diuen les misses a la missa cantada i no se parla de xicolata,² puix que lo dia de sant Jaume la volíem pendre nosaltres i no trobàrem xicolatera ni xícars en tot lo convent. Aixís fos en Barcelona.³

Alguns dies mos feren anar a dir missa fora, esto és a la Charité⁴ o a l'Hospital⁵ o algun convent de monges, que són tots prop del convent, i per anar fora un novici mos acompanyava i luego mos deixava sols a la iglésia per dir missa.

[5r] Tots los divendres i dies clàssics⁶ se dóna la benedicció en nostra iglésia, i està funció se fa així. Se canten completes i, finides, posen Nostre Senyor patent. Se fa la professó amb la Vera Creu i antes de reservar⁷ se dóna la benedicció amb lo sagrament i tots los dies se dóna a una o altra iglésia que ja estan per això assenyalades, i assisteix molta gent per ser los francesos molt devots d'esta santa cerimònia, així com de cantar les vespres.⁸ I per exposar lo Senyor sols posen sis ciris. A nosaltres no mos permeteren anar al cor.

Lo convent és molt pobre i falta⁹ a cobrir tot.¹⁰ Les celdes de part de l'hort són un poc bones i alegres perquè lo hort és bo, però lo cultiven

1. *pares graves*: importants, de jerarquia elevada.

2. *xicolata*: pronunciació dialectal mallorquina per xocolata.

3. Aquesta frase és subratllada al manuscrit. Fa referència a la notable afecció que hi tenien els religiosos, especialment els regulars. Segons A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, «Costumbres clericales en la España barroca»: *Historia 16*, any VIII, núm. 89, p.28-30, tant el tabac com la xocolata suscitaren controvèrsia en el món eclesiàstic, pel fet que eren substàncies noves a Europa sobre les quals no pesava cap obligació d'abstinència. El tabac, però, fou prohibit als llocs sagrats ja el 1642 per una butlla del papa Urbà VII, mentre que amb la xocolata hi hagué molta més tolerància. Els ordes més rigorosos, però, consideraren que atemptava contra la pobresa i la mortificació i el pare Mucio Vitelleschi (Roma, 1563-1649), general dels jesuïtes, el prohibí als membres de la Companyia de Jesús.

4. *Charité*: al text, Xarité. Edifici dedicat a la beneficència. Inaugurat el 1640, s'hi treballà fins al 1729 i arribà a ocupar 77.000 metres quadrats.

5. *Hospital*: edifici molt antic i colossal -fou començat al segle XII i reedificat i engrandit al final del segle XVI en un obres que duraren 25 anys-, el 1754 fou reformat pel cèlebre Mansard. I encara de 1863 a 1865 fou renovat totalment.

6. *clàssics*: de significació religiosa destacada.

7. *reservar*: guardar.

8. Sobre la vida religiosa a la Provença en aquesta època és interessant l'aportació de M. VOVELLE, *Pieté baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle*, París, 1973.

9. *falta*: la lliçó, però, és 'fante'. Al foli 17 v, hi trobem també clarament 'fantan' per falten. Sembla que vulgui dir que no té totes les necessitats cobertes.

10. *cobrir*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cuprir'.

siculars, que los frares no volen ser hortolans, i hi ha moltes flors i abunda de molta aiga. Lo demés, quina vida fan judic serà molt mala, i cada qual fa lo que vol conforme lo costum de la Província, i molts mos tenen envidia per saber com som tractats en Espanya, però de tot tenen ells la culpa, puix que los recolets¹ i caputxins tenen convents en Marsella i lo passen molt bé.

Lo comissari de Terra Santa se diu lo pare Camarino i ha estat Provincial. Lo vicecomissari se diu Esteve Maurel, [5v] i lo company, fra Francisco Beuda, i estos estan millor que ningú per raó de Terra Santa.² La vida que mos feren fonc ordinari, sent així que és ben pagada, però estava molt alegrement, i per tocar³ al refetor tocava lo cuiner una trompeta.

La ciutat de Marsella serà com Barcelona, però molt més bruta, i és la mateixa brutícia, puix que tothom tira la merda per les finestres i si no fos que per los carrers corre aiga, per moltes parts no se poria passar. Per molts cantons i places té canons d'aiga, que sempre corre, i particularment prop lo port. Per fer aiga los bastiments està bé.

Los carrers no són molt curiosos per no haver molts palacios, perquè aquí tots són marxants, que n'hi ha una infinidat, i tenen una bona llonja⁴ prop lo port, i aquí s'ajunten tots los dies dos vegades, i cada dia se saben notícies de quasi tot lo món. També hi ha un carrer molt ample i llarg i se diu lo Corso.⁵ I a un cap d'ell és la plaça Major,⁶ i aquí se troben moltes coses de menjar i tot va barato per no haver de pagar drets. Los demés carrers són quasi tot botigues de vendre, en particular a la vora del port, i per los carrers les dones venen de tot i sempre⁷ se sent qui ven alguna cosa.

1. *recolets*: recol·lectes, adjectiu aplicat als religiosos que observen la regla i les normes d'una manera més estricta. Segons el *Dictionnaire des églises de France*, Robert Laffont, París, 1966, article "Marseille", vol. II, D 97, els recol·lectes franciscans de Marsella tenien un bell convent, del qual no queda sinó l'església de Sant Teodor, construïda entre 1638 i 1648.

2. *Terra Santa*: pel fet d'estar adscrits al servei de la Custòdia de Terra Santa, l'organització franciscana que tenia cura dels llocs sants.

3. *tocar*: per cridar.

4. *llonja*: llotja. Probablement es refereix a l'edifici de l'Ajuntament, a la planta baixa del qual es reunien els comerciants per als seus tractes i negocis.

5. *Corso*: aquest passeig, avui Cours Belsunce, fou acabat de construir el 1670 i aviat esdevingué lloc de trobada i relació dels marsellesos, especialment els benestants. Tollot, *op. cit.*, p. 19, el veié plantat d'arbres i ornat amb fonts.

6. *plaça Major*: probablement es refereix a la porta d'Ais de Provença, que és on començava el Corso.

7. *sempre*: 'se senpre' al manuscrit.

[6r] Totes les iglésies d'esta ciutat són molt pobres. Só estat a veure la catredal¹ i és més pobre que la més pobre de Barcelona i és² feta molt malament. Les demás iglésies són com a capelles d'Espanya.

Més. Fonc a una que és un poc gran i se diu les Acules,³ i esta serà la millor i és un poc bona. I quan era en ella va sortir un combregar i sols lo rector assistia, parlo de sacerdots, i tots los hòmens cantaven. Los canonges, quan van vestits de cor, per diferenciar-se⁴ aporten una llarga pell en el bras i los collets de tots los capellans són com un coll de Mallorca.

Lo que més se veu per les iglésies són moltes cadires, perquè les madames⁵ mai seuen en terra,⁶ i totes les cases i famílies tenen son lloc per a seure pagant un tant a les confraries, i esto m'agradà molt. Dites madames van vestides més honestament que les senyores en Espanya i de ninguna se veu més de la cara. Les xiquetes són més curioses⁷ amb la perruqueta que aporten, però se veuen grans tuntillos⁸ i per los carrers se troben pocs cotxos, perquè no n'hi ha, però són moltes sillas de mano que sempre van per la ciutat, i qui vol pagar prest és servit, i se troba més lleialtat que en Barcelona.

[6v] Té esta ciutat una gran criança d'infants i és així. Prop lo nostre convent hi ha una gran casa i se diu la Charité. Aquí viuen molts mils⁹ minyons que tenen pare, altres que no en tenen i a tots fan la vida, i quan són per a treballar, los posen a ofici, lo que lo minyó li agrada, i los primers diners que aguanya són per pagar la Charité. I los fan anar per

1. *catredal*: vulgarisme per *catedral*. Anomenada la Major, no tenia gaire mèrit artístic. Fou desafectada el 1856, demolida en gran part i substituïda per una altra de nova.

2. *és*: escrit a la interlínia superior.

3. *Acules*: església situada en el punt més elevat de la ciutat antiga, era a prop de l'Hospital. Fou demolida durant la Revolució, però se'n conservà el campanar punxegut del segle XIV.

4. *deferensiar-se*: la lliçó és correcta, però cal entendre *diferenciar-se*.

5. *madames*: és correcció meva, al text 'medemas'.

6. A *Un viaje por España en 1679*, Ediciones La Nave, Madrid, s.a. p. 189, la comtessa d'Aulnoy, explica que, a les esglésies de Madrid, les dones segueixen l'ofici assegudes a terra com els moros, és a dir, amb les cames encreuades. Hi afegeix també que prenen sovint tabac en pols i que no paren de ventar-se tant a l'estiu com a l'hivern.

7. *curioses*: és correcció meva; el manuscrit diu 'curiosos'.

8. *tuntillos*: per 'tontillos', del castellà *tonelete*, segons *Vox. Diccionario General Ilustrado de la Lengua Española*, Barcelona, 1987. Era un artilugi de la indumentària femenina que feia molt amples les faldilles a l'altura dels malucs.

9. *mils*: és correcció meva; el manuscrit diu 'mills'.

mar, i en tots los vaixells i barques en tenen de pendre un de dita Charité i altre de l'Hospital. Lo mateix fan com són vells. Donen de menjar i beure i los fan¹ treballar lo que poden.

Esta ciutat té vuit portals i bones muralles per la part del mar, però per lo demés no valen res per no ser ciutat de guerra. Los soldats són molts pocs i serien ninguns si no fos per les galeres. Si altra cosa particular veig, quan Déu vulla que tòrnia la diré en son lloc.

Lo comissari mos buscà bastiment per a Xipre² i havent estat sis dies en Marsella mos donaren lo passaport i ordre de marxar, i sols mos donaren vi per omplir la canaveta, que los de la tartana mos havien begut. I feren pagar lo coscuts,³ que és lo costum que se paga per qualsevol religiós que passa a Terra Santa.

[7r] CAPÍTOL 4. *De la partida de Marsella per Xipre.*

Lo dia 27 de juliol per lo matí, sens poder dir missa, sent així que era diumenge, mos vingueren a buscar per anar a bordo per a marxar. Anàrem amb un llaüt al bastiment que s'havia posat en roda⁴ una hora lluny. Esta fonc una barca⁵ bona, sinó que és molt vella. Porta les veles⁶ traus.⁷ Lo capità se diu musú⁸ Josep Cafú; lo escrivà, musú Francisco Susigo, i este era bon home, però lo capità no molt. Los mariners eren deu sens lo nostramo,⁹ i dos minyons. Entre tots érem setze.

Aquí estiguérem esperant lo bon temps i tardàrem en partir dos dies, i començàrem a conèixer que aniria tan mal com a la tartana, perquè lo menjar era poc i mal. Mos aconsolava musur¹⁰ Major, que és lo cirurgià¹¹

1. *fan*: a la interlínia superior.

2. *Xipre*: al manuscrit, 'Cipro'.

3. *coscuts*: mot no identificat, sembla el nom d'un tribut o peatge.

4. *posat en roda*: estar fondejat un vaixell amb una o més àncores de vira, presentant sempre la proa a la part d'on ve el vent (*DCVB*).

5. *barca*: normalment designa una embarcació petita, de pesca o per al transport costaner o navegació de cabotatge, però també hi havia barques de grandària diversa, amb quatre i fins i tot cinc pals, aptes per a viatges més llunyans i càrrega més gran.

6. *veles*: correcció meva; el text diu 'vellas'.

7. *traus*: la vela trau és la major i més grossa que es para en la part més baixa de l'arbre (*DCVB*).

8. *musú*: per monsieur.

9. *nostramo*: mariner revestit d'autoritat damunt els altres d'un vaixell, en una categoria intermèdia entre ells i els oficials. (*DCVB*).

10. *musur*: per monsieur.

11. *cirurgià*: és correcció meva; al manuscrit, 'serurgià'.

de la barca -i tots los bastiments [que] sols¹ aportant setze hòmens en tenen de portar per força per ser ordre real, i medicines. Este médico mos deia que quan lo capità seria a bordo aniria millor, però va ser lo mateix, i si hagués durat molt aquest camí, mos hauríem vistos apurats. Jo me valia de la poca provisió que mos féu fra Anton Pla en les majors necessitats.

[7v] Lo dia 29 per lo matí mos posàrem a la vela. Tinguérem bon vent i prosseguí la nit, los dos altres dies, i lo dia 1 d'agost per lo matí descobrírem les muntanyes de Sardenya. Passàrem molt prop de les isles de Sant Pere,² que són unes petites isles distintes de dita Sardenya. Tinguérem alguns dies de calma i vent contrari, i descobrírem, passats quatre dies, les costes de Tunis, mes no se van veure ben clares. Altre dia se va veure una isla [que] té les muntanyes molt altes i se diu la Pantel·leria,³ i aleshores era del senyor Emperador.⁴

Més. Passat alguns pocs dies fórem prop de Malta. Teníem intenció de passar per lo mig de Malta i Sicília, però no poguérem a causa del vent fort i contrari i mos féu passar lo temps entre Malta i la Barbaria.⁵ Circa⁶ la mitjanit me vaig alçar per veure Malta i la vaig veure un poc, però també vaig veure les ones més altes que la barca i no deixava d'estar espantat i desitjàvem molt vingués lo dia. Vingut que fonc, fonc tan gran lo treper⁷ que fonc precis lligar les caixes i tot rodolava. I lo dia 10 i 11

1. *sols*: a la interlínia superior.

2. *Illes Sant Pere*: San Pietro és el nom d'una illa de 51,3 quilòmetres quadrats, situada a 6 kms. al SO de Sardenya.

3. *Pantel·leria*: al text, 'Pantelleria'. Illà volcànica situada al sud-oest de Sicília, a 100 km de l'illa i a 70 de la costa africana. Té forma allargassada (14 km de llarg per 8 km d'ample). El seu punt més alt arriba als 836 m. Fou posseïda pels Requesens del 1492 al 1620 amb títol de prínceps.

4. *Emperador*: es refereix al de l'Imperi Germànic, Carles VI (Viena 1685-1740), que havia estat rei de Catalunya-Aragó amb el nom de Carles III (1705-1717).

5. *Barbaria*: Nom amb què era conegut el Magrib a l'Edat Mitjana i que encara s'utilitzava al segle XVIII.

6. *circa*: devers, cap a. És forma erudita segons el *DCVB*.

7. *treper*: aquest mot no es troba en cap dels diccionaris moderns de la llengua catalana. Al *Diccionari de la llengua catalana*, de Pere Labèrnia, Barcelona, 1865, hi figura 'trapeig', descrit com "Lo moviment del mar quant comensa a alborotar-se sens vent fort". El *Dictionnaire de l'ancienne langue française et tous ses dialectes du IXème au XVème siècle*, t. VIII, París, 1895, esmenta 'treper' només com a verb: "S'agiter en desordre et tumultuairement". El *DECLLC* desconeix aquest mot, però a l'article 'trepitjar', vol. VIII, p. 776, recorda que en el francès antic 'treper' significava saltironar, i a la p. 777 esmenta 'trepejar' i 'trepeig', com a termes nàutics que indiquen alteració de la mar.

no se pogué fer foc de tanta tempesta i estàvem tots tres maretjats. Jo no vaig vomitar mai, però no era res de bo ni bo per res i sols aquestos dies no poguérem dir ofici.

[8r] Més. S'assossegà la fortuna¹ i lo dia 14 descobríem una isla gran i se diu Càndia,² i esta fonc la primera terra de moros que vaig veure. Passàrem prop d'una una isleta petita com Cabrera de Mallorca³ i se diu lo Gozo.⁴ En esta isla de Càndia són molt altes les muntanyes, i essent així que érem a mig agost, a moltes muntanyes havia neu. Caminàrem amb bon temps quatre dies i arribàrem amb lo favor de Déu en Xipre lo 17. Descobríem lo cap Blanc,⁵ que és la primera terra se troba venint de Cristianitat i lo dia 18 al migdia donàrem fondo.

CAPÍTOL 5. *De com vàrem arribar en la isla de Xipre.*

Lo dia 18, circa lo migdia arribàrem a la badia de Xipre, i se diu aquí Làrnaca,⁶ i aquí donàrem fondo. I luego que lo cònsol⁷ va veure la

1. *fortuna*: tempestat, especialment en la mar (DCVB).

2. *Càndia*: nom amb què també és coneguda l'illa de Creta, pres del nom de la seva capital. Té 8.331 quilòmetres quadrats. La seva forma és allargassada d'oest a est: 260 kms. de longitud per uns 60 d'amplada. El relleu és muntanyós amb tres massissos i compta amb dues muntanyes que arriben als 2.500 m. d'altura. Fou possessió veneciana del 1204 fins al 1669 en què passà a mans dels turcs. El comerç català amb aquesta illa està documentat des del segle XIII, i a la capital hi hagué cònsol català entre 1433 i 1519 (GEC).

3. *Cabrera de Mallorca*: illeta situada al sud de Mallorca. Té 1,564 hectàrees d'extensió. El seu punt més alt arriba als 172 m.

4. *Lo Gozo*: al manuscrit, Logoso. Illot situat al sud de Creta.

5. *cap Blanc*: nom català de ràss el Abiad, cap de la costa de Tunísia, a l'oest del golf de Binzert.

6. *Làrnaca*: al manuscrit, Àrnica. Situada molt a prop de la costa de Xipre, a la part que dóna a Àfrica, i a 50 kms. de Nicosia. És lloc estèril. Segons Giovanni Mariti (Florència, 1736-1806), que recorregué Xipre i Palestina entre 1764 i 1767 i publicà *Viaggio per l'isola de Cipro e per la Soria e la Palestina*. 2 vols. Lucca, 1769-1771, hi havia l'església de Santa Maria, de tres naus, amb les dues col·laterals tancades. Era la parròquia de tots els europeus, amb un bell orgue donat per Leopold I (Viena, 1640-1705), emperador romanogermànic. Al refectori del convent dels franciscans, hi havia dos quadres excel·lents que representen en rentament dels peus i les noces de Canà. Tenia una bella biblioteca i horts i jardins. Hi havia sis religiosos, però a vegades els estadants passaven de trenta. A la mateixa ciutat, els caputxins hi tenien un convent. Eren de Flandre.

7. *cònsol*: es refereix al de França, el qual, segons Jean-Baptiste Tollot, *op. cit.*, p. 205, que hi passà el 1731, era Mr. Mongrand.

nostra bandera francesa, ell posà bandera en casa sua i així ho fa per tots, sols sien francesos. Lo mateix fa lo anglès¹ i holandès² per los bastiments de la sua nació, i los diumenges i festes sempre posen bandera. Luego de donar fondo, vingueren a bordo dos llaüts de turcs i gregos per saber d'on veniem i lo nom del capità. Luego mos posàrem a dinar i esta fonc l'última menjada férem en la barca, que bastant frisàvem de sortir-ne, perquè en 22 dies que fórem a ella anà molt mal per lo ventre, [8v] perquè lo un dia menjàvem un petit plat de arròs i altre dia un petit plat de pèsols. Lo dia d'arròs menjàvem una gallina entre vuit. Lo capità feia les parts, i les més petites per a nosaltres. Lo mateix feia del bacallà lo dia de pèsols. Si hagués durat molt m'hauria vist apurat. I en la nit moltes vegades un poc de galeta i formatge. Los primers dies lo pa era un poc bo, però passat sis, molt mal, i anava més mal que en la tartana i mai mos queixàrem de res, perquè lo capità no en volia portar sinó dos, i amb bons medis mos portà tots tres.

Circa les tres de la tarda saltàrem en terra a la badia de Xipre, que per causa del sol, que és molt fort, mos esperàrem a bordo fins esta hora. Aquí fonc la primera terra de infeels que vàrem trepitjar i aquí vaig començar a veure en pràctica lo que havia vist en representació en Barcelona, quan passà don Carlos,³ circa los moros gregos, que menys que no aporten careta és lo mateix. Per los carrers se'n veien molts, los uns mig ageguts, altres mig assentats, tots amb grans pipes, que tenen una braça⁴ de canó, i tant lo matí com lo migdia com a la tarda sempre fumen i lo tabaco va molt barato. Ningú mos digué res ni menos se cuiden de què part venim, ni què aportam, ni volen veure passaport, ni res, i és port franc de totes coses i no s'ha de pagar res de desembarcar ni embarcar. Sols té de mal que han de desembarcar a coll per no tenir riba⁵ ninguna, així com tots los altres ports de turcs.

[9r] Lo capità mos acompanyà fins prop lo nostre convent, que dista poc més d'un quart del mar. La causa d'estar aquí és perquè aquí prop viu lo cònsol i demés mercants francesos i venecians, que n'hi ha molts.

1. Els anys 1732-1733, el cònsol anglès era Mr. William Purnell, segons H. LUKE, *Cyprus under the turks. 1571-1878*, 1921.

2. *holandès*: és correcció meua; el manuscrit diu 'orlandès'.

3. *Don Carlos*: el futur rei Carles III d'Espanya (Madrid, 1716-1788), passà per Barcelona el 1731 a fi d'embarcar-se per traslladar-se als seus dominis italians -era duc de Parma i de Piacenza (1731-1735)- i l'Ajuntament de la ciutat celebrà aquesta curta estada amb actes festius. Fou rei de Nàpols del 1734 al 1759.

4. *braça*: mesura de longitud equivalent a 1,67 m.

5. *riba*: a la interlínia superior.

Per lo camí no vaig veure sinó alguns gregos i turcs. Les dones, no se'n veuen moltes per estar més retirades que les monges –parlo de les turques–; les gregues i les maronites no tant.

Arribarem circa les quatre en nòstron convent i se diu Santa Maria de Làrnaca, i és lo primer se troba de la Santa Custòdia¹ venint de Cristianitat, si no és que se passa sens tocar en Xipre. Estiguérem contents per veure ja convent i religiosos. Fórem rebuts amb molta caritat del pare Guardià i demés pares, i los religiosos que aquí trobàrem passaven de 26, però los conventuals sols són deu. Luego nos feren refrescar i prest sopàrem. I sopen sempre a les cinc i dinen a les tres, sols² no sia dejuni, que s'esperen més.

Este convent és bo per ser la terra que és. Tindrà més de trenta cel·las i algunes vegades no basten, per ser molts los que passen.³ Té lo⁴ refetor molt hermós i se⁵ menja molt bé, i los primers dies en particular fórem tractats⁶ com a prínceps, i no és d'admirar, perquè tot lo menjar i beure va baratíssim, sinó que una vedella la donen per un real de vuit i una gallina per un sou, i més barato; i per dos pessetes donen sis gerres de vi molt bo i generós. Sols basta dir que va tot donat i esto és per causa que hi ha molta vianda.

[9v] Les taules del refetor són de màrmol brunyit i no són menester tovalles. La cuina, la fa un maronita, que los frares llecs aquí són popes,⁷ i també tenim aquí servidor del convent, com a tots los demés.

La iglésia d'aquest convent és un poc bona. Té tres bòvedes,⁸ però és petita. L'una serveix de cor, l'altra és per les dones i l'altra per los hòmens. Esta iglésia solament és la parròquia, i aquí tenim pila de batisme i demés sacraments. Lo curat és lo rector de francesos i maronites i gregos catòlics, que són tots los bons cristians que viuen aquí. Dit curato sempre ha de saber la llengua grega per servir sos parroquians, i s'estudia en aquest

1. *Santa Custòdia*: la Custòdia de la Terra Santa era l'organisme franciscà que tenia cura dels llocs sants de Jerusalem i Betlem principalment, però tenia convents a gairebé una trentena de poblacions escampades entre Xipre, Síria, Turquia i Egipte.

2. *sols*: mentre.

3. G. MARITI, *Viaggio*, vol. I, p. 64, diu que el convent compta amb dos grans dormitoris, un refetori amb dos bons quadres i una biblioteca excel·lent.

4. *lo*: a la interlínia superior.

5. a continuació hi ha 'y bé' ratllat.

6. *tractats*: és correcció meva; al manuscrit diu 'tactactas'.

7. *popes*: pope és el nom genèric donat a un sacerdot secular de l'Església Ortodoxa. El sacerdot ortodox de Grècia és també conegut amb el nom autòcton de *papàs* (*GEC*).

8. *bòvedes*: vol dir tres naus.

convent. També té escola de minyons catòlics i serveixen d'escolanets,¹ i lo convent los fa la vida fins que són grans. Les cases de cristians catòlics seran unes quaranta, però tots miserables. Si no fos los mercants, no porien viure.

Aquest convent té bon hort, però sols dura lo hivern, que lo estiu no té aiga i quasi tot s'asseca, sinó los próculos.² És molt malsà a causa del molt calor, que apareix un forn, i les aigues són pèssimes per ser salmastres,³ i esta és la causa que molts religiosos moren aquí sens visitar, i particularment los espanyols que arriben en lo estiu. I aquí morí lo pare Bonaventura Puig,⁴ fill de la nostra Província, i en pocs anys n'hi han mort vuit espanyols. També té de mal aquest convent que té molts mosquits petits i blancs que no deixen dormir, i tots los llits tenen mosquiteres.

[10r] Esta ciutat de Làrnaca és molt roïna i totes les cases són més barraques que cases, i corrals de bous, i si no fos per les de los cònsols i marxants seria no res. La major part o totes elles són de tàpia, que se troben poques pedres.

Aquí són molts los turcs i gregos cismàtics, que són més contraris nostros que los mateixos turcs, però se va per tot aquest país amb gran llibertat i ningú mos diu res ni fa pagar res.⁵

Lo dia 20, lo pare Guardià me donà una entima⁶ que ja me pensava. Esta fonc que havia d'anar a un hospici de Nicosia, i així me digué me posàs a punt que per la tarda havia de marxar. Jo vaig sentir molt lo haver de deixar mos companys,⁷ però no se pot replicar, que lo Guardià

1. Des de 1630, i per iniciativa del custodi Giovanni di Bergamo, els franciscans emprehueren la tasca d'ensenyar els infants, sobretot els cristians, allí on tenien hospicis o convents. El 1633 ja ensenyaven a Jerusalem i Betlem i en tots aquests llocs els alumnes hi feien algun àpat i se'ls donava fins i tot roba, atesa la misèria dels pares, B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 274.

2. *próculos*: mot no identificat.

3. *salmastres*: barrejades amb aigua de mar.

4. Bonaventura Puig: al manuscrit, 'Puix'. Segons P. GARCÍA BARRIUSO, *España en la historia de Tierra Santa*, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, 1994, vol. II, p. 536, el P. Puig fou Superior del convent de Nicosia i morí el 1727.

5. Per a G. MARITI, *Viaggio*, I, p. 7, a l'illa la majoria de població és grega, però també hi ha molts armenis. En canvi, són molt pocs els catòlics i els maronites. Mariti destaca la tolerància dels turcs amb les religions altres que la musulmana.

6. *entima*: versió dialectal d'intima, acte de notificar a algú alguna cosa.

7. *companys*: es refereix als pares Segimon Gràcia i Pau Pou. Aquest darrer s'estigué a Xipre fins al mes de setembre.

té potestat d'enviar los religiosos que arriben en molts hospicis i convents de la Custòdia. Vaig pendre un poc de roba, la més necessària, i lo demás vaig deixar a mos companys, junt amb la caixa, i per la tarda vingué un grego amb una bona mula i me vaig partir per la ciutat de Nicosia de família.¹

CAPÍTOL 6. *Del viatge que vaig fer de Làrnaca a Nicosia.*

Circa les quatre de la tarda vaig pujar a cavall per Nicosia. Lo que me va succeir en aquest camí és conforme se segueix.²

Luego que fonc fora del convent, comencí [10v] per veure m'apartava de mos companys i que lo qui m'acompanyava no m'entenia una sola paraula, ni jo a ell. Prenguérem un camí molt desert, que si lo grego no l'hagués sabut tan bé mos hauríem perdut moltes vegades, i en quatre llegües no vàrem trobar ni viles, ni cases, ni gent, i lo que se troben sols és frigoles,³ com si fos Urgell,⁴ sinó que no se veu població ninguna. Lo camí és quasi tot pla.

Essent ja de nit arribàrem a una petita vila i aquí tenia la casa lo qui m'acompanyava, que se diuen *mucaros*.⁵ M'aportà a ella i luego que arribàrem me féu posar una catifa prop del portal, a la part de dins del corral, o casa, que així són totes, i és la millor peça que tenen, i si passava lo Gran Turc⁶ no porien fer més. Jo aportava què sopar i lo grego me féu companyia a beure lo vi, perquè no volgué menjar carn, que feia quaresma i la fan més rigorosa que ningú, conforme se dirà a son lloc. Havent sopat, s'apartà lo grego i jo me vaig posar a dormir a lo lloc i puesto sobredit, fins prop de mitjanit. La gent d'este corral o casa eren molt bells i joves. Tots dormien a la fresca, que quasi sempre dormen a la serena, i amb la sua conversa me feien companyia, perquè no vaig dormir molt i desitjava vingués l'hora de partir.

Circa la mitjanit vingué lo mateix que m'havia acompanyat i mos posàrem a punt per a continuar la marxa. [11r] Pujàrem a cavall tots dos

1. *familia*: com a component de la comunitat de religiosos.

2. La distància entre Làrnaca i Nicosia que avui donen les guies és de 48 kms.

3. *frigoles*: farigoles. Aquesta planta es fa en els indrets àrids i pedregosos de la Mediterrània occidental (*GEC*).

4. *Urgell*: comarca catalana prepirenca amb sectors de gran aridesa abans de la construcció del canal del mateix nom.

5. *mucaros*: els qui lloguen ases, mules o camells.

6. *Gran Turc*: nom amb què es coneixia el sobirà de l'Imperi Otomà; també Gran Senyor.

a una mula cada un, que mos salvem¹ 3 llegües, i camin[a]des cosa de dues hores encontràrem una altra vila de turcs, però per ser de nit no vaig veure res, sinó sentir los gossos i los galls, que n'hi havia molts. Cosa d'una hora d'aquí, que ja era sortit lo sol, vaig tenir un bon espant, i fonc que anant tots sols sens trobar cases ni gent, lo grego caigué de cavall de la sua mula i fonc tan mala caiguda que estigué mitja hora sens sentits i amb un calor fred que jo pensava que si no era mort poc se'n faltava. Jo vaig procurar a girar-lo, que tenia la cara a la terra, i luego que fonc girat tingué un gros tremolor i estirament que certament pensava jo que moria.

Comencí jo estar més trist, i sens saber què fer-me lo encomanava a Maria Santíssima i sant Antoni no morís allí, i mirant a una i altra part vaig veure venir gent per lo camí, i foren dos turcs. Jo los feia senyal que havia caigut de la mula, però ni menos lo volgueren mirar per ser cristià, i vaig quedar més trist. Vingué altre home, que era un grego, i féu lo mateix. Tots passaven sens dir re. Jo, a vista d'açò, vaig pensar que havia de morir allí i no² sabia què fer-me. Vaig traure una botella de vi que jo aportava i vaig començar a fregar-lo per la part a on tenia lo colp i fregar-li los polsos, i a poc a poc cobrà los sentits, [11v] però com jo no lo entenia, fonc lo mateix que antes. Vaig entendre que me feia senyal que lo deixàs estar tot sol i que me n'anàs, lo que no vaig voler fer, sinó que vaig esperar més d'una hora i li vaig fer beure vi. I de la manera que vaig porer lo vaig fer pujar a la mula en què jo anava, que era més vella, i jo vaig pendre la seva, i tot gemegant prosseguírem nòstron camí.

Cosa d'una hora després vaig veure una casa de camp, i sent així que era lo dia 21 agost encara batien i havia moltes garberes, i me digueren que comencen per lo mes d'abril a batre, tanta és l'abundància de la collita. Passat un poc més de camí, vaig descobrir la ciutat de Nicosia, que és molt bona, conforme se dirà, i de lluny fa bona planta a causa de tantes torres i mosquees.

Antes d'arribar a dita ciutat vaig veure un camp³ que era sembrat de cotó que era com una vinya, més altre camp de morers infinits, que fan molta seda.

1. *salvem*: això és el que diu el manuscrit, encara que sigui incompreensible.

2. *no*: escrit a la interlínia superior.

3. *camp*: és correcció meva; al manuscrit, 'capm'.

CAPÍTOL 7. *De l'arribó a la ciutat de Nicosia.*

Molt ben arribat fonc en aquest hospici de Santa Creu¹ de Nicosia.² Aquí vaig trobar quatre religiosos, dos espanyols i dos napolitans. Lo president d'aquí sempre és espanyol. Aquest temps era un pare aragonès i se diu lo pare Josep Herrero,³ i aquí los espanyols que volen estudiar la llenga grega se queden aquí, però són molt pocs, que sols tots que la saben.

[12r] En tota la Custòdia són tres i se va perdent de dia en dia. Luego [que] lo President donà providència que fos curat lo grego, li donaren ventoses⁴ i sangries i estigué dos dies en nòstron hospici, i perquè no morís allí lo aportaren a una altra part, però no va morir, i si hagués mort per lo camí hauria costat molt a Terra Santa, perquè m'acompanyava, però Déu me començà a ajudar en los perills grossos.

Este hospici, com dic, és d'espanyols, i serveix més de mortificació per ells que altra cosa, i són molt pocs los que s'hi volen quedar, i per esto sempre són pocs.

No és tan malsà com lo convent sobredit,⁵ ni té mosquits, i té bones aigues, que ve una gran font a la ciutat i passa prop de l'hospici. Té un jardí que ningú convent de la Custòdia en té de millor, per haver-hi dotze llimoneres grosses, sis tarongers, i dos de la Xina, molts poncems i demás arbres, per lo que és molt abundant de fruites, però també abunda de febres malignes i mos deixen [en] lo pelleco.⁶

Aquí tenim una bona iglésia. Se diu Santa Creu per ser⁷ la patrona, i vénen moltes gregues los dies de festa a adorar la creu i aporten candeles, però són cismàtics. Lo President és lo curato, però té molt petita cura,

1. *Creu*: falta al text, però aquesta era l'advocació del convent.

2. *Nicosia*: ciutat situada al centre de l'illa de Xipre, a la vora del riu Pedies. Durant les croades passà a mans dels Lusignan, els quals en feren la capital del seu regne fins al 1488 en què, com tota l'illa, quedà sota poder venecià. El 1570, amb l'ocupació otomana, passà a mans de Constantinoble.

3. Segons F. FACCIO, *op. cit.*, p. 178. José Herrero fou Superior del 24 de maig de 1732 fins al 10 de maig de 1733, i del 14 de maig de 1735 fins al 25 d'abril de 1737.

4. *ventoses*: procediment terapèutic que consistia a aplicar sobre la pell del malalt un vaset en forma de campana, ample de ventre i estret de boca i, mitjançant el buit, produir un efecte de succió.

5. *sobredit*: es refereix al convent de Làrnaca.

6. *pelleco*: cast. 'pellejo'. Deixar molt dèbil i aflaquit.

7. *ser*: escrit a la interlínia superior.

puix que en tota la ciutat no són sinó 3 cases de maronites i un marxant francès. Per les villas¹ n'hi ha molts més. També hi ha pila baptismal i demés aparatos de parròquia, i se troba aquí una bona llibreria i particularment llibres espanyols. Les celdas, bones i millor vida que enlloc.

[12v] La ciutat de Nicosia està al mig de la isla. És la principal de tot el reina² i en ella viu lo *musullim*, que és lo governador, i aquest té potestat de fer i desfer tot quant vol. Ell sol penja o fa penjar, fa donar bastonades, etc., i no hi ha recurs, sinó paciència. Ell viu a un gran palacio que seria la casa de la ciutat en temps de cristians i té sobre lo portal un sant Marc, però los turcs l'han un³ poc desfigurat. Jo só estat dins d'aquest palacio a causa d'un esclau que morí aquí i era catòlic i li portàrem los sacraments de nòstron hospici. Té una gran cuina i serien més de trenta los cuiners, perquè tots los turcs grossos mengen amb lo governador. Al mig de l'entrada té una gran font i aquí sempre hi ha cavalls.⁴

Per esta ciutat se coneixen encara molts dels bons palacios. Lo de los reis és quasi tot perdut i viu en ell un home que fa gerres. Lo de l'arquebisbe i canonges són habitats de los turcs més grossos i fan llàstima de veure.⁵ Los carrers són un poc vistosos per ser encara d'en temps de cristians, però tot plora.⁶ Al mig de la ciutat n'hi ha un que se diu lo *basaro* i aquí se venen infinites coses de menjar i vestir, i tot va a barato⁷ com, o més que, a Làrnaca, i són moltes botigues de tots los oficis. I aquí se treballen cobertes⁸ bones i se'n venen per molta part de la Turquia i Cristianitat. Los qui venen i treballen sols estan a les botigues [13r] sis o set hores al dia, i luego tanquen⁹ i se'n van a cases sues, i lo

1. *villas*: escrit a la interlínia.

2. *el reina*: per 'el reino'.

3. *un*: escrit a l'interlineat.

4. Segons G. MARITI, *Viaggio*, vol. I, p. 100, era l'antic palau reial, d'estil gòtic.

5. Per a MARITI, *Viaggio*, vol. I, p. 102, l'arquebisbe grec ocupava l'antiga seu de l'arquebisbe llatí.

6. *plora*: de plorar, causar mala impressió, tenir mal aspecte una cosa combinada amb una altra (DCVB).

7. *barato*: és correcció meva; el manuscrit diu 'parato'. La confusió de p i b és freqüent, però a partir d'un punt determinat, el mateix copista o una altra mà ha anat afegint una b damunt la p errònia.

8. *cobertes*: segons G. MARITI, *Viaggio*, I, p. 100, el basar era molt gran i animat i la indústria principal eren els draps de cotó.

9. *tanquen*: és correcció meva; el manuscrit diu clarament 'tancen'.

que té de millor és que essent així que¹ amb un bon cop de peu obririen qualsevol botiga, però no se toca res de ningú i no se troben ninguns lladres, sent així que no falten pobres. I tots los divendres és fira i ve molta gent de les viles a comprar i vendre, i per lo mes d'octubre, dia de sant Dimitre, se comença una gran fira que ve gent, molta de fora del reine.

Les muralles d'esta ciutat són molt bones per ser les que los venecians feren.² En elles ha hi mitges llunes i fortins i molt bones peces de bronzo, però quasi totes sens rodes, perquè los turcs no les saben manejar i estan segurs que no vindran los cristians. Quan han de tirar les peces, les fan compondre a los gregos, i en la primera volta ja cauen. En la nit fan guarda los turcs a dita muralla, i la fan d'esta manera. A l'un portal d'esta ciutat, que se diu de Famagusta³ i és un tir de pedra d'esta celda, sobre de dit portal totes les nits, cosa de mitja hora de nit, fan un quart de música de quatre tambors i dos trompetes, que no és mala, i han enperat⁴ a sonar a la guerra de Belgrado. Luego de finida esta música comencen a cridar turc i fan uns crits tan forts que no sé com no s'escanyen, i qui crida més fort és la millor guarda i és més ben pagat. Lo que diuen quan criden és «*Al·là ei, dixici Al·là*», i que vol dir «vine Déu, vine».

[13v] La causa de fer la música tots los dies és perquè per aquest lloc aguanyar la ciutat a los venecians i en memòria d'esto lo fan.

Esta ciutat té tres portals i prenen lo nom de les ciutats a on van. L'un se diu de Famagusta, l'altre de Kyréneia i l'altre de Pafos,⁵ i sobre de dita muralla tota la nit també criden⁶ molts gossos, i si venien⁷ deu maltesos porien pendre la ciutat i les guardes. Sobre un dels dits portals té més de trenta peces, i diuen los turcs que per aquí han de venir los cristians a aguanyar la ciutat, i per això estan tan previnguts.

1. *que*: repetit al manuscrit.

2. G. MARITI, *Viaggio*, vol. I, p. 90, diu que comptava amb onze bastions o baluards.

3. Era el porta per on entraven els qui venien de Làrnaca. També s'anomenava Porta Juliana i era la més bella de les tres portes de la ciutat.

4. *enperat*: aquesta lliçó és clara, però el sentit fosc. Potser vol dir aprendre, de l'italià *imparare*.

5. *Pafos*: al manuscrit, 'Bafo'. Ciutat situada a la costa sud-oest de l'illa, a 153 kms. de Nicosia.

6. *criden*: és correcció meva; el manuscrit diu clarament 'crídam'.

7. *venien*: és correcció meva d'acord amb el sentit de la frase; el manuscrit diu clarament 'veniam'.

CAPÍTOL 8. *De les mesquites i iglésies de Nicosia.*

Té esta ciutat nou mosques o mesquites, i totes eren iglésies de los cristians. La principal se deia Santa Sofia,¹ que era la catedral, i és molt gran i curiosa segons se veu per defora. Davant lo portal major té una bona plaça i, juntament, una bona font a on fan los turcs la mala confessió, que consisteix en rentar-se los peus, si és confessió particular, i si és general se renten tot lo cos, conforme se dirà en altra part. Nosaltres, los cristians, sols porem arribar fins la dita plaça, i d'aquí se veuen les columnes i lo paviment de dita catedral i [en] tota ella no hi ha sinó alguns llantons que cremen, i lo divendres lo santó principal predica i sempre que predica té una espasa en la mà. [14r] La raó és perquè deixà dit son mal profeta en son Alcoram que los bons turcs no han de voler sentir mai raons que els convencin, sinó l'espasa per defensar² la sua mala llei.

En esta catedral hi ha dos altes torres per a cridar al *salà*,³ que és la sua mala oració, i criden cinc voltes al dia, esto és, dematí, al migdia, a les quatre de la tarda, quan se pon el sol i circa les deu de la nit. I luego que la mesquita gran crida per totes, les altres també criden tan fort que se senten de tota la ciutat. Lo que diuen és «*Maomet Al·là*» i molts disbarats que sols los turcs los entenen, i fan com si cantassen un gois,⁴ i los divendres criden més.

Prop de casa del governador ha hi altra mesquita que també era una gran iglésia, i també totes les demés, i fan venir les llàgrimes a los ulls dels cristians catòlics lo veure-les i pensar sien estades iglésies consagrades a Déu i servesquen ara per Mahoma. I los turcs, encara que caiguen, mai les adoben perquè no se cuiden d'obres.⁵

Los gregos tenen en tota esta ciutat sis iglésies, però tan miserables que són la mateixa misèria. Jo n'he vistes, particularment una que és la catedral, i aquí resideix l'arquebisbe cismàtic, i mai hauria pensat fossen tan desdixats. La iglésia cau de vella. Té tres retaules tan vells que sols se coneixen les posts podrides. Lo *san[c]ta san[c]torum*, [14v] que és lo

1. *Santa Sofia*: catedral cristiana catòlica, fou començada el 1192 i consagrada el 1326. La conversió en mesquita (1570) va fer que canviés tant d'aspecte interior com exterior. En ser adaptada al culte musulmic, les columnes foren cobertes amb una gruixuda capa de guix i se li afegiren minarets de 49 m. d'altura.

2. *defensar*: és correcció meva; el manuscrit diu clarament 'denfensar'.

3. *salà*: l'oració dels musulmans.

4. *gois*: pronunciació mallorquina de goig.

5. perquè no se cuiden de fer obres: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu: 'per se se cuidan de fer obres'.

lloc a on diuen la missa, és com una cadira, i a una mala capsa de fusta conserven lo pa consagrat del dijous sant per tot lo any per los malalts. A un racó d'esta iglésia està lo retaule que tenia la catredal en temps de catòlics i és quasi tot podrit, i los gregos, per ser de tela, no volen conèixer les figures de los sants i lo recataren¹ a los turcs. Les demás iglésies gregues no tenen cosa particular.

Los armenis tenen solament una iglésia, que era lo convent de los pares dominicanos. Jo fonc a veure esta iglésia i per entrar en ella és menester passar d'ageguts, que té lo portal com una clavaguera, perquè los turcs no entren en ella. Aquí vaig veure dos com si fossen monjos, i eren los seus sacerdots. Hi havia un bisbe, però tots són heretges, i més que los gregos, com diré més avant. Estos dos monjos deien completes o ofici, i cridaven molt bé. També havia cosa d'uns vint hòmens que feien oració. Nosaltres adoràrem la creu que tenien sobre un altar i mos ensenyaren un bon jardí que tenen. Si algun dia los seus sacerdots no volen dir missa, vénen dits armenis a nostra iglésia a oir la nostra, i los gregos no los deixen oir la sua. Tan contraris són los temps que [quan] jo fonc en esta ciutat morí un armeni i era catòlic, sinó que era saerci² i se confessà amb un papas³ catòlic.

[15r] En tota esta isla de Xipre són cinc bisbats i un arquebisbe. Aquest viu i té la sua residència en esta de Nicosia. Quan jo vaig arribar era desterrat en Constatinoble per no voler pagar a'n-el Governador lo que li demanava, i aquell qui paga més és arquebisbe, o bisbe, que lo turc los fa,⁴ i val tant un bisbat com un escolañat⁵ de Mallorca, i encara menos. I van tan mal⁶ vestits dits bisbes com uns bàrbaros. Ells, per aguanyar molt diner fan molts sacerdots a la sua moda grega, i sols sàpien lligir los basta, i són tan miserables los uns i los altres que és menester treballar per a viure i no como quiera[n], sinó que fan los oficis més vils⁷ de la ciutat: fan de bastaixos, venen llenya i moltes altres coses, i se coneix que són papassos⁸ o sacerdots amb un dolent

1. *recataren*: amagaren, posaren fora de la vista, del castellà *recatar*.

2. *saerci*: mot no identificat.

3. *papas*: vegeu nota 7, p. 158, *popes*.

4. *fa*: abans hi ha la paraula 'done' ratllada.

5. *escolañat*: al manuscrit, 'scolañat', però aquest mot no figura al *DCBV*. El sentit ha de ser 'funció o càrrec d'escolanet'.

6. *mal*: és correcció meva; el manuscrit diu 'malts'.

7. *vils*: és correcció meva; la lliçó del manuscrit és 'vills'.

8. *papassos*: el mot turc per a designar el sacerdot és 'papasso', de manera que l'autor en fa un plural a la catalana.

bonete que sempre aporten en son cap. Lo demés, lo diré parlant de son patriarca.¹

Quan lo dit arquebisbe vingué de son desterro, li anàrem a fer visita lo President i jo, i vaig veure son palacio, que consisteix en una mala cosa. Mos rebé amigablement, mos contà en llenga grega los treballs que li feren passar los turcs i moltes altres coses que no entenia. [15v] Mos féu pillar² lo cafè en son *llivant*,³ que és la millor peça que té la gent del país, i consisteix en una catifa i quatre coixins en terra o sobre un petit tablado. Mos féu aportar les pipes, que és una gran cortesia, i ell també fumava i passava lo rosari lo mateix temps. I ja era molt vell i prest morí. Tenia a son costat son majordom i alguns papassos i dos pages i una llibreria d'uns vint llibres gregos. I no vaig veure altra cosa en tot lo palàcio. Dins la clasta⁴ de la sua casa té una bona iglésia per part de fora. Per dins serà lo mateix que les altres.

Per tota esta ciutat són més los gregos que los turcs, però estan més mals que si fossen esclaus, en pena de son pecat, perquè estimaren més ser de los turcs que de los venecians, per no ser catòlics, i són molt maltractats i paguen un gros *caratxe*⁵ cada un, que seran vint reals de vuit, i los turcs no han de pagar res, i amb tot això moltes bastonades i presons, i no poden fugir de la isla, que si porien molts passarien en altres parts. I un minyó turc fa fugir un home grego, i aunque los maten no poden fer tornes⁶ amb pena de ser cremats i morts tots los seus parents, i per últim que estan pitjors que esclaus.

[16r] CAPÍTOL 9. *De los sacerdots maronites i la sua gent.*

Además de los gregos i armenis, hi ha en esta isla altres sacerdots maronites. Estos tenen son origen de Maronio,⁷ frare nostre que los⁸ con-

1. És freqüent trobar en els escrits dels missioners i viatgers que passen per Llevant la sorpresa per la pobresa del clergat oriental cristià. Sovint les comunitats eren molt petites i no podien oferir gaire als seus sacerdots, els quals, situats dintre l'Imperi Otomà, tampoc no en podien esperar cap ajuda.

2. *pillar*: castellanisme per 'prendre'.

3. *llivant*: per divan, sala de recepció en les cases turques i d'altres països orientals, guarnida tot al voltant de coixins per a seure (DCVB).

4. *clasta*: a Mallorca, pati situat a la part anterior o central d'una casa de pagès, envoltat de les habitacions i altres dependències de la casa (DCVB).

5. *caratxe*: àrab 'kharadj': impost que tot cristià i jueu baró i més gran de 15 anys i apte per al treball havia de pagar com a estranger o infidel.

6. *fer tornes*: tornar-s'hi, correspondre a una agressió.

7. *Maronio*: sant Maró, monjo anacoreta a Síria, segles IV-V.

8. *los*: escrit a la interlínia superior.

vertí, i per això se diuen maronites. Esta nació està subjecta al patriarca del Monte¹ Líbano. Aquest patriarca, lo fa lo Pontífice, o lo confirma, que los bisbes catòlics lo fan. Dit patriarca ordena sacerdots per ser rectors de les parts a on se troben maronites, i en esta de Xipre són quatre i haurien de ser molts més per haver-hi moltes viles que no en tenen, veritat és que en Roma són quatre minyons que estudien per ser-ho² quan seran grans.

Lo dia 12 de setembre vingueren dos d'estos sacerdots en nòstron hospici. L'un digué missa en nostra iglésia i nostres ornaments, que usen de los mateixos nostres. Jo la vaig oir tota i és més llarga que la nostra i la diuen en llenga siríaca. Tenen moltes cerimònies diferents de nosaltres, encensen moltes vegades, i tant lo qui la diu com qui la ajuda sempre canten *sub missa voce*, i dura quasi una hora. També alcen l'hòstia i càlix després d'haver consagrat, i luego sumeixen. I luego de sumit han finida la missa, i sempre la diuen del comú, sinó³ les pasqües.

[16v] D'estos sacerdots, n'hi ha de dues maneres. Los uns són religiosos de sant Antoni Abat,⁴ los altres són sacerdots siculars. Estos, antes d'ordenar-los se casen i viuen casats fins que la muller se los mor, i no se poden tornar casar. Los religiosos no se poden casar mai i poden ser bisbes, lo que no poden ser los casats. I així mateix és de los gregos i armenis i demés nacions.

Estos sacerdots siculars són molt pobres, perquè la rectoria los val molt poc, i lo *carage*⁵ que paguen és molt gros, i quan passen turcs per les sues viles van a cases sues i los fan gastar lo poc que tenen. Estos van vestits com si fossen siculars, sinó que en turbant se deferencien⁶ també. Tots los cristians no poden aportar turbant blanc del tot per deferenciar-se de los turcs, i és menester que dits papassos treballen per porer viure. N'hi [ha] alguns que tenen ofici i lo campen millor. Los demés han de llaurar i sembrar, vendre llenya, etc.

Los seus feligresos fan lo mateix i sempre vénen en este hospici a menjar, que los feïm caritat per ser tan pobres, i si no fos per Terra Santa molts serien perduts. De lo que cullen donen lo que ells volen a lo patriarca, i no⁷ són forçats, i estos tots són la quinta essència de la misèria.

1. *Monte*: és correcció meva; el manuscrit diu 'Molte'.

2. *ser-ho*: és correcció meva; el manuscrit diu 'sar-o'.

3. *sinó*: vol dir amb l'excepció.

4. *religiosos de sant Antoni Abat*: inspirats en la vida d'aquest anacoreta.

5. *carage*: *kharadj*, impost.

6. *deferencien*: per diferencien.

7. *no*: escrit a la interlínia superior.

[17r] Les dones cristianes van vestides quasi a la franca,¹ tant les gregues com les maronites, sinó que en lo cap aporten un mocador lligat. Estes són les de les viles. Les de la ciutat van més guapes, i les gregues riques aporten molts botons d'or i altres coses de valor, i sempre que van per la ciutat van tapades del cap fins los peus amb un gran llençol blanc, que apareixen un carnestoltes. Totes, tant les unes com les altres aporten calces i ben brodades, si són riques, i si són pobres les aporten d'endiana,² que va barato en esta ciutat, i n'he vista fer moltes vegades. També aporten unas mitges o botins de pell, i mitges i sabates tot és un tros.³

Les turques van vestides així mateix, però estes se veuen molt poc per no sortir mai de casa, sinó per anar a los banys i anar a los sepulcres, i lo demás sempre tancades a la casa. I si lo turc té moltes dones, per cada una té son apartament, i per un torn⁴ he vist que los donen lo que han de menjar. I per totes les finestres tenen moltes gelosies, que les sues cases apareixen més convent de monges que cases, i si⁵ per cas veuen passar algun religiós o franco, luego tanquen les portes, que temen més a nosaltres que a n'el diable, perquè pensen que són maltesos. [17v] I les dites turques són més esclaves de los marits que mullers, conforme diré en altra part. Les gregues no estan tan estretes i gusten molt de ser vistes, i n'hi ha moltes d'hermoses i també moltes de putaines conforme m'han dit, i més de les casades, perquè si sos marits los⁶ renyen,⁷ los fan⁸ donar bastonades per los turcs, i així etc., etc., i los diuen per sobrenom les sirenes de Xipre, perquè en son modo i manera encanten molts, i los mercants no poden ser casats, però no los falten⁹ dones, conforme he sentit a dir, i de les més guapes, perquè amb lo diner fan tot quant volen, etc., etc.

1. *franca*: a l'europea.

2. *endiana*: d'indiana: teixit de cotó, sol o mesclat amb altres fibres, estampat per una sola cara, de no massa qualitat.

3. *tros*: vol dir que mitja i sabata o calçat formen un tot.

4. *torn*: tambor giratori d'eix vertical amb obertures laterals, que, col·locat en l'obertura d'una paret, serveix de vehicle per a passar objectes d'un costat a l'altre paret sense que la persona que hi ha a un costat vegi la que està a l'altre costat (*DCVB*).

5. *si*: escrit a la interlínia superior.

6. *los*: per les.

7. *renyen*: al manuscrit, 'renan'.

8. *fan*: escrit a la interlínia superior.

9. *falten*: és correcció meva; al manuscrit, 'fanten'.

CAPÍTOL 10. *De la manera que los turcs i gregos dejunen.*

Estant jo en esta de Nicosia, vingué la quaresma de totes les nacions. La primera que començà fonc la de los moros, i dejunen d'esta manera. Aquest any, per lo mes de gener, lo dia que se començà a veure la lluna nova per la nit tiraren sis cops de peça i aquest fon lo senyal que començava la sua quaresma, i en la sua llengua se diu ramadan. Per les torres de les mesquites posaren molts llums totes les nits que dura dita quaresma per porer fer lo lloco¹ los turcs, [18r] perquè tot aquest temps que dejunen tota la nit mengen i beuen i criden i juguen, que apareix un judici, i per mal que fàcien aquest temps, tot és perdonat. Luego que ve lo dia, des de que lo sol surt fins que se pon no poden pendre res ni per la boca, ni per lo cul,² ni per altra part, i com són acostumats a menjar a totes hores i pendre cafè i fumar senten molt l'abstinència ni los poden olorar. Los primers dies no en fan tant de cas, però després ja se cansen i van per los carrers amb lo rosari en la mà sempre pregant que vinga la nit.

Luego que és post lo sol, tots mengen lo millor que troben i molts de los pobres guarden los diners que aguanyen sols per menjar carn estes nits, i fan alegrement quasi tota la nit, i molts que no han de treballar fan del dia nit i de la nit fan dia, i esta és la sua quaresma, que dura fins lo dia que se torna veure la lluna nova, que és un mes just. A la matinada van diferents turcs amb molts instruments de fer rumor i criden tots i diuen:³ «Alçau-vos a menjar, a menjar i fer fills per Mahoma, que de dia no poreu», i esta quaresma, sien hòmens, sien dones, sien malalts o bons, grans i petits, tots la fan sens faltar, [18v] i primer cauran morts que menjar cosa ninguna. I la raó diuen que és perquè qui no dejuna no pot entrar en el cel, i lo tenen de fer. I lo que més los mortifica és la set, particularment quan ve lo estiu esta quaresma,⁴ que sempre puja i abaixa⁵ i d'ella ningun turc queda dispensat.

Los gregos, aquest any han tinguda la quaresma lo mateix temps que nosaltres, i alguns anys passen vuit dies més, altres tot un mes, perquè no han admesa lo correcció de la pauta⁶ i sempre compten dotze dies de

1. *lloco*: cast. *loco*.

2. *cul*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cull'. Les referències a les pràctiques homosexuals masculines entre els turcs no són infreqüents en els relats de viatgers i pelegrins dels segles xvii i xviii.

3. *diuen*: és correcció meva; el manuscrit diu 'diuam'.

4. cal entendre 'quan s'escau a l'estiu'.

5. *puja i abaixa*: vol dir que no té una data fixa de celebració.

6. *pauta*: es refereix a la correcció del calendari julià, vigent fins al 1582, la qual, decretada pel papa Gregori XIII, no fou acceptada fora del catolicisme.

més antes de nosaltres, i així se muda la sua quaresma. Lo seu dijuni, lo fan també molt rigorós, perquè no poden menjar peix ningun, sinó lo dia del ram i dia de Nostra Senyora de Març.¹ No poden menjar res, sinó cebes, i estes sens oli, i lo que los sap més mal, no porer² beure vi ni vinagre. També molts dies no poden menjar res calent i tant si estan bons com malalts, petits i grans, tots los obliga així com s'ha dit de los turcs, i són així mateix tan observadors de son dijuni que no faran cas de robar, tenir dues dones públicament i fer mil maldats, però mai rompen lo dijuni. La raó que tenen és que lo dijuni perdona tots los pecats, i además d'esta quaresma en tenen dos més, que són l'una de los apòstols, altra de la Mare de Déu, sinó que no són tan rigoroses. Los armenis i maronites fan quasi lo mateix.

[19r] Los turcs són estats los primers que han feta la pasqua, i se fa d'esta manera. Lo primer dia³ que se veu la lluna molts van a la Macralle per veure-la més prest, i com saben per lo compte que ja és estat al girant, esperen amb gran devoció. Luego que se veu, tiren sis cops de peça i algunes pistoles, i esto és lo senyal que és finit lo rabadan.⁴ Lo endemà és la primera festa, que en fan tres dies, i procuren tots a fer-se roba per estes festes –i en tot l'any no se faran res– sols per sortir nous, i anaven molt ben vestits. Jo, un dia d'estes festes vaig sortir a passetjar per la ciutat i vaig veure que per los carrers ballaven com si fossen llocos, pero estos dies tingueren males festes i fonc lo cas que a una vila que és prop lo mar los maltesos saltaren a terra i lo temps que los turcs eren a la moskea prengueren trenta dones i moltes criatures i los feren esclaus. D'esta ciutat sortiren turcs a cavall per saber la vera notícia i tornaren venir rabiosos.

Los gregos i armenis, lo dia de pasqua, que també era la nostra, també han fet lo mateix d'anar ben vestits, i diuen és que és fantasia. Les gregues, en los tres dies aporten molta plata en el vestit, i tots los gregos lo dia de pasqua no poden menjar carn ni ous si primer no⁵ han comunicat⁶ en les sues iglésies, i com comulguen grans i petits encara que mamin, *sub utraque specie*, que és son rito, és una gran confusió i irreverència, [19v] perquè com los minyons no tenen ús de raó fan anar

1. *Març*: és correcció meva; al manuscrit, 'Marts'. És la Festa de l'Anunciació, que se celebra el dia 25.

2. *porer*: correcció meva; el manuscrit diu 'perer'.

3. *dia*: escrit a la interlínia superior.

4. *rabadan*: per ramadan.

5. *no*: a la interlínia superior.

6. *comunicat*: de *comunicare*, combregar en italià.

lo pa i lo vi consagrat per terra i no se cuiden tant de confessar com de combregar. Luego que han oïda la missa i combregat, mengen de tot, però fan una manera de flaunas,¹ que ells diuen *colurdas*,² i són de pasta i ous i ells l'aprecien més que tot, però no³ val res. També mengen molts ous durs. Jo este dia me trobava tot sol en lo hospici i lo servidor i jo anàrem a dinar a casa d'una germana sua que és grega i estigueren més de quatre hores a taula, i jo me vaig⁴ posar a dormir i ells eren molts gregos i gregues, i fins estar borratxos varen beure. Los maronites no fan tant per ser més pobres, però també fan la sua i tots se confessen per estes festes.

Esta és l'oració del *paternoster* en llengua grega: «*Paterimon ubuitusuranos aserti, aia smeno tonemaso acerti vaciliaso asdinete tu celimaso cassos ipse istusuranos ipse guirigui clesmos tu quasimera numma samnai gericoriseman casos emis sicorumen tus agriofestesmos i emmas feris amb upud acacon. Amin.*»

I són tan ignorants que, sinó los papassos, i aun no tots, lo saben, que ningú se cuida de tal cosa.

[20r] CAPÍTOL 11. *De lo vist i su[c]ceït fora de la ciutat.*

La primera vegada que vaig sortir de la ciutat vàrem anar a veure una cova que dista tres quarts de la ciutat, i antes d'arribar en ella vaig reparar que encara batien, sent així que era per setembre, i no [hi] ha que admirar, conforme queda dit. Esta cova se diu de santa Pereseve⁵ i en ella féu penitència esta santa. És molt fonda i baix té un bon pou. Junt aquesta cova hi ha una iglésia de gregos i és així com queda dit de les altres, i prop d'aquí és lo lloc d'on los turcs batiren⁶ las muralles de la ciutat, i se coneix molt bé.

Altre dia fonc a veure los sepulcres de los gregos i maronites, que disten de la ciutat mitja hora i són dins un mateix clos i hi ha una iglésia, també de gregos, i se diu Se Mulutiacles, que vol dir los confessors.

Per tot lo circuit d'esta iglésia són sepulcres de gregos i maronites, i estos són unes pedres posades sobre la terra, i n'hi ha de bons i hi ha nou

1. *flaunas*: pastís farcit amb panses, ous i formatge, que es menja per quaresma.

2. *colurdas*: mot no identificat.

3. *no*: escrit a la interlínia superior.

4. *vaig*: escrit 'vax' a dalt a la interlínia.

5. Actualment hi ha una porta de la ciutat coneguda com St. Paraskevi's Gate, nom derivat d'un antic monestir grec, Agia Paraskevi.

6. *batiren*: per bateren.

religiosos nostres enterrats i ningú se pot enterrar dins la ciutat, ni turc ni grego ni altra nació, i esto és pertot.

[20v] Aquí en tres dies havem portat dos morts. L'un era capità francès que morí en nòstron hospici, i lo altre un esclau maltès que morí al ser-rallo, que és la casa del governador.

Prop lo un portal d'esta ciutat, [a] un tir de les muralles són los sepulcres de los turcs i n'hi ha moltíssims i los han fet i los fan de les pedres de los palacios de la ciutat. N'hi ha alguns de bons per ser de grossos turcs. Vaig veure enterrar un turc i la cerimònia era així: Lo cos del difunt, lo aporten quatre, conforme los cristians. Davant d'ell van altres turcs i tenen un gran silenci i quasi corren de tant caminar, i son santó gruny darrera. Lo posen¹ dins lo clot i tots s'arrodillen i ploren. Lo santó predica un poc i després d'una hora se'n van, i res més. I luego que espiren ja los treuen de casa, com se dirà en altra part.

Los armenis tenen los sepulcres a altra part. Cosa d'un tir d'escopeta de la muralla és lo lloc a on teniem nosaltres lo convent. Vui en dia és com un muladar, i lo turc de qui és sempre cava per treure pedres per fer sepulcres, i ara que m'hi trobava treien² les que eren a la o. (sic) del cor.

[21r] Lo dia primer de gener de 1733 só anat a dir missa a una vila qui ha unes³ cases de maronites i se diu San Romano i dista dues hores d'esta ciutat. Per fer aquest camí se va amb la mula i s'aporta què sopar, perquè són tan miserables que no tenen res, ni menos lloc per a dormir. Tots assistiren a la missa i quedaren contents, i no tenien popes que los ne digués. En esta vila viuen també molts gregos i turcs, i cada qual a la sua llei. Quan tornava a la ciutat, circa lo mig camí, prop d'un corral de bestiar vaig veure una àguila tan gran com la que balla a la professó de Corpus i per fort que vaig cridar mai se volgué moure, i si no hagués comanat tan bona mula hauria tingut por. Lo camí quasi tot és terra perduda a falta de qui la cultivia. Hi ha moltes serres i sobre dita vila grans muntanyes.

Lo dia 26 d'abril⁴ só tornat a la mateixa vila per tornar [a] dir missa. Per lo camí he encontrats molts tals de segadors que segaven los ordis, i lo modo de segar que fan és curiós. Sols los hòmens seguen i van tots vestits de blanc del cap als peus amb unes llargues vetes, que apareixen uns disciplinats. [21v] La falç és com un coltell, i en el mànec aporten

1. *posen*: és correcció meva; el manuscrit diu 'pensen'.

2. *treien*: és correcció meva; al manuscrit diu 'treain'.

3. *unes*: a continuació hi ha un número intel·ligible.

4. *26 d'abril*: aquesta data està equivocada, perquè com veurem de seguida, a la primeria de març rebé l'ordre d'anar a Natzaret. Devia ser el 26 de febrer.

l·ligats una dotzena de cascavells més grossos que una nou i tots sonen, i seguen i és un gust sentir-los i se senten de molt lluny. Jo he preguntat a qui aportaven dits cascavells i m'han respost que per alegrar-se i per fugir les serps que estan per los sembrats, però tot és bogeria.¹ Les garbes que fan són molt petites i un home n'aportaria tres. Aquest any no han tinguda tan bona collita per haver plogut poc, i tots los anys esta isla pateix una gran plaga a los sembrats i demás fruits, i és la plaga de la llagosta i se menja quasi la meitat de tot, fins les fulles de los arbres, i com és tan ordinari no en fan tan cas i ha molts anys que dura.

Lo dia 11 d'octubre vaig tenir la notícia que mos companys tenien orde d'anar a Natzaret de família i vaig quedar enfadat de veure m'havia de quedar, però vaig saber que per mi havia també orde, sinó que per no quedar tot sol lo President me feien quedar a mi i que venint religiosos jo marxaria.

Lo dia 21 de desembre, per carta de fra Antoni Pla vaig tenir la trista notícia de la mort de mon pare. *Requiescat in pace. Amén.*

[22r] L'un dia de estos he vist entrar el governador nou d'esta ciutat i per ser cosa rara la poso aquí. Lo Gran Turc de Constantinoble diuen que té una filla i son pare per regalo li dóna tot lo que pot traure del reine de Xipre. Esta filla fa lo governador i aquell que li dóna més diner, sols sia turc, queda governador. Però moltes voltes no dura mig any per haver un altre que torna a donar diner i luego lo fan governador i trau lo vell i moltes voltes amb confusió, si no li tallen lo cap, que succeeix moltes vegades, i esto és la causa que fan pagar tan gros *carage*² als pobres, perquè se volen rescabalar prest per por [no] ser-hi a temps. I lo mateix se fa per tota la Turquia. I sabent lo Gran Senyor que hi ha un baixà o governador molt ric, li fa tallar lo cap perquè no se fàcia rei.

Estant jo aquí un dia, vingué governador nou i fonc cosa de veure la sua entrada, i fonc així. Sortiren de la ciutat molts turcs a cavall i tres banderes, una vermella, altra verda i altra blava. Vingué acompanyat de tots. Tirà la ciutat cinc cops de peces i tothom de la ciutat, hòmens i dones, petits i grans, s'ajuntaren a una gran plaça davant la casa del dit governador, [22v] qui entrà a cavall amb dotze turcs que lo tenien perquè no caigués, i estos grunyien més fort que vint tocinos per fer burla del governador vell que volia fugir i no pogué, i fonc gran cosa de riure esta

1. G. MARITI, *Viaggio*, vol. I, p. 33, diu que la mossegada de les serps és mortal, i que tot i que hom creu que són sordes, porten cascavells a les botes per espantar-les.

2. *carage*: *kharadj*, impost.

funció. Però no va durar mig any, que lo mateix governador vell féu lo mateix amb el governador nou, perquè va pagar una bona porció de diner i lo tornà treure.

CAPÍTOL 12. *De com vaig tornar en el convent de Làrnaca.*

Lo dia 9 de març de 1733 vaig rebre la notícia de que tenia obediència per anar en Natzaret. Molt me vaig alegrar per anar a tan gran santuari i perquè no me succeís com l'altra volta. Lo mateix dia me vaig partir per lo convent de Làrnaca, havent estat molt bé i sempre bo en la ciutat de Nicosia vuit mesos i vint dies.¹

Vaig partir per la tarda amb un grego i una bona mula. Lo camí va ser lo mateix que a la vinguda, sinó que lo grego no caigué del cavall. També vaig dormir en casa sua, que era un poc bona per estar molt ric i tenia moltes mules i sabia la llenga franca, que era lo millor.

[23r] Lo dia 10 per lo matí vaig tornar arribar en el mateix convent de Làrnaca i vaig trobar quasi tots los religiosos mudats. Lo Guardià era lo mateix.² Me rebé així com primer, sent així que jo estava molt malcontent d'ell per haver tingut dos vegades obediència per a mi i no me l'havia enviada, però tot fonc perdonat. Vaig estar fins lo dia 27 aquí a causa d'esperar bastiment per a partir.

Estant aquí vaig sortir moltes voltes a passetjar i veure bona part de la vila, però tot no val res. La mesquita major se coneix encara lo campanar i lloc de les campanes de com era de cristians. També té un *basaro*³ petit. Les cases de los tres cònsols són molt bones i grans, com si fossen palacios de Cristianidad, i també tenen bons jardins. Molts de los mercants tenen bones cases i caleses per anar a la marina. La catedral de los gregos apareix molt mala. També tenen altra iglésia, i se diu Sant Llàzaro⁴ perquè aquí estigué lo sant quan lo embarcaren per Marsella. Esta iglésia és feta de los cristians passats i és molt forta, i lo dia de sant Làzaro i de santa Magdalena anam nosaltres aquí per a cantar la missa i dir les altres.

1. Aquest compte no és exacte, perquè el pare Fluxà va arribar a Nicosia el 21 d'agost de l'any anterior, de manera que es va estar sis mesos i vint dies en aquesta ciutat.

2. El 1733 era Superior del convent de Làrnaca l'italià Bonaventura de San Quirico, segons Faccio, *op. cit.*, p. 176.

3. *basaro*: basar.

4. Es refereix al Llätzer ressuscitat per Jesucrist, el qual fou enterrat a Xipre en la segona mort.

[23v] Lo dia 22 de març arribaren en aquesta badia de Làrnaca cinc vaixells de turcs, dos sultanes¹ i tres caravel·les, i són molt grossos, quasi tant com los vaixells de Malta i aporten les sultanes 70 canons, la caravel·les² 60. Los turcs són molt dolents mariners, i si no fos per los renegats i esclaus que aporten no valdria tot res. Aporten molts soldats i se diuen *llevens* i jo los dic dolents, perquè són la mateixa dolenteria i no fan sinó fer mil maldats. Molts han saltat a terra i no hi ha res segur, perquè quasi tot quant poden robar roben, i si no poden robar, componen.³ Açò és a los hòmens. Si per cas troben alguna dona, sia qui sia tots ne passen, i lo mateix fan de los minyons, però d'esto se guarden, perquè com saben les sues maldats, no surten de casa i se tanquen més fort per estar segures. I lo nostre convent hagué d'estar tancat alguns dies perquè no robassen la iglésia, i se feren pobres festes de l'Esperit Sant per esta causa.

I ningú, sia qui sia, los pot dir res per ser soldats del Gran Senyor, i com sempre van per lo mar, van desitjosos de fer maldats. Per un carrer trobaren un pobre vell grego i li feren pagar lo que haurien fet si fos estada dona. [24r] Estigueren alguns dies en el port i essent així que estaven baix lo castell, en tot això no estaven segurs de los maltesos, a qui temen més que lo diable, i los saben traure del port per força conforme succeí l'any passat en Damiata,⁴ i tots los vaixells i bastiments que arribaren en aquest temps no los deixaren sortir per temor que no avisassen los maltesos, que ja sabien que rodaven. Per últim, després de vuit dies se partiren per Constantinoble i mos pillaren un pobre minyó maronita i se lo'n portaren. Lo feren fer turc per força, però los fugí després i se tornà⁵ fer catòlic. Ara és mariner de França.

Lo dia 24 havem tingut un enterro en este convent, que sols ell és la parròquia, i la comunidat ha anat a buscar lo cos com si fos en Cristianitat, sinó que no se canta fort i s'aporta la creu baixa, i los turcs ni gregos ningú diu res.

Los pares caputxins també tenen aquí un hospici, però no és parròquia, i d'ordinari són francesos. Per lo cònsol i nació francesa, en lo nostre convent també hi ha un curat francès, perquè no hagen d'anar los mercants als dits caputxins.

1. *sultanes*: embarcació principal que usaven els turcs a la guerra.

2. *caravel·les*: és correcció meva; al manuscrit, 'callaveras'.

3. *composen*: compondre és imposar certa quantitat a pagar (generalment injusta o arbitrària) (DCVB).

4. *Damiata*: ciutat situada al braç oriental del delta del Nil, a 12 kms. de la desembocadura.

5. *tornà*: és correcció meva; el manuscrit diu 'tornar'.

[24v] **CAPÍTOL 13. *Del viatge que vaig fer de Xipre a Acre.***

Lo dia 27 de maig me vaig partir amb una saica,¹ que és un bastiment com un vaixellet. Era molt vella i de contínuo haviem de traure aiga sens parar mai. Lo capità se deia musú Gutié. Lo Guardià me féu una bona provisió per quedar amics. Tinguérem bon temps, però caminàvem molt poc i quasi per miracle arribàrem a Acre. En aquest bastiment havia un home mallorquí de Campos.² Se diu Guillem i és casat en Marsella, i feia tot quant jo volia. Tots me volien servir, però la mar me féu molt mal i no era bo sinó per a jeure, i de la molta provisió que aportava quasi no vaig menjar res.

Lo dia 30 del mateix mes arribàrem en la ciutat d'Acre i fonc molt ben rebut del President de nòstron hospici, que lo coneixia de Nicosia i era un de los dos napolitans que vaig trobar allí i se diu lo padre Francisco Surrento.³ Aquesta fonc la primera terra firme que vaig passetjar.

Lo nostre hospici és bo, per ser nou, i d'ordinari viuen tres religiosos aquí, i és molt malsà.

[25r] Esta ciutat de Sant Joan d'Acre⁴ antigament se deia la Gran Ptolemaida⁵ i amb molta raó,⁶ puix que en temps de cristians era molt gran i fonc la darrera que perderen los cristians de la Palestina.

Esta ciutat per lo present és molt xica i quasi una mala vila. En esta

1. *saica*: vaixell d'un o dos pals i vela quadra. Les vergues són molt llargues i les veles també.

2. *Campos*: poble de l'illa de Mallorca.

3. Segons FACCIO, *op. cit.*, Francesco Surrento fou Superior d'aquest convent del 16 de febrer de 1733 al 30 de desembre de 1734 (p. 118); també ho fou quatre mesos del de Làrnaca el 1742 (p. 176); tres mesos al Sant Sepulcre el 1738 (p. 55) i tres mesos al de Betlem el 1741 (p. 80).

4. *Sant Joan d'Acre*: al manuscrit, San Juan de Acre. A la Bíblia és anomenada Akko i el seu nom hel·lenístic fou Ptolemaida. És situada a 22 km al nord de la badia de Haifa. Conquerida per Alexandre Magne el 332 aC, arribà als 60.000 habitants en el període hel·lenístic. El 636 passà a mans àrabs. Els croats la conqueriren l'any 1104 i la posseïren fins al 1187 en què Saladí la prengué. Recuperada pels croats poc després, el 1191, la mantingueren fins al 1291 en què la perderen definitivament i quedà destruïda. Els cavallers de Sant Joan hi tingueren el quarter general. La seva fortalesa és un dels monuments medievals més importants de Palestina. Fou la darrera ciutat cristiana que caigué en mans musulmanes. Al *Viaje y peregrinación de Jerusalén que hizo el hermano fray Juan del Santísimo Sacramento*, Lisboa, 1744, p. 75, l'autor, que hi passà l'any 1725, diu que a penes hi viuen un centenar de veïns. A mitjan segle XVIII, però, es començà la reconstrucció de la ciutat.

5. *Ptolemaida*: al manuscrit, 'Tolamayda'.

6. *raó*: és correcció meva; al manuscrit, 'ro'.

quasi tots són turcs. També hi ha gregos i maronites. Lo governador és un agà¹ i està subjecte al baixà² de Saida.³ Té son palacio, per estar més segur, dins lo camp de los francos,⁴ que és com un gran convent, i aquí viuen tots los mercants francesos, que n'hi ha molts, i lo nostre hospici i iglésia tot està aquí mateix.

La parròquia de tots los catòlics és la nostra iglésia, però és molt petita, que sols és una capella. La nació francesa l'ha de fer. Altra capella hi ha dins lo mateix camp, que és la de los religiosos descalços del Carme, però no és parròquia i és per quan vénen del monte Carmelo, que dista tres hores d'aquí. Lo President del nostre hospici és sempre italià i en temps passat era espanyol. Aquí moren⁵ molts religiosos i aquest any de 1735 n'han morts set de pesta, [25v] i aquí morí lo pare Ramon Vallmarí, de ma província, de pesta, lo dia 2 de febrer de 1736.⁶ *Requiescat in pace*. S'han fetes moltes diligències per evitar esta enfermedad i han cremada molta roba per a purificar-ho tot, que haurà costades moltes mils⁷ piastres.⁸

Un de los religiosos que viuen aquí, tots los dies de festa va a dir missa a una capella a casa d'un sicular catòlic per les dones cristianes catòliques i no poden venir a la iglésia perquè és petita. També tenen dos papassos o sacerdots catòlics per a administrar-los lo que han de menester, i en temps de pesta fan bona honra a nostres religiosos.

Un dia d'estos som sortit a passetjar la ciutat i fa llàstima de veure, puix que sols han quedat les pedres de les iglésies i palacios. Un gran tros de paret se conserva, que és de la catedral. També se coneix lo que era lo convent de Sant Joan de Malta i se veuen moltes columnes caigudes

1. *agà*: a l'Imperi Otomà, cap militar o civil, especialment dels genissers.

2. *baixà*: títol donat als alts càrrecs de l'Administració civil i militar otomana i als grans senyors de l'Imperi.

3. Vegeu p. 272, nota 4.

4. Probablement es tracta del khan el-Faranj, on els comerciants francesos s'establiren el 1516. Aquesta informació i la relativa a Sant Joan d'Acre és treta de J. MURPHY O'CONNOR, *Tierra Santa*, Acento, Madrid, 2000, p. 153-160.

5. *moren*: és correcció meva; al manuscrit diu 'morin'.

6. Ramon Vallmarí: havia estat Superior del Sant Sepulcre el 1734, segons Faccio, *op. cit.*, p. 55. El pare Fluxà conegué aquesta notícia quan, de tornada a Catalunya l'abril de 1736, s'aturà a Acre.

7. *mils*: és correcció meva; al manuscrit diu 'mills'.

8. *piastres*: la piastra és avui moneda divisionària equivalent a una centèsima part de les lliures d'Egipte, Líban, Síria i Sudan, com també de la lira turca. Al segle XVIII i anteriors, també era el nom donat al pes dur o fort. Fluxà (104v) diu que mil piastres són cinc-cents rals de vuit.

i moltes altres ruïnes. La moskea principal d'esta ciutat se diu que era lo convent de Santa Clara, i d'aquí és que diu la crònica¹ nostra que les monges, quan vingueren los turcs se tallaren totes lo nas per ser feias.²

[26r] Fora d'esta ciutat se coneixen los fossos de la ciutat vella i seria dos vegades més gran que Barcelona, i més de la mitat era a la vora del mar. També té alguns bons jardins, però no té aiga de font, sinó sinis³ i molt dolenta. Los sepulcres de los cristians catòlics estan molt ben tancats per haver-hi gran multitud de pedres de les ruïnes. Acre és molt abundant de peix, barato i bo, i los turcs no en volen menjar.

Aquí és estat a on he començat a veure àrabs, i si no que ja me feia comptes quina gent era, m'hauria espantat, i en la vista ja se coneixen. Ara anaven tots armats per tenir guerra amb altres àrabs, i aporten una llarga llança i una bona *ganxara*,⁴ que fan por de veure, si no⁵ sé què faré quan los veuré fora de població, que ara fan tanta por, i si algú surt lluny de la ciutat, torna tot nuu i l'esquena calenta de les bastonades que donen.

CAPÍTOL 14. *Del camí d'Acre a la santa casa de Natzaret.*

Lo dia 3 de juny vaig partir d'Acre per la santa casa de Natzaret. Per fer aquest camí s'esperen los *mucaros* natzaretanos, que tots són cristians catòlics, i tenen bones egües o cavalls, per a acompanyar los religiosos. [26v] Ells van a peu amb un bon fusell i lo religiós a cavall. Dista la ciutat de Natzaret de la d'Acre unes sis llegües. Lo camí és quasi tot pla i un poc de muntanyes, i són tan fértiles com si fos un prat, i de l'herba seca que havia i diferents herbes haurien tapat un home. Per aquest camí se veuen diferents coses notables i són les sigüents.

Primo. Dos viletes prop lo camí, i l'una és tota nova i hi ha molts cristians.

Més. Veiem⁶ molts camps⁷ de cotó que val molt.

Més. Essent quasi a mig camí se troba un gran pla i se diu lo camp de Zabuló⁸ per ser aquí lo lloc de son tribu. La terra d'aquest camp és

1. *crònica*: és correcció meva, al manuscrit, 'charònica'.

2. *feias*: per *feas*. La finalitat d'aquesta automutilació fou evitar la violació.

3. *sinis*: per *sinies*.

4. *ganxara*: àrab 'kandjar', daga.

5. *si no*: aquesta és la lliçó exacta del manuscrit, però ha de ser: i no.

6. *veiem*: és correcció meva; la lliçó exacta del manuscrit és 'veuem'.

7. *camp*s: és correcció meva; 'capms' al manuscrit.

8. *Camp de Zabuló*: al manuscrit, 'Zabulón'. Zabuló era un dels dotze fills de Jacob. El camp d'aquest nom era el lloc que ocupava aquesta tribu, i s'estenia des del Carmel fins al llac de Tiberíades.

molt bona si la cultivaven, però com no fan sinó tirar lo blat i asgaringar¹ un poc, per açò no cullen la mitat de lo que collirien, i sembren poc perquè los àrabs lo mengien² en son bestiar, com se dirà en altra part, i aquest any, per no haver plogut, era lo sembrat molt petit i granat i bo com lo millor any d'Espanya, i per dins los blats vaig veure més ravenisses i altres herbes més grosses que los mateixos blats. [27r] I la terra tenia uns crivells,³ per ser terres grosses, que lo cavall no poria caminar, i si hi posaven un peu dins teníem treballs.

Aquí mateix hi ha un pou a la vora del camí i se diu lo pou de Zabuló i és molt fondo i ample i aquí fan alto los que passen, i se refresca, que s'aporta pa, vi i carn. I aquí és mig camí de Natzaret i se veuen moltes coses.

Primo. Se veu la ciutat de Betúlia,⁴ a on Judit matà Holofernes, i aquí habiten molts judíos i són molt perseguits de los turcs.

Més. Se veu lo sepulcre de Lot.

Més. Lo Canà de Galilea.⁵

Més. Cefuria.

Més. Lo camp que se diu lo tribu de Neftalí i hi ha unes poques cases i cristians gregos i catòlics.

Més. Caminant una hora i mitja se troba una vila i se diu Cefuria⁶ i esta és la pàtria de la gloriosa santa Anna. A lo lloc de la sua casa, en temps de cristians havia una bona iglésia [27v] de tres naus que seria cosa rica, però vui en dia sols han quedat les parets del presbitèria⁷ i lo demés està tot a terra i fa llàstima de veure, i aquí viu un sacerdot catòlic i diu la missa dins lo que era sacristia, que és lo lloc a on nasqué la

1. *asgaringar*: probablement 'esgarrinxar', esgarrapar, fregar amb les ungles (DCVB). L'autor vol donar a entendre que la terra dóna poc perquè és llaurada superficialment.

2. *mengen*: aquesta és la lliçó exacta del manuscrit. Sembla que vulgui dir que els beduïns el donen al seu bestiar com a menjar.

3. *crivells*: clivells: obertura estreta i llarguera, produïda a un cos per vellúria, sequedat, malaltia, etc. (DCVB).

4. *Betúlia*: Hom identificava la Betúlia bíblica, lloc de naixement de Judit, amb el poble de Sanur.

5. *Canà de Galilea*: població situada a uns 7 km de Natzaret, entre aquesta vila i el llac de Tiberiades.

6. *Cefuria*: al manuscrit, 'Safuria'. És el lloc de naixement de sant Joaquim i de santa Anna, pares de la Mare de Déu, segons una tradició del temps de les croades. Està situada a dues llegües de Natzaret. Hi ha ruïnes d'una església. Tollot, *op. cit.*, p. 123, hi trobà que hi vivien "7 ou 8 ménages". Aquesta població passà a ser la capital de la Galilea després que Tiberiades deixà de ser-ho. A la Custòdia de la Terra Santa hi tenia una església i un convent.

7. *presbitèria*: ultracorrecció sobre presbiteri.

santa, i per altar hi ha una roca i un quadret petit de santa Anna, que hi ha molta misèria.

Lo dia de la santa, los religiosos de Natzaret venim aquí a cantar la missa i tèrcia, i se fa molt devotament. Veritat és que alguns anys, a causa de los àrabos¹ no s'hi pot anar. Jo vaig abaixar de cavall per adorar aquest sant lloc, que fonc lo primer santuari que vaig veure, i d'aquí vaig pendre algunes pedretes. Prop d'aquesta vila vaig veure una font molt bona i quasi sempre són àrabos, com diré en altra part. Passat mitja hora se troba un collet i d'aquí se veu la ciutat santa de Natzaret i lo que se dirà en capítol sigüent.

[28r] CAPÍTOL 15. De l'arribu en Natzaret i lo que se veu en ella i prop d'ella.

Lo dia 3 de juny de 1733 vaig arribar per la nit a la santa ciutat² de Natzaret.³ Molt content vaig estar per trobar aquí mos companys⁴ i per veure lo que luego diré.

Aquí tenim un bon convent tot nou que sols són quatre anys que és acabat i està mal compost per haver-se fet molt de pressa, però les celdas són bones i també enfadoses de los mosquits petits, i en totes hi ha mosquitera, que no se poria dormir sens ella.⁵

La família d'aquest convent sempre són vuit o deu sacerdots i vuit religiosos llecs, i aquí los oficis se fan així com a Jerusalem, sens faltar en cosa ninguna, i així.

A les sis hores del matí se toca a prima i luego se diuen les hores de Nostra Senyora. Després prima i tèrcia se canten a deu a to. Luego se

1. *àrabos*: es refereix als beduïns.

2. *ciutat*: escrit a la interlínia superior.

3. Natzaret: És el lloc on residien Maria i Josep, els pares de Jesús. Com a lloc on transcorregué gran part de la vida del fundador del cristianisme, sempre hi ha hagut edificis que han recordat el fet. Als segles III-IV, ja hi havia un santuari. Després s'hi construí una església bizantina (segle V), destruïda pels perses el 647. Els croats la reedificaren esplèndidament, però fou destruïda pels àrabs al segle XVII. El 1730, els franciscans pogueren adquirir el terreny i van aixecar-hi una esglesieta que va servir fins al 1954, en què fou enderrocada per a construir la basilica actual. La petita església tenia 22 m. de llarg per 17 d'ample.

4. *companys*: sempre es refereix als pares Pou i Gràcia.

5. Segons MARITI, *Voyages dans l'isle de Cypre, de Syrie et du Levant*, París, 1791, 2 vols, p. 156, II, p. 156 (d'aquí endavant citat *Voyages*), el convent tenia aspecte de fortalesa a causa de l'altura dels murs, i la porta era de ferro. Hi trobà dotze o quinze religiosos i sovint s'hi estatjaven pelegrins i viatgers.

canta la missa conventual, que sempre és de «*Annuntiatione*»¹ sols no sia clàssic² o festa. Finida esta, que se diu en el santuari, los religiosos que no han dita missa antes la diuen. [28v] A les nou i mitja se toca a 6a i 9a, i luego al refetor. I tots los dies se dóna principi i moltes vegades dos. A la una, vespres, i les de Nostra Senyora a les quatre. Completes sempre cantades i professó, i mitja hora d'oració mental, i luego a sopar, i a les dotze a matines, i també se diuen les de la Mare de Déu i se té oració fins a les dues. Tot esto se fa indispensablement, i quan és clàssic va més solemne conforme la festividad.

La iglésia és bona per ser nova³ i la feren dins un mes, i per anar tan de pressa les columnes s'han hagut de reforçar amb unes barres de ferro i ara queda forta. La causa d'anar tan apressa fonc per los grans pagaments que s'havien de pagar per fer l'obra, que eren molts, i amb lo que costa de fer lo convent i iglésia n'haurien fets vint en Espanya. Lo cor d'esta iglésia és curiós.⁴ La silleria, cosa bona, i l'ha feta un religiós espanyol i se diu fra Josep Aguirre de Madrid, i lo dit cor és detràs lo altar major. Sortint d'ell s'abaixen dotze escalons per abaixar. En el paviment de la iglésia hi ha uns arrambadors de ferro, cosa molt curiosa que féu un napolità religiós. [29r] Baix lo altar major hi ha lo santuari, que per abaixar en ell s'abaixen altres dotze escalons i se troba lo lloc a on estava la casa de la Mare de Déu, que⁵ los àngels aportaren a Loreto.⁶ Junt aquí és la santa cova, a on estava Maria Santíssima quan lo àngel li aportà l'ambaixada de que havia de ser mare del Fill de Déu.⁷ Està aquest lloc

1. *Annuntiatione*: és correcció meva; al manuscrit, '*Anunciacione*'.

2. *clàssic*: tradicional.

3. El pare A. ARCE, ofm, a *Huellas de España en Nazaret y Belén*, dins *Revista de Geografia Española. La huella de España en Tierra Santa*, 34, II, p. 23-36, diu que a Natzaret ja hi havia una església grandiosa al segle IV, la qual subsistí fins al 1100 en què fou enderrocada pels sarraïns en lluita contra els croats. La victòria dels cristians permeté que fos reedificada esplèndidament fins que un altre cop anà a terra el 1263. Així quedà fins que el 1620 els franciscans bastiren una modesta capella, reemplaçada el 1730 per una altra església.

4. *curiós*: en el sentit que és interessant de veure (*DCVB*).

5. *que*: escrit a la interlínia superior.

6. *Loreto*: al manuscrit, '*Lloreto*'. Ciutat italiana de les Marques (Ancona), a 5 kms. de l'Adriàtic. És un centre de pelegrinatge marià molt important, ja que la llegenda pretén que la casa on la Mare de Déu rebé l'anunci de l'àngel fou traslladada el 1296 a un pujol de la ciutat. La devoció a la Santa Casa de Loreto fou viva als Països Catalans als segles XVII i XVIII.

7. Segons Marcel Ladoire, ofm, que hi passà el 1719, la gruta feia deu passes de llarg per vuit d'ample i dotze peus d'altura, *Voyage fait à la Terre Sainte*, París, 1720, p. 296.

ricament adornat i aquí se diu «*Hic verbum caro factum est*». Hi ha concedida indulgència plenària i de continuo s'hi sent un olor que apareix un cel i sempre cremen aquí dotze llànties de plata i les sis¹ són de Portugal, i en temps meu les aportaren i són ben dotades. Tota la santa cova és vestida de ric domàs. Aquí mateix hi ha una columna que posà santa Helena² per esser en ella lo lloc a on estava Maria Santíssima i una altra a on estava lo àngel. Però sols la primera ha quedat, i en temps de que los turcs tiraren a terra la gran iglésia que havia feta santa Helena procuraren també a fer caure esta columna, però no pogueren i la tallaren tota per baix i ara per miracle se té sols dalt a lo que correspon lo cor i mai cau, que és prodigi.³ [29v] Vui en dia los turcs, i particularment les turques, tenen una gran devoció a dita columna i hi⁴ fan tocar cintes i la roba que han de vestir, i confessen les mateixes turques que fa molts miracles.

Ademés d'esta santa gruta, que per altar té una imatge o quadro de la Visitació, hi ha cinc altars més, esto és per la iglésia. L'altar major és tot de marmol fi i lo han portat de Nàpols lo any 1735 i també és la Visitació. A la part dreta és lo altar de sant Josep. Prop d'aquest, altra capella i altar de nostre pare sant Francesc. A la part esquerra, la capella i altar de santa Anna i prop d'aquest la capella i altar de sant Antoni, tot de rics quadros,⁵ los quals en temps meu s'aportaren tots de Nàpols i són cosa bona. Aquest any han portat un bon orgue. Tota esta iglésia sempre està adornada de riques colgaduras. La sacristia és molt bona i és la millor de la Custòdia. Les robes són molt riques i los portuguesos i tudescos s'han apreciat d'enriquir de robes aquest sant lloc, que ningun santuari li fa ventatja i poc temps ha que era molt pobre.

[30r] Aquest convent és molt sa i no necessita de metge ni apotecari, que la Mare de Déu se'n cuida, i no fa calor perquè totes les tardes fa un vent molt fresc i saludable i són molt pocs los malalts. Lo any 1735

1. 6: a continuació diu 'sis', en lletres.

2. *Santa Helena*: la mare de l'emperador Constantí, a la qual s'atribueix la construcció d'un gran nombre d'esglésies a Terra Santa.

3. Giovanni Mariti, *Viaggio*, II, 158, menys crèdul, explica que les columnes de la gruta estaven trencades per la base, però que havien estat enganxades a la volta amb ferros, els quals, com que no eren visibles, feien pensar que les columnes s'aguantaven per miracle.

4. *hi*: al manuscrit, 'hí'.

5. *Visitació*: el pare Arce, *op. cit.*, p. 26, informa que el quadre de la Visitació és una obra del segle XVII d'escola sevillana. Els que es veuen a les capelles de Sant Francesc i de Sant Antoni també pertanyen a aquesta escola i diu que probablement són de Murillo. Tal com diu el pare Fluxà, n'hi havia més.

moriren dos religiosos de pesta que vingué d'Acre. Aquí tenim molí i forn per estar més ben servit, i tenim guarda de moltons i lo Guardià és lo primer cabo de la vila o batle, que diem, i de dos altres viles, i és per lo sigüent.

Esta vila de Natzaret és de la jurisdicció del baixà de Saida i a ell han de pagar los villanos, sien turcs, sien gregos, o francos son *caraxo*¹ i lo dret de tot lo que cullen. Terra Santa té un concert fet amb dit baixà: és que li donen set² bosses que són quatre mil piastres i són dos mil³ sivillanes,⁴ i lo que los villanos havien de donar al dit senyor mos donen a nosaltres, i lo mateix fan dues altres viles, i nosaltres som⁵ los senyors. I s'aplega molt blat⁶ i mèlica,⁷ que si mos ne poríem cuidar bé no perdiem molt, però com ha de córrer⁸ per mans de villanos sempre roben.

[30v] Lo nostre Guardià té autoritat molta en esta i les dues altres viles, però procura a tenir pau amb tothom, i si hi ha novitat alguna, lo nostre procurador, que és un mercant francès, castiga o fa castigar perquè nosaltres estiguem més segurs.

I esta és la causa que tenim aquí molta llibertat i ningú mos enquieta i se va a passetjar i visitar los santuaris com si fóssem en Cristianitat, però esto sols és aquí en la ciutat de Natzaret, i si mos apartam,⁹ los àrabs algunes vegades no dormen, però amb un home de companya se pot anar una llegua lluny.¹⁰

CAPÍTOL 16. *De los santuaris se visiten prop de Natzaret.*

Los santuaris que se visiten prop de esta ciutat són los sigüents.

Primo. Lo principal i primer de tots que és la nostra iglésia.

Més. Se visita la casa a on treballava sant Josep i vui en dia és una

1. *caraxo*: *kharadj*, tribut.

2. 7: a sobre de 7, a la interlínia, hi ha escrit un 8.

3. *mil*: és correcció meva; al manuscrit és escrit a la interlínia superior i diu 'mill'.

4. *sivillanes*: la sevillana era la denominació popular del pes dur o fort, moneda d'argent de vuit rals encunyada el 1731 i que fou coneguda com a *piastra vieja o sevillana* (*Enciclopedia Espasa*, vol. 44, article "piastra").

5. *som*: és correcció meva d'acord amb el sentit; el manuscrit diu 'són'.

6. *blat*: és correcció meva; al manuscrit diu 'balt'.

7. *mèlica*: per melca, planta gramínia conreada per a farratge.

8. *córrer*: és correcció meva; el manuscrit diu 'corre'.

9. *apartam*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'apartan'.

10. A continuació hi ha una frase inacabada: 'Los santuaris que se vi...', la qual constitueix, repetida, la primera del capítol següent.

pallissa d'un turc i se coneix haver haguda una bona capella en temps de cristians.

Més. Una font que se diu de Nostra Senyora i d'ella se servia –i en lo convent sempre bevem– d'esta aiga, [31r] i esta font és lo consuelo de Natzaret i sens ella no hauria vila ni ciutat.

Més. Se visita una casa que està al mig de la vila i era una sinagoga de en temps de Cristo, i aquí ensenyà moltes vegades la verdadera llei. I succeí aquí un prodigi i és que ningun turc pot viure en ella, i alguns que han volgut porfiar-¹se² són morts en pocs dies. Ara habiten aquí uns cristians grecs i moltes vegades han sentit ruidó. Les parets d'esta fàbrica tenen més de dotze palms i la bòveda també.

Més. Se visita una pedra que se diu *Mensa*³ *Christi* i té dotze palms i més de llargari i més de sis d'amplari i en ella se diu haver menjat Cristo amb los apòstols moltes vegades. En temps de cristians, esta pedra estava tancada d'una retja de ferro. Vui en dia està a la inclemència del temps.

Més. Se visita un lloc que se diu lo Temblor o Pasma de Maria Santíssima, i se diu així perquè quan los de Natzaret volien precipitar a Cristo perquè no feia miracles en Natzaret, se trobava Nostra Senyora aquí [31v] i tingué un gran sentiment. En memòria d'esto havia aquí un convent de monges en temps de cristians. Vui en dia sols han quedades les pedres i dos cisternes i un tros de torre.

Tots los sobredits santuaris solament disten un tir d'escopeta d'aquest convent. Los que se visiten més lluny són los sigüents.

Primo. Se va cosa de mitja llegua a una vila i se diu Safa o Safet,⁴ i aquí és la pàtria de sant Joan i sant Jaume, fills del Zebedeu,⁵ i esta vila és de la juredició⁶ del Guardià, com he dit. Aquí no hi ha més memòria, sinó un tros de paret que diuen ser de la mateixa casa o ha

1. *porfiar*: escrit a la interlínia superior.

2. *se*: a la interlínia superior.

3. *Mensa*: és correcció meva; al manuscrit, '*Mensa*'.

4. Safa o Safet: és correcció meva; al manuscrit Jafa o Jafet. Situada a 1.046 m. sobre el nivell del llac de Tiberíades. Als *Voyages de Richard Pococke dans l'Égypte, l'Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grèce, la Thrace, etc.*, París, 1772-1776, 6 vols., III, p. 229, l'autor hi veu un castell en ruïnes, però també set sinagogues i un centre d'estudis per a la formació de rabins. De fet, era una població important dins el judaisme que ja acollí molts jueus expulsats pels Reis Catòlics dels seus regnes d'Espanya. A mitjan segle XVI tenia 12.500 habitants, segons A. ABDEL NOUR, *Introduction à la histoire urbaine de la Syrie otomane (xvième et xviiième siècles)*, Beirut, 1982.

5. *Zebedeu*: al manuscrit, 'Sabadeo'. Pescador.

6. *juredició*: per jurisdicció.

estat iglésia,¹ i aquí van tots los religiosos lo dia de sant Joan i lo dia de sant Jaume.

Més. Un quart lluny de Natzaret se visita lo lloc del precipici, que és una muntanya molt alta i d'aquí volien llençar lo Senyor los natzaretanos, com diu lo Evangeli de la Quaresma, però los deixà burlats i los escapà de les mans. I aquí en memòria d'açò havia altre convent. Se coneix lo paviment de la iglésia i hi ha dos cisternes, [32r] i en esta muntanya hi ha un gros bananer i alguns religiosos han vistes aquí figues. La fèria quarta de la segona semmana de Quaresma se va aquí a dir moltes misses per ser lo Evangeli del dit lloc i entre any també se n'hi diuen i sempre que volem porem visitar.

Més. Cosa d'una llegua i mitja se visita i veu una vila no molt gran, i antigament se deia la ciutat del Canà de Galilea i aquí fonc a on Cristo convertí l'aiga en vi i té una bona font de la qual fonc portada la dita aiga. Aquí havia una polida iglésia no ha molts anys, però ara sols ha quedat una paret i lo presbiteri, i causa llàstima de veure. Aquí van los religiosos lo diumenge infraoctava de los Reis i canten vespres. També a la mateixa vila se veuen ruïnes de dos altres iglésies, i eren de les cases de sant Bartomeu i sant Mateu.

Més. D'una petita pujada prop de Natzaret se visita i veu lo sacro monte Tabor, [32v] del qual parlaré lo capítol avinent.

Més. Se veu la ciutat de Naïm.²

Més. Les muntanyes de Gelboè.³

Més. Bona part de la Samaria.⁴

Més. Lo gran pla o Camp magno d'Esdreló⁵ i molts pavellons d'àrabos i moltes altres coses i quasi tot lo monte Carmelo, tot lo qual explicaré en [altre] lloc.

CAPÍTOL 17. *De lo vist i vesitat més lluny de Natzaret.*

En lo temps que vaig estar en esta santa casa de Natzaret fonc dos

1. La lliçó és clara, però el sentit resta fosc.

2. *Naïm*: petit vilatge a prop de Natzaret, situat al peu de la muntanya de Dahi, anomenada també petit Hermon.

3. *Gelboè*: serralada de Palestina, a la Galilea, prop de Beisan o Bet Shean, entre la plana de Jezrael i el Jordà. El seu punt més alt assoleix els 500 m.

4. *Samaria*: regió històrica de la Palestina situada a la part central de la Cisjordània, entre Galilea i Judea.

5. *Esdreló*: al manuscrit, 'Asdreló'. La plana d'Esdreló és la més àmplia d'Israel. Les muntanyes de la Galilea la tanquen pel nord, i les de Samaria pel sud. Té una forma triangular la base de la qual té 30 kms. i els altres dos costats 22 kms. cada un.

vegades a visitar lo sacro monte Tabor¹ i sempre vaig dir² missa en ell. La primera vegada fonc lo dia 6 de setembre i la segona lo dia 7 d'octubre del mateix any. La visita primera se féu d'esta manera. Seriem set religiosos los que anàvem junts tots a cavall amb bons³ cavalls i serien uns dotze hòmens tots amb fusells per acompanyar-mos i un turximain⁴ del convent. Dista lo sacro monte Tabor de Natzaret cosa de dues llegües i mitja i quasi tot lo camí és mala terra.

[33r] Passada mitja nit pujàrem a cavall i mos partírem, i antes d'esser clar ja fórem a lo més alt de la muntanya, i fonc un matí molt alegre per a tots. Luego d'arribar vàrem reparar en lo que diré ara.

Esta muntanya del Tabor judico serà la⁵ més hermosa del món, perquè ademés de santa los arbres [que] hi ha són posats de tal manera que ningun artifici los hi posaria millor. Los que n'hi ha més són alzines no molt grosses, tarabintos, arbres de fer rosaris i molts altres que mai los havia vistos.⁶

A lo més alt d'esta muntanya hi ha un gran pla⁷ i aquí en temps passat que havia una gran ciutat i se deia la ciutat del Tabor. Seria molt forta.⁸ Se veuen grans ruïnes de cases i muralles i moltes cisternes⁹ i altres coses, i és tan abundant d'herbes que un home no se veu de dins

1. *Tabor*: és un turó cònic de 588 m. d'altitud, isolat al nord-est de la plana d'Esdrèlò, a 28 kms. de Tiberíades i a 35 de Natzaret. El carmelita LEANDRO DI SANTA CECILIA, que hi estigué el 1730, diu que la muntanya té forma de «*pane di zucarò*», *Palestina ovvero primo viaggio di Leandro di Santa Cecilia*, Roma, 1753, p. 70. Hi hagué un temple bizantí construït el segle v, i el 1924 s'aixecà en el mateix lloc una basílica. La tradició cristiana situa aquí la transfiguració de Jesús, però la muntanya ja era considerada un indret sagrat des de temps molt reculats.

2. *dir*: escrit a la interlínia superior.

3. *amb bons*: al manuscrit, 'abons'.

4. *turximain*: per torsimany, intèrpret.

5. *la*: és correcció meva; al manuscrit diu 'las'.

6. LADOIRE, *op. cit.*, p. 310, hi veié molta vegetació, però en destaca «*chênes, therebintes, buissons*». També hi trobà molta varietat d'ocells, en especial, perdius, i alguns senglars.

7. *pla*: escrit a la interlínia superior.

8. A *El Tabor*, Publicacions «Bíblia de Montserrat», sèrie B, núm. 6, Montserrat, 1934, p. 8, hi llegim que durant la guerra contra els romans, cap a l'any 68, els jueus van construir un recinte fortificat de 3 kms. de perímetre. L'anglès Richard Pococke hi passà el 1737. Als seus *Voyages*, aquest autor, III, p. 191, hi diu que el cim fa una milla de llarg per un quart de milla d'ample i que està voltat d'una muralla. Assenyala les portes de Bal al-Honab (porta del Vent), a ponent, i Bab al-Kubba, porta amb volta, cap a migdia.

9. *cisternes*: és correcció meva; al manuscrit diu 'ciuternas'.

quan són seques (¿què faran quan seran verdes?), i la major part són odoríferes. També en estes muntanyes i per totes les de prop de Natzaret són moltes flors particulars, esto és tulipans, clavells, roses, violes dobles, etc., [33v] i quan ve la primavera apareix tot un jardí, i esta muntanya i gran monton de flors a lo mig del dit pla és lo santuari de la Transfiguració, i està d'esta manera.

A lo més alt de la muntanya i al mig del pla sobredit havia en temps passat una bona i gran iglésia. [D']esta, vui en dia sols ha quedat la paret del presbiteri i un poc de les parets de los costats. Al mig d'esta iglésia és lo lloc a on Cristo se transficurà,¹ i encara són los tres ninxos o tabernacles que féu santa Helena en memòria d'aquest misteri. Jo he dit dos vegades missa a un de estos llocs i se diu la missa de «*Transfiguratione*»,² que és un gran consol, i jo sempre la vaig dir per les persones més parentes i de més obligació. Cada un d'estos ninxos té una braça de llarg. I aquí sols anam los cristians alguns dies. Lo demés temps de l'any és o serveix per barraca de los pastors i àrabos. Lo dia 6 d'agost, quan no hi ha perill, tots los religiosos de Natzaret vénen aquí a fer tots los divinos oficis [34r] i vénen també tots los cristians de Natzaret i molts d'Acre i Saida i altres parts per celebrar esta festa, i també puguen molts turcs i àrabos per menjar arròs, que a tothom se dóna per estar segurs. També hi van molts sacerdots gregos catòlics i diuen la sua missa aquí. Lo any que jo me trobava en Natzaret no poguérem anar aquí los religiosos no sé per què causa, però anàrem tots a una altra muntanya d'on visitàrem molt bé. Los villanos, tots hi pujaren.

Luego d'haver dites les misses i haver visitat a nostra satisfacció, se cantà lo evangeli propi en el lloc mateix i prenguérem una refecció, que també hi ha una bona cisterna. Després fórem tots qui a buscar bastons per fer gueatos,³ qui fustes⁴ per fer rosaris, qui llavors d'herbes, per tenir tots memòries d'este sacro monte. Passades dos hores, partírem d'aquí i caminàrem cosa d'un quart, ja començant a baixar, i aquí se veu i visita una capella caiguda, i aquí és lo lloc a on Cristo digué a los tres deixebles: «*Visionem quan viditis, etc.*», i quan s'abaixa no se pot abaixar a cavall.

[34v] Visitat tot lo sobredit, mos partírem per un altre camí i fórem a visitar lo Canà de Galilea, i per lo camí encontràrem tres vilatges de gregos i turcs, i en totes vaig veure tenien una font i no hi ha vila sens tenir aiga viva.

1. *transficurà*: per transfigurà.

2. *Transfiguratione*: és correcció meva; al manuscrit, '*Transfiguracione*'.

3. *gueatos*: gaiato, bastó.

4. *fustes*: és correcció meva; al manuscrit, '*fuistas*'.

Més. Vaig veure per totes estes viles¹ molt tabaco, i sent així que mai plou en tot lo estiu, que és una meravella, i mai lo hauria cregut que sens aiga, sens fems i sinó pedres² tan bon tabaco. Per la tarda arribàrem en Natzaret molt alegres.

CAPÍTOL 18. *De lo vist i visitat anant en el mar de Tiberíades*³.

Per lo mes d'octubre arribaren en esta santa casa los comissaris de Portugal i de Viena i aportaren bons aparatos⁴ per celebrar los divinos oficis. Lo de Portugal sis llànties de plata, com queda dit, i moltes altres coses. Estos demanaren a'n-el Guardià de voler visitar la Galilea, i com per fer este camí han de ser alomenos set religiosos, vingué bé per los que no havíem visitat, que érem quatre, i mos valguérem d'esta bona ocasió.

[35r] Lo dia 6 d'octubre tornàrem al sacro monte Tabor amb tota la comitiva, que érem divuit, i havent fet tot lo que queda dit en el capítol passat, mos partírem per lo mar de Tiberíades i altres santuaris. Essent baix de la muntanya, luego se troba un *mensur* o hostel, i és del Gran Senyor, i se diu lo Campo Damasquino, perquè aquí sempre viu gent de Damasc, i per aquí passa molta gent, perquè per aquí van a Jerusalem, al Caire, a Egipte i moltes altres parts. En aquest hostel donen de menjar i acolliment a tots los que passen, i esto de franc, que lo cabo lo paga. I així mateix per totes les viles i ciutats del Gran Senyor se fa lo mateix, que han de donar a tots los⁵ que passen acolliment i menjar una volta, i lo menjar ha de ser segons la qualitat de la persona, i per totes les⁶ viles hi ha un hospital que serveix per dit efecte, i no pot ser vila ni lloc si no té per fer aquest gasto, que és gros, però bo per a tots.

En aquest hostel prenguérem cafè i no volguérem altra cosa, que portàvem bona provisió, i nosaltres som francs. Los peregrins gregos o armenis han de pagar una sivillana.

1. A continuació hi ha ratllat: 'vax veure'.

2. *pedres*: a continuació hi falta algun verb per a completar el sentit com ara 's'hi fes'.

3. *Tiberíades*: al manuscrit, 'Thiberíadis'. Aquest llac és conegut també com de Genesaret i mar de Galilea. De forma allargassada, fa 21 kms. de llarg per 12 kms. d'ample, de manera que la seva superfície és de 165 quilòmetres quadrats. Està a 212 m. sota el nivell del mar i la seva profunditat màxima és de 48 m. És ric en pesca.

4. *aparatos*: cast. Conjunt d'instruments que serveixen per a executar alguna cosa.

5. *los*: és correcció meva d'acord amb el sentit; el manuscrit diu 'lo'.

6. *les*: a l'interlínia superior.

D'aquí prengüerem lo camí per lo mar de Tiberíades i caminàrem per una terra molt bona, però tan seca que los cavalls no porien traure los peus de los crivells. Per aquest camí trobarem dos fonts petites, però molt al propòsit, perquè quasi tot l'any no plou sinó dos mesos, i teníem molta set i més calor i feia un vent tan calent que cremava la vista. I encontràrem una vileta de poques cases, sense gent, que serien per les muntanyes a buscar la fresca.

Caminades unes quatre hores, descobrirem de molt prop lo mar de Tiberíades, que és tan anomenat en l'Escriptura, i és una meravella veure-lo, perquè se veuen grans coses. Quan se volia pondre lo sol, arribàrem a la ciutat,¹ i és un poc forta per tenir muralles que la guarden, però és molt miserable, perquè totes les cases no valen res i fan cases de llenca² per dormir en lo estiu. Té un castell quasi tot caigut i a les muralles dotze pecetes d'artilleria.

[36r] Esta ciutat a l'una part té lo mar, i és un gran estany que tindrà unes dotze llegües de llarg i unes tres d'ample, i per una part entra en ell lo riu Jordà i per l'altra surt. Les aigües són molt bones, però nou mesos calentes de tant de sol fort que aquí fa, i en les nits són més fresques. Tot aquest mar està rodat d'altres muntanyes, i quan plou va tota l'aiga en ell. Abunda³ de molt de peix, però no lo saben pescar. També fa olas⁴ i fortuna⁵ com lo mar salat.

A la vora d'aquest mar, dins la mateixa ciutat, tenim nosaltres, los francos, una iglésia que se conserva molt bé i forta, i és obra de santa Helena.⁶ En aquest lloc Cristo entregà les claus a sant Pere. Aquí predicà de la barqueta i féu moltes altres coses, com consta de l'Evangeli. Jo vaig dir la missa aquí i se diu de la càtedra⁷ de sant Pere. Tota la nit estiguérem en aquest santuari, i per porer-lo visitar s'ha de pagar de *cafarrow*⁸ una piastra i quatre madins. Lo cabo mos envià de sopar a la sua moda, però nosaltres ja ne portàvem i sols per cortesia prengüerem alguna cosa.

1. *ciutat*: es refereix a Tiberíades, situada a la riba occidental del llac d'aquest nom. En àrab *Tabbariya*, fou fundada per Herodes Antipas en honor de l'emperador romà Tiberi (26 aC).

2. *llena*: llosa. Vol dir amb un terrat adequat per a passar la nit a la intempèrie.

3. *abunda*: és correcció meua; al manuscrit, 'apunda'.

4. *olas*: és correcció meua; el manuscrit diu 'ollas'.

5. *fortuna*: tempestat, especialment al mar.

6. Leandro di Santa Cecilia, *op. cit.* p. 71, diu que està dedicada a Sant Pere i que té una sola nau.

7. *càtedra*: per càtedra.

8. *cafarrow*: Tollot. *op. cit.*, p. 130, diu: "*caffare est ce que nous apellons péage*".

[36v] Per aquest temps ha su[c]ceït a esta iglésia un bon miracle i és així. En esta iglésia de què estic parlant moltes voltes serveix de magasent¹ o altra cosa. Una turca d'aquí a prop, per fer desprecio de los cristians fonc tan atrevida que molts dies entrava en esta iglésia a fer la sua mala confessió, esto és, se rentava son cos i tot quant tenia i tirava l'aiga² sobre del mateix altar. Fonc avisada per un cristià que no fes tal cosa, sinó que Déu la castigaria, i ella respongué que per desprecio de los cristians ho feia, i continuà alguns dies, però bé li va costar, perquè un dia estant fent lo sobredit, sortí de baix lo altar un venerable vell vestit de pontifical amb unes claus en la mà i li digué: «Mala dona, ¿com tens atreviment a la mia casa de fer això?», i li pegà un gran colp que estigué bon rato sens parlar, i desaparegué lo sant. Tornà en si la dona i cridà molt agrament. Acudí molta gent a veure què tenia i contà tot lo succeït, i luego de contat va morir de repente. Quedaren tots los turcs admirats i donaren part al Guardià de Natzaret, qui amb son company anà a veure la³ novedat, prengué informació verdadera de tot i se donà part al Reverendíssim i també al Pontífice, i queden los turcs confusos. [37r] A vista d'aquest prodigi demanen los turcs que anam a fer un hospici allí mateix, però perquè costaria molt, per lo present no se'n parla fins altra orde.

Lo cabo que és ara és bon turc i quan ve en Natzaret té lo convent obligació de donar-li una candela de sèu. Té cosa de trenta soldats i se burla de tots los majors, que ningú li pot fer res, i sis soldats d'Espanya li pillarien tot quant té. Quan vingué lo matí, després d'haver dits tots la missa se cantà lo Evangeli propi de lo lloc i la lletania i altres oracions i mos partírem. Luego de ser fora de la ciutat prenguérem un camí a la vora del mar que va a uns banys que disten mitja hora de la ciutat, i per tot aquest camí se veuen ruïnes de la ciutat de Cafarnaüm⁴ i moltíssimes columnes i se coneix haver-hi haguda aquí una llarga ciutat. Arribàrem a estos banys que estan a la vora del mar i és un safareig cobert ple d'aiga que ve d'una font molt prop de aquí, i és tan calenta que una avemaria no se pot sofrir. I esta aiga passa per mines de sofre i té moltes virtuts per dolors i molts altres mals. Tornàrem per lo mateix camí fins prop de la ciutat i prosseguírem nòstron viatge.

1. *magasent*: per magatzem.

2. *l'aiga*: és correcció meva; al manuscrit, 'llyague'.

3. *la*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'lo'.

4. *Cafarnaüm*: al manuscrit, 'Cafarnau', en italià. Situada vora el llac de Genesaret, a uns 4 kms. de la desembocadura del Jordà al llac. Jesús hi visqué després de deixar Natzaret i l'escollí com a centre de la seva activitat. També hi vivien alguns dels apòstols.

[37v] Vist lo sobredit, partírem per Natzaret, i per lo camí se veu i visita tot lo següent. Cosa de dos hores del Tiberiades, en una petita muntanyeta que té un bon pla, és lo lloc a on Cristo donà de menjar a los 3000 hòmens dels cinc pans i dos peixos, i aquí se diu també lo Evangeli, i d'aquí se veu molt bé la ciutat Betsaida, que està a la vora del mar. Pàtria de sant Pere i sant Andreu i sant Filip i altres apòstols, és una petita vila. També se veu d'aquí molt bé la ciutat de Betúlia, que se veu un castell en ella molt gros.

D'aquí mos partírem per la muntanya de les Benaventurances, que dista cosa d'una hora i mitja, i per aquest camí havia molts alts rostrois i encontràrem una infinitat de moltons i ovelles i molts cabrons quasi sens número, i eren de los àrabos que luego diré. Arribàrem a la muntanya de les Benaventurances, pujàrem en ella, que no és molt alta, visitàrem i cantàrem lo Evangeli, i aquí se coneix haver-hi haguda una iglésia, però ara sols han quedat les pedres.

D'aquí partírem per lo camp de les espigues, que és lo lloc a on los apòstols anant amb Jesucrist colliren espigues per menjar blat d'elles i foren represos de los judíos, i Cristo los digué lo que diu lo Evangeli que se canta aquí. [38r] Per venir aquí fonc precis passar per un gran camp¹ d'àrabos que eren de pau. Serien més de 3000 tendes llargues i veles² negres fetes d'una tela de cerres i estes són les sues cases. Los àrabos i àrabs, quasi tots nus, sortiren de dites tendes per a veure-nos, que mai havien vistos francos. Los demanàrem un poc d'aiga per³ a beure i me la donaren amb una gran conca de fust [que] apareria⁴ havia de beure un bou. Nosaltres los donàrem un parell d'agulles de cosir i estigueren més contentes que si los haguessen donat un principat. Estos àrabos són molt rics i tenen infinit bestiar, esto és, moltons, cabrons i camelles, i los que antes encontràrem tots eren seus.

De aquí fórem al Canà de Galilea i per aquest camí encontràrem una infinidad de camells, grossos i petits, que ne n'hi havia molts mils.⁵ Tots eren de los dits àrabos i són tan mala gent que si per les viles no los regalen,⁶ en una nit se menjaran tots los blats i ordis i demés forments de qualsevol vila, i ningú los comanda sinó ells mateixos.⁷ Aquí se canta lo

1. *camp*: és correcció meva; el manuscrit diu 'capm'.

2. *veles*: al manuscrit, 'vellas'.

3. *per*: preposició repetida al manuscrit.

4. *apareria*: és correcció meva; al manuscrit, 'aperaria': semblaria.

5. *mils*: és correcció meva; el manuscrit diu 'mills'.

6. *regalen*: vol dir obsequien amb menjar o diners.

7. Vol dir que els beduïns no reconeixien les autoritats otomanes.

Evangelí conforme los demás llocs i havent menjat mos partírem per Natzaret, i aquí s'acaba la visita del Tiberíades.¹

[38v] **CAPÍTOL 19. D'altres coses de Natzaret.**

Per aquest país, molt d'ordinari hi ha guerra, esto és, una vila contra l'altra. Per coses de no res prenen les armes i van² a fer-se la guerra, i jo dic que la fan a l'arròs, perquè amb una menjada de cabró i arròs tot se compon. Aquest any de 1736 no és estat tot de burles, que los morts d'una part són estats més de 200, i mai lo havien vist. Haurà costat molt a Natzaret, perquè com lo convent és com un castell, los natzaretanos se refugiaren en ell i d'aquí feren moltes morts.

Quan jo estava aquí vingueren dos baixàs, esto és lo de Damasc i de Saida, per fer guerra a n-el cabo de Tiberíades. Feren alto en el Canà, enviaren a demanar socorro al Guardià, qui los envià arròs, mel i altra menjaria, i no los volgué enviar gent per no posar-nos en mal amb dit cabo. Mes un malvat turc de Natzaret va anar a fer una falsa acusació contra nòstron Guardià de què haviem feta gran iglésia i convent, i que haviem destruïdes moltes cases de moros per fer esta obra i que no haviem pagat ningú, etc. [39r] Per lo qual lo dia 26 d'agost lo baixà envià dos principals turcs i que diguessen al Guardià se presentés, i si no [que] lo aportassen pres. Luego lo Guardià se posà a camí per veure què cosa seria, i havent estat quasi tota la tarda allí li digué lo baixà lo sobredit i ell respongué a tot que era fals, i que per fer dita obra teníem llicència del Gran Senyor i que ell mateix l'havia vista en altra ocasió. Lo baixà li digué que si era així que se'n tornàs, i un altre gros turc que coneixia lo Guardià lo féu bo i així tornà i mos alegrà molt a tota la comunidad, que pensàvem tots que hauria grossa avania.³

Un dia, estant a Natzaret, fórem a visitar a una font prop de Safuria. Aquí aportàrem lo dinar per fer un poc alegrement. Havent dinat vingueren molts àrabos a dita font i mos fonc precís marxar, i si no que estàvem ben acompanyats, hauríem tingut treballs, però lo fugir prest mos valgué.⁴ Moltes vegades sortírem a menjar figues, però mai tinguérem ningun mal enquantre.⁵ I totes les dones de Natzaret, turques i gregues, van vestides a l'àrabe, que se dirà en altra part.

1. A continuació hi ha ratllat: 'Capítol 19. De altres coses succeïdas'.

2. *van*: és correcció meva; el manuscrit diu 'fan'.

3. *avania*: multa

4. LADORE, *op. cit.*, p. 295, diu que Safuria és un «*méchant village*».

5. *enquantre*: per encontre.

[39v] Tots los dies, després de completes, en aquest convent de Natzaret se fa una devota professó, així com a los demés santuaris. Aquí se diu lo sigüent.

Primo. S'abaixa a la santa gruta i se cante «*Ave Maris Stella*», i finita¹ esta se diu «*Missus est angelus Gabriel a Deo*» i lo demés de lo Evangeli, versos i oració pròpia del lloc i *paternoster* per aguanyar² la indulgència.

D'aquí se va a l'altar de sant Josep cantant lo himne propi i l'antifona que diu «*Joseph filii David etc.*», vers i oració pròpia i *paternoster*, etc.

D'aquí anam³ a la capella de santa Anna i se diu lo himne «*Fortam virili, etc.*»

D'aquí se va a l'altar major i se canta lo himne de sant Gabriel, la lletania de la Mare de Déu, moltes altres oracions i se té mitja hora d'oració i tres dies la semmana disciplina, i segons les festividats va més solemne,⁴ i tots los hòmens i minyons canten i fan los minyons d'escolanets. Jo, tot lo temps que vaig estar aquí vaig ser mestre de dits minyons i estava bé i eren vuit, i quan me vaig partir per Jerusalem quedaren tristos. També vaig esser un mes vicari de cor sens saber solfa.

[40r] CAPÍTOL 20. *Del viatge de Natzaret a Jerusalem.*

Lo dia 31 octubre vaig rebre l'obediència per porer entrar a la santa ciutat de Jerusalem, de què me vaig alegrar molt per veure se me complien mos desigs⁵ que eren de ser a Betlem per la novena de Nadal.

Despedit d'aquest santuari, lo dia 3 de novembre me vaig partir per Acre. Per lo camí vaig tornar visitar la casa de santa Anna. Vàrem encontrar gran multitud de camells i moltons de los àrabos. No tinguérem mal encontre algú[n]. Trobàrem soldats del cabo de Tiberíades amb grans llances i mos feren un poc de por, però no fonc res.

Dit dia per la tarda arribàrem a Acre i aquí vaig trobar lo pare Ramon⁶ que havia dos dies que era arribat i me vaig alegrar per saber notícies. Lo dia 5 per la tarda mos embarcàrem amb un⁷ altre religiós i jo per Jafa

1. *finita*: italianisme per finida, acabada.

2. *aguanyar*: és correcció meva; el manuscrit diu 'aguaña'.

3. *anam*: repetit al manuscrit.

4. a continuació, ratllat 'si lo temps'.

5. *desigs*: és correcció meva; al manuscrit, 'desitxs', amb la t escrita a la interlínia superior.

6. *Pare Ramon*: el ja esmentat Ramon Vallmarí.

7. *un*: escrit a la interlínia superior.

amb un llaüt de cristians, que així ho han de fer tots los que van a Jerusalem. [40v] Passàrem per prop d'una vila baix lo monte Carmelo¹ i se diu Caifa² i té un poc de port i aquí se diu haver estat Maria Santíssima. També passàrem junt a la muntanya del monte Carmelo. La vaig visitar. D'aquí mateix se veu lo conventet que tenen aquí los carmelites descalços, però no vaig porer anar a terra. També se veu la font de sant Elies, tot d'un tir d'escopeta. Junt aquí se veu un castell quasi tot caigut i se diu Castell Peregrí, i aquí en temps de los cristians desembarcaven los peregrins que anaven a la santa ciutat. Vui en dia van a Jafa. No molt lluny d'aquí se veu una vila i aquí era la ciutat de Cesarea de Palestina,³ i los habitants d'aquí són mala canalla, perquè si poden haver los qui passen, los roben i los abastonen, de què donarà testimoni lo pare Torrents.⁴

Lo dia 6 per lo matí arribàrem en Jafa molt marejats, però contents. Fórem a l'hospici, que és la casa de sant Pere de quan pescava, i aquí hi ha un pou d'en temps del dit sant, i se té en molta devoció per los miracles fa la dita aiga. [41r] Aquí estava sant Pere quan lo àngel li aparegué amb la sàbana d'animals inmundos com diu lo texto.⁵ Aquí mateix s'embarcà lo profeta Jonàs, i se deia antigament Joppen. Lo nostre hospici sols és una sola casa.⁶ Per estar al mig de los gregos i armenis no porem fer més obra i no volem anar en altra part per no deixar aquest sant lloc.

Lo President d'aquí és sempre espanyol i té molt que fer, perquè tot quant va i ve a Terra Santa fa cap aquí. Per iglésia sols té una petita capella,⁷ i sempre està tot sol, sinó quan passen religiosos. Jo sols vaig

1. *Carmelo*: el Carmel és una serralada d'uns 25 kms. de llarg per 6 o 8 d'ample i una altitud màxima de 550 m. Està al costat de la ciutat de Haifa. A mitjan segle XII s'hi fundà l'orde carmelità, pero els monjos hagueren d'abandonar el lloc el 1291, quan Sant Joan d'Acre caigué en mans dels àrabs. El 1631 foren autoritzats a construir un convent, on s'estigueren fins al 1767. Després en construïren un altre en un altre lloc.

2. *Caifa*: l'actual Haifa. Per a LADOIRE, *op. cit.*, p. 282, Caifa és un poble habitat per jueus, mahometans i grecs. També hi trobà restes de muralles. Avui és el port més important de l'Israel actual i la tercera ciutat del país.

3. *Cesarea de Palestina*: situada a uns 50 kms. al nord de Jafa. Fou construïda per Herodes el Gran. Els croats s'hi establiren entre 1101 i 1265 i la fortificaren, però després s'anà enrunant.

4. *Torrents*: l'any 1730 era Superior al Sant Sepulcre un religiós català anomenat Francesc Torrents, com consta a FACCIO, *op. cit.*, p. 55.

5. *texto*: les Sagrades Escripures.

6. *casa*: a la interlínia superior, escrit 'case'.

7. *capella*: escrit sobre la paraula 'iglesia', ratllada, a la interlínia superior.

estar aquí cosa de dos hores, perquè havia un religiós que anava en Jerusalem i jo me vaig partir amb ell. Los mercants que viuen aquí sols són dos o tres i qualsevol peregrí, sia qui sia, paga aquí de *cafarro* 10¹ piastres.

Esta ciutat té alguns jardins per tenir una² bona font. També té dos castellots, quasi tots perduts, i unes 10 peces d'artilleria. La ciutat és una dolenta vila.³

[41v] Partírem de Jafa per Rama a cavall en uns borricos, que aquest és lo costum. Lo camí és tot pla i quasi a la meitat d'aquest se troba un sepulcre d'un santó que té cinc cúpules i aquí se dona beure aiga a tothom que passa, que així ho va deixar en son testament lo dit santó, i no és poc, perquè la gent que passa és molta i l'aiga se té de portar de lluny i costa molt. I és una bona obra. Prop d'aquí, de *cafarro* o dret se paguen dos madins.

Circa les cinc de la tarda arribàrem a Rama.⁴ Esta és una bona vila i antigament ciutat. Està en un gran pla i les terres són molt bones, però malsanes, i hi ha molts tamarells.⁵ Tenim aquí un hospici un poc capaç, però mal per tenir les celdas totes a baix. Aquí lo president és sempre espanyol i d'ordinari habiten aquí tres religiosos. També té son curato, que també és parròquia, i hi ha algunes cases de cristians nostres. Té un

1. 10: hi ha una altra xifra ratllada que sembla un 7.

2. una: escrit a la interlínia superior.

3. *Jafa*: situada a uns 65 kms. de Jerusalem, ha estat el port tradicional d'arribada dels pelegrins a Terra Santa fins fa ben poc. Al segle XIV (1345) era tota destruïda i deixada en aquest estat pels àrabs –els quals l'havien conquerit el 1267– a fi que no pogués ser ocupada pels cristians, com una tàctica de terra cremada. Amb el mateix pretext, cap al 1336 en fou inutilitzat el port. El 1520, els franciscans reberen permís per a establir-s'hi en una casa particular, i fins al 1654 no els fou permès de construir una església, un convent i un alberg per a acollir els pelegrins. Començà a refer-se a mitjan segle XVII. POCOCKE, *op. cit.*, III, p. 9, afirma que s'hi fa un comerç notable de sabó. A la primeria del segle XX, s'hi va començar a construir la moderna Tel Aviv.

4. *Rama*: coneguda també com Ramlé, és situada en una plana ascendent a uns 20 kms. al sud-est de Jafa i dista uns 40 kms. de Jerusalem. Relativament moderna, és l'única ciutat de Palestina fundada pels àrabs (715), de la qual fou la veritable capital molt de temps. Incendiada el 1177, era una ciutat pròspera a l'Edat Mitjana i nombrosos basars eren l'exponent de la seva riquesa. Estava voltada d'una muralla amb dotze portes i protegida per una fortalesa. El 1296 ja hi havia un convent de franciscans, i des de 1403 acollien els pelegrins cristians en un espai que havia estat fets pels Hospitalers. Durant segles fou un important nus de camins que anaven a Damasc, Bagdad i el Caire. Al segle XVIII, hi havia, segons POCOCKE, *op. cit.*, III, p. 13, dues esglésies, i també n'hi havia de gregues, maronites i armènies.

5. *tamarells*: al manuscrit 'temirells', tamarius.

bon jardinet, i si no fos tan malsà estaria aquí molt bé. Aquí s'esperen los religiosos fins que lo camí està bo, perquè són vuit llegües fins a Jerusalem i són les més males de passar que totes, [42r] perquè són molt pocs los que passen sens ser abastonats, o composats,¹ o despullats, o altres desgràcies, i judico que en tot lo món [no] haurà més mal pas que aquest, conforme diré en altra part parlant de Betlem.

Jo vaig tenir una gran ventura que de los mil ningú la té i de molt de temps no la tindrà, i fonc que estant esperant la bona ocasió vingué lo governador de Jerusalem en esta vila de Rama, que venia de Jafa i tornava a Jerusalem amb més de 200 soldats de cavall i altres turcs grossos. Li férem parlar si volia que quatre religiosos que passàvem a Jerusalem fóssem en la sua companya. Ell, per lo que treia de Terra Santa digué que sí, i així lo dia 8 per lo matí, quan lo sol sortia, partírem de Rama per la santa ciutat tan ben acompanyats com queda dit. Los demás religiosos que passen sempre han d'anar de nits i en gran silenci per no ser descoberts, lo que no vaig d'haver de fer jo, i així vaig veure i reparar moltes coses que los altres no veuen i són les sigüents.

[42v] Primo. Sortint de Rama lo camí és bo cosa de dues llegües, que és lo mateix pla de Rama. Després se segueix la muntanya, que és molt aspra. Nosaltres, sent així que anàvem tots junts, anàvem poc per camí a causa de los àrabos, i així ara per una part, ara per altra caminàvem i sempre les espies anaven fent la descoberta i lo que veien venien a dir-ho a n-el governador.

Circa² mig camí encontràrem una vileta que era de la juredició³ del governador, i aquí férem cosa d'una hora d'alto. Los villanos d'aquí aportaren moltes fogasses, que és lo pa que se menja per aquest país. També aportaren ous cuits amb *butiro*,⁴ olives, etc., tot lo qual menjaren los turcs de la caravana nostra. Lo governador envià son torsimany⁵ a nosaltres si volíem del seu dinar. Nosaltres nos excusàrem que era l'Advent i dejunàrem.

Més. Mos digué si aportàvem vi, que l'hi enviàssem. Jo aportava una boteta i la hi vaig enviar i la va estimar molt, perquè acostumava beure'l fins estar borratxo, i en Jerusalem tot lo temps que fonc governador li n'haviem⁶ d'enviar un gran flascó cada dia i lo mateix feien los gregos

1. *composats*: obligats a pagar algun peatge.

2. *Circa*: al manuscrit 'sirca' i la r escrita a la interlínia superior.

3. *juredició*: llegiu jurisdicció.

4. *butiro*: mantega, en italià.

5. *torsimany*: al manuscrit, 'turximany'.

6. *haviem*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'envian'.

i armenis. [43r] Les dones d'esta vila sortiren totes a dar la benvinguda al dit governador, i esta consistia en fer com un plant i l'ululà, que lo explicaré en altra part. Mos partírem d'aquí i vaig veure dalt una altra muntanya una caseta i se diu del Bon Lladron,¹ i diuen que aquí estava quan robava.

Més. Vaig veure de lluny tota la muntanya del monte Carmelo.

Més. Ja per la tarda mos digué un turc que mos cuidava si volíem beure², esto és, aiga. Li diguérem que sí³ jo i un altre religiós. Mos acompanyà a una petita vila i se diu Sant Samuel, i aquí hi ha una bona iglésia, però no entràrem en ella. Aquí és la casa del profeta i aquí estigué l'arca del Senyor, com diu l'Escriptura. Prop d'aquí vaig veure de lluny castell d'Emaús,⁴ la vall del Terebint⁵ i altres coses que diré en son lloc.

Més. Abaixàrem per una muntanya que quasi tots haguérem d'abaixar de cavall per ser tan mala, i si un hagués rodolat, s'hauria fet molts molts pedaços. Passada esta, vérem de lluny Sant Jeremies. Los hòmens que encontràvem mos miràven tots amb mala vista i si haguéssem anats [43v] sens esta companyia mos haurien saludats d'altra manera. Per últim, essent ja a la tarda començàrem a trobar moltes ruïnes de cases caigudes, que en temps passat serien ravals de Jerusalem, i passades estes luego se descobrí lo sacro monte Olivete i molt prest la santa ciutat. Jo vaig abaixar de cavall per porer, d'agenollat, guanyar la indulgència i reparar millor en lo que veia, que eren moltes cúpules i diferents coses.

Arribàrem per últim a la santa ciutat que serien les cinc hores. Donàrem les gràcies al governador i mos féu acompanyar per un turc dels grossos fins nòstron convent. Entràrem per la porta de Betlem⁶ i no molt lluny d'aquí, com un tir d'escopeta prop de la muralla, arribàrem a nòstron convent quan sopaven bé i bé.

1. *lladron*: la r és escrita a la interlínia superior.

2. *beure*: és correcció meva; el manuscrit diu 'peure'.

3. *sí*: escrit a la interlínia superior.

4. *Emaús*: nom d'un vilatge als voltants de Jerusalem, cap a l'oest, on anaven dos dels deixebles de Jesús el dia de la Resurrecció, i on el Senyor se'ls donà a conèixer en partir el pa. És una població de localització incerta.

5. *Terebint*: Terebinto al manuscrit.

6. G. MARITI, *Viaggio*, II p. 271, entrà pel portal de Jafa, però el feren sortir i tornar a entrar pel de Damasc, que era l'obligat. Pagà només dos madins. El francès Tollot, *op. cit.*, p. 130, diu que entrà per la porta de Damasc i que pagà 24 piastres i mitja, perquè era la primera vegada. Després només es pagava un madi. Hi afégeix que la piastra val 3 lliures i 6 sous de França.

CAPÍTOL 21. *De l'arribó a la santa ciutat.*

Lo dia 8 de novembre de 1733 per la tarda, quasi post¹ lo sol, arribàrem² en³ aquest convent de Sant Salvador de la santa ciutat de Jerusalem. [44r] Molt ben rebuts fórem aquí de tots los pares, i particularment del Reverendíssim,⁴ qui mos rebé amb entranyes de pare. Luego mos feren sopar. Jo vaig trobar aquí mon amic lo pare Sagismon.⁵ Després de haver sopat fónç a visitar los pares graves que viuen aquí, esto és lo pare Procurador, pare Vicari i alguns altres.

Aquest convent se diu Sant Salvador i és lo primer⁶ de la Custòdia. En ell sempre viu lo Reverendíssim, lo Vicari i Procurador i lo Discretori.⁷ D'ordinari viuen aquí 60 religiosos i sempre són tants los llocs com los de cor per les moltes oficines que té. Lo convent és molt mal compost perquè s'és fet a trossos conforme les llicències s'han pogut alcançar, perquè costen més aquestes que fer quatre vegades les obres. Les oficines⁸ són bones. Té bon forn, molí, fareria,⁹ escarparia,¹⁰ patacaria,¹¹ fusteria i moltes altres, i totes són menester i són religiosos qui lo fan tot. L'hospederia també és bona i estan bé tots los peregrins que vénen. L'hort és petit i molt sec. [44v] L'apotecaria serà la millor botiga que he vista, i abundant de tot lo que s'ha de menester, perquè com vénen comissaris de pertot, aporten de tot. L'assistència de l'enfermeria és bona, però falta lo millor, que és lo metge, sinó que un religiós llec en fa.

1. *post*: és correcció meua; el manuscrit diu 'pots'.

2. *arribàrem*: una r escrita a la interlínia superior.

3. *en*: escrit a la interlínia superior.

4. *Reverendíssim*: el Superior de la Custòdia de la Terra Santa. El 1733 era fra Andreas de Montoro (FACCIO, *op. cit.*, p. 47).

5. *Sagismon*: es refereix a Segimon Gràcia, el qual havia sortit amb ell de Barcelona. També hi havia de trobar el pare Pau Pou, perquè aquest entrà com a Superior del Sant Sepulcre el 12 de novembre de 1733 (FACCIO, *op. cit.*, p. 55).

6. *primer*: vol dir el principal. Els franciscans s'hi traslladaren quan foren desposseïts del convent de Mont Sió el 1559. Amb l'adquisició de cases i edificis dels voltants s'arribà a fer un estatge gran i capaç per a albergar els pelegrins que visitaven els llocs sants. Encara avui és la seu de la custòdia central de la Terra Santa. I el nostre autor s'oblida de dir que comptava amb una excel·lent biblioteca.

7. *Discretori*: conjunt d'assessors o consellers que en alguns ordes religiosos assisteixen el Superior.

8. *oficines*: és un italianisme per tallers o obradors.

9. *fareria*: cast. per alfareria, és a dir, obrador de terrisseria.

10. *scarparia*: italianisme per sabateria.

11. *patacaria*: per apotecaria. L'excel·lent i eficaç apotecaria d'aquest convent de Sant Salvador tenia fama a tot l'Orient Pròxim.

La iglésia d'aquest convent és curiosa, sinó que és petita. Se sustenta sobre quatre columnes i té una polida cúpula tota ben pintada.¹ Lo altar major és la vinguda de l'Esperit Sant. A la part detràs, una capella de la Cena de Cristo; a la part esquerra una capella de l'Aparició de Cristo a sant Tomàs a les quatre columnes: a la una un altar de nostre pare sant Francesc; a la altra, de sant Roc, i a les altres dos un quadro de sant Josep i un de sant Antoni. Tota dita iglésia està adornada per les parets de rics quadros de Nostra Senyora i de diferents sants, i entre ells és Nostra Senyora de Montserrat, que se féu en Barcelona. Lo demés que se veu de les parets tot és rajola de València. També té riques colgaduras per les festes principals.

[45r] Les indulgències concedides² a esta iglésia són les mateixes que eren en el Monte Sion quan era convent nostre, per això han restats los mateixos altars que eren en dit Monte Sion, que són de los tres santuaris principals d'aquell sant lloc. En esta iglésia, lo segon dia que ha arribat algun peregrí, sia religiós, sia sicular, se fa una devota cerimònia i és que lo Reverendíssim, vestit amb rica cota i anell i pectoral de bisbe, després de completes, tota la comunitat present, renta los peus als peregrins que han vingut i luego de rentats los hi besa i luego se segueix³ tota la comunitat a fer lo mateix de besar los peus, i en aquest temps se canten diferents salms a l'intent.⁴ Luego de finit açò, s'entona lo «*Te Deum*» i se fa una professó per lo claset del convent, i lo peregrí va al costat del Reverendíssim amb una candela de tres unces i se conclou esta cerimònia dient lo domer⁵ diferents oracions.⁶ [45v] També [el] mateix, los tres dies primers lo posen en el refetor al costat del Procurador, i si és sicular, tot lo temps que està en Jerusalem, i sempre té un plat d'extraordinari i és molt ben servit. Los ornaments de la sacristia d'aquest convent són molts i los millors que se puguen trobar. Particularment los pontificals és cosa rara, que no crec que hage bisbe que tenga millors

1. *pintada*: la 'a' és escrita a la interlínia superior.

2. *concedides*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'consedidos'.

3. *segueix*: és correcció meva; el manuscrit diu 'sagues'.

4. Richard POCOCCO, *op. cit.*, III, p. 37, diu que només renten els peus als de la seva confessió i també n'exclouen els de "*basse alloi*", és a dir, de categoria baixa. Aquest autor era prelat anglès i fou bisbe d'Ossory. TOLLOT, *op. cit.*, p. 196, diu que no els renten els peus.

5. *domer*: eclesiàstic que exerceix una funció religiosa per setmanes.

6. Fluxà parla d'un pelegrí, un de sol, fet que deixa entendre que el pelegrinatge a Jerusalem a la primera meitat del segle XVIII havia decaigut molt. L'esmentat Pococke, *op. cit.*, III, p. 35, diu que mai no hi ha més de dos o tres pelegrins europeus, els quals mengen amb els religiosos al seu refetori, mentre un frare llegeix.

ornaments. Lo dia de sant Diego, que havia quatre dies que havia arribat, celebrà lo Reverendíssim de pontifical, i és cosa de veure, perquè fa lo Superior tot quant fa un bisbe consagrat, que per açò té privilegi del Pontífice. Té cinc assistents, mestre de cerimònies i entre tots los que érem vestits seriem trenta, i entre lo any n'hi ha diferents: aquí en Sant Salvador, també en el Santíssim Sepulcre, també en Betlem i també en Sant Joan, segons los dies. Dit Superior dura sis anys i sempre és italià i sols està quatre anys en Jerusalem, perquè després que és fet tarda un any i se'n va a capítol un any antes.

[46r] Lo Vicari d'aquest convent és sempre francès i és la primera persona després del Reverendíssim. Lo Procurador sempre és espanyol i és tercera persona,¹ però no té presidència, sinó per honor, en el refetor, però val molt més ser Procurador que los demás oficis, perquè tot lo que va i ve a Terra Santa té de passar per la sua mà. Lo Reverendíssim cuida d'acomodar les famílies² i fer Superiors; lo Vicari cuida de la sua nació francesa i lo Procurador cuida del menjar i beure i demás gasto, que és grandíssim, i per açò té dos religiosos llecs i son Viceprocurador per porer donar cap a tot. Pocs dies havia que jo era fora de Jerusalem i mudaren dit Procurador.

La vida que se fa en aquest convent és³ bona, però millor en qualsevol altre convent. Los oficis són així com a Natzaret, sinó que no hi ha matines de Nostra Senyora. Lo cor és bo i també cansat, però són molts los que fan los oficis. Lo corista que és Vicari de cor fa com un novici.

[46v] CAPÍTOL 22. *De la iglésia del Santíssim Sepulcre.*

Además del convent de Sant Salvador, tenim dins les muralles de Jerusalem un altre convent i està d'esta manera.

Cosa de un tir d'escopeta del sobredit convent hi ha una gran iglésia feta de santa Helena i conté dins este los millors santuaris de tot lo món, conforme se veurà en aquest capítol. Antes d'entrar en este temple se troba una bona plaça i per ella no pot passar ningun judío so pena de ser cremat.⁴

1. *tercera persona*: el tercer en rang.

2. *famílies*: els col·lectius o grups de franciscans que s'estaven als diversos convents de Terra Santa.

3. *és*: ratllat 'sera'.

4. L'església a què es refereix el nostre autor és l'edifici que construïren els croats a partir de 1099 sobre restes d'edificis anteriors, ja que la primera basílica fou feta per l'emperador Constantí i consagrada el 335. La basílica dels croats fou inaugu-

A la una part d'esta plaça havia -i són- dos portals de pedra marbre molt ben treballats que costarien molt de fer. Un d'estos portals vui en dia està paredat; lo altre està tancat amb tres diferents claus i sempre que s'ha d'obrir són menester tres turcs de los grossos sens altres de los més inferiors, i per obrir aquesta porta se té de pagar segons lo temps que està oberta i segons qui entra, conforme se dirà.

[47r] Dins aquesta gran iglésia sempre estan de contínuo quinze religiosos nostres i tenen son President, son refetor, son hospici amb cel·las per cada un i lo demás necessari a un convent, sols que lo menjar ve cuit de Sant Salvador i por esto té la porta un bon¹ forat per passar lo que s'aporta.

Dins esta mateixa iglésia també hi ha un apartament de gregos cismàtics, altre d'armenis i altre de gofitos² i avesinos³. Cada qual té son hospici, però lo nostre és lo millor i més capaç, i perquè s'entenga millor lo que aquí se veu i visita lo explico així.

A lo més prop de nostre hospici tenim una bona capella i se diu de l'Aparició, perquè aquí Cristo aparegué a la sua mare ressuscitat. Aquí tenim lo sagrament i bon cor i aquí se diuen les matines i demás oficis d'ordinari. La missa conventual se canta en altre cor –també aquí és lo orgue, que és bo– tots los dies de l'any, acceptats⁴ alguns pocs, com se dirà.

[47v] Finides les completes, lo domer, revestit, amb son acòlit i tots los religiosos amb candeles enceses, se comença una devota professó. Se diu aquí «*O sacram (...)*»⁵, vers i oració i lo mateix se fa a los demás santuaris, i un *paternoster* per aguanyar la indulgència concedida a lo lloc que se visita.

Junt aquí mateix, dins la mateixa capella, dins un xic ninxo, hi ha

rada el 15 de juliol de 1149, però el 1187 Saladí, en expulsar les forces cristianes de Jerusalem els en prohibí l'entrada. A mitjan segle XIV, es produí l'entrada dels ritus orientals a la basílica i calgué distribuir-ne l'espai interior entre les diverses confessions, cosa que donà lloc a profundes rivalitats i enfrontaments. Armenis i georgians abandonaren aviat aquell lloc perquè no tenien ni els diners que demanaven les autoritats àrabs ni personal per a servir-lo. A mitjan segle XVIII, els grecs ortodoxos quedaren com a posseïdors de gran part del temple.

1. *bon*: és correcció meua segons el sentit; el manuscrit diu 'bons'.

2. *gofitos*: italianisme per coptes.

3. *avesinos*: abissinis o etiops.

4. *acceptats*: llegiu exceptats.

5. Mot il·legible.

mitja columna a la qual fonc assotat Jesucrist en casa de Pilat. Aquí se canta himne, vers i oració propi, etc., i d'aquí s'ix de dita capella i se va a la presó de Cristo. Aquí tingueren los judíos lo Senyor lo temps que prepararen la creu per a crucificar-lo, i se veu una pedra que està baix d'un altar nostre i aquí se diu haver tingut Cristo los sagrats peus i hi ha dos forats fondos. Aquí se canta himne¹ i s'encensa, etc.

D'aquí se va a una capella que se diu la divisió de les vestidures de Cristo, perquè en aqueix lloc los soldats, després d'haver-lo crucificat, se fa lo mateix que queda dit. D'aquí s'abaixa una escala que té² [...] escalons i se passa per una capella [48r] que se diu de santa Helena. Se va a una part d'ella i s'abaixen³ [...] escalons, i aquí és lo lloc a on fonc trobada la santa creu. Se diu lo himne «*Cru^x fidelis*».

D'aquí se torna pujar per la mateixa escala i se va a la dita capella de santa Helena. Se diu lo himne «*Fortem⁵ virili*». D'aquí se torna pujar per la mateixa escala i se va a altra capella que se diu de la Columna de los Improperis, perquè aquí hi ha una columna a la qual feren en aqueix lloc mil improperis al Salvador. Se fa lo mateix que a los demás llocs.

D'aquí se va al monte Calvari. Se puja una escala que té divuit escalons i se va en el lloc a on fonc crucificat Cristo, Senyor Nostre. Aquí se canta lo himne «*Vexilla, etc.*» amb gran solemnitat perquè tinga lo domer temps per encensar tot lo sant lloc i altars. Se diu oració i vers propi, etc.

D'aquí se va en el lloc a on fonc fixada la santa creu i morí Cristo. Se diu «*Surgite*»⁶. Se diuen l'oració «*Respice*» sens cantar, per més ternura, i se torna abaixar.

[48v] D'aquí se va a la pedra de la unció. Aquí Josep i Nicodemos ungiren lo sagrat cos de Cristo. Se canta un himne molt llarg i s'encensa tota dita pedra, etc.

D'aquí se va en el Santíssim Sepulcre. Se canta lo himne «*Aurora lucis rutilat*». Se fa lo mateix, etc..

D'aquí se va a lo lloc a on aparegué Cristo a la Magdalena. Se diu lo mateix que a los demás santuaris, i d'aquí se torna anar a nostra capella. Se canta lo himne propi de Maria Santíssima que és a l'intent. Se canta

1. *himne*: és correcció meva; el manuscrit diu 'himene'.

2. *té*: a continuació hi ha un espai per a posar-hi el nombre dels graons.

3. *abaixen*: a continuació hi ha un espai buit per a escriure-hi el nombre de graons.

4. *Cru^x*: és correcció meva; al manuscrit, 'Crus'.

5. *Fortem*: és correcció meva; al manuscrit, 'Fortam'.

6. *Surgite*: és correcció meva; al manuscrit, 'Surquite'.

també la lletania de dita Nostra Senyora i lo «(...)»¹ *Virgo*», lo respons de Santoni, la «*O Gloriosa*» i moltes altres oracions, i tres dies la setmana se fa indispensablement la disciplina.²

Tot lo sobredit, per fer-ho és menester quasi dos hores, i quan los dies són solemnes s'han menester més. I tots los dissabtes de quaresma i altres festivitats, la professó se fa conforme se dirà més avant.

Nota la distància que hi ha d'un santuari a l'altre. La columna de la Flagel·lació està dins la nostra capella. D'esta fins a la presó són trenta passes. De la presó a la divisió de les vestidures, vint passes. D'aquí a l'escala de la capella de santa Helena, set passes. [49r] L'escala per abaixar a dita capella té 24 escalons; l'altra per abaixar a la Invenció de la Creu en té dotze. De la primera escala fins la capella d'Improperis, sis passes. D'aquí a l'escala del monte Calvari, deu passes. Per pujar al monte Calvari, divuit escalons; de l'últim escaló fins lo lloc de la Crucifixió, tretze passes; d'aquí fins on fonc fixada la santa creu, vuit passes. Debaix l'escala fins la pedra de la unció, divuit passes; d'aquí al Santíssim Sepulcre, cinquanta passes; d'aquí fins a on aparegué a la Magdalena, dinou passes; d'aquí a lo lloc a on aparegué a Maria Santíssima, dinou passes.

CAPÍTOL 23. *D'altres coses notables del Santíssim Sepulcre.*

Tots los sobredits santuaris són dividits en les tres nacions, com és: nostres, de los gregos i de los armenis. Los nostres són los sigüents.

Primo. La capella de l'Aparició.

Més. La columna de la Flagel·lació.

Més. Lo lloc a on fonc trobada la santa creu.

Més. Lo lloc a on Cristo fonc crucificat.

Més. Lo lloc a on estava Maria Santíssima en el peu de la creu.

Més. La pedra de la Unció.

Més. Lo Santíssim Sepulcre.

Més. Lo lloc a on aparegué a la Magdalena.

[49v] Los gregos tenen la presó de Cristo; lo portal és nostre.

Més. Tenen la columna d'Improperis.

Més. Lo lloc a on fonc fixada la santa creu i lo cor gran de la gran iglésia.

Los armenis tenen lo lloc de la Divisió de les Vestidures; la capella

1. Mot il·legible.

2. *disciplina*: és correcció meva; el manuscrit diu 'dicipina'.

de Santa Helena, a on tenen dos altars, i un lloc a on ells diuen que estaven les Maries en temps que crucificaren a Cristo.

Lo Santíssim Sepulcre està d'esta manera.¹ A una part d'esta gran iglésia hi ha una gran cúpula o simbori que lo componen 136 grans bigues i moltes fustes, que solament de fer costa més d'un milió. Al mig d'esta cúpula hi ha una gran obertura i dóna llum a tota aquesta gran iglésia, que sols per aquí pot entrar lo sol. Baix de les dites bigues són unes bones parets a on carreguen. Baix d'esta paret hi ha una gran galeria com un bon clasto.² Baix d'esta galeria són riques columnes que sustenten tota la dita fàbrica, que és redona. Al mig de tot açò és lo gloriosíssim sepulcre de Cristo, que està com una casa. Té també altra cupuleta que la sustenten dotze columnetes de marmol. [50r] Luego que s'entra aquí, se troba una estancieta un poc capaç, que hi poran estar unes 24 persones. Al mig d'aquest lloc és la pedra que se diu de l'Àngel, i en ella estava assentat quan parlà a les Maries. En este lloc tenim sis llànties de plata que sempre cremen, i també n'hi ha de les altres nacions. A l'enfront d'este lloc hi ha un portal molt baix. S'entra en ell i se troba altra estancieta, i a la part detrás és lo sepulcre de Cristo, que serveix d'altar per a dir missa i ve molt ben a proporció.

Aquest Santíssim Sepulcre està cobert per totes parts de riques pedres mabres i no se pot veure altra cosa per los costats. Està sempre cobert de riques robes i al mig hi ha un quadro de la Resurrecció molt devot. Aquí tenim divuit llànties que sempre cremen i n'hi ha dos d'or finíssim: la una és de l'Emperador; l'altra és [d'] Espanya. Hi haurà poc més de dos anys que l'aportaren, i pesa vuit lliures castellanes³ i val més de mans⁴ que lo or que conté. [50v] Les demés són de plata i molt riques per ser dàdives de reis i grans senyors. Lo demés se dirà a la setmana santa.

Baix l'altar, a la mateixa roca, és lo lloc a on fonc posat lo sagrat cos de Jesucrist, però aquest lloc⁵ no se pot veure per ser tot cobert com tinc dit. De Portugal s'espera una llàntia d'or que serà la millor. Los gregos i armenis i gofitos, per los costats també tenen moltes llànties, però poc bones i quasi sempre apagades, sinó quan s'obri la porta. Ninguna nació

1. L'edicle que albergava el Sant Sepulcre sofrí diversos canvis en el transcurs dels segles. Allò que conegué el franciscà mallorquí era la reforma que el 1555 dirigí el pare Bonifaci de Ragusa. A començament del segle XIX, un incendi destruí totalment aquest edicle i el que avui el substitueix és del 1810.

2. *clasto*: forma vulgar per claustre (*DCVB*).

3. *lliures castellanes*: aquesta lliura era de 460 grams.

4. *mans*: de mà d'obra.

5. *lloc*: escrit a la interlínia superior.

sinó nosaltres pot dir missa aquí. A los maronites, per ser catòlics se los permet alguns dies. La nacions rabien de que nosaltres sols siam los patrons d'aquest gran santuari. Los demás sempre poden visitar, sols no sia quan està ocupat per nosaltres.

Sempre que la porta està oberta, vénen moltíssims gregos i armenis i demás nacions per visitar aquest lloc i los demás sobredits, i aporten moltes candeles per fer cremar, i en aquest temps sempre hi ha un religiós nostre que fa guàrdia. Aquí tots los dies se canta la missa conventual, i si és semidoble¹ se canten tres o quatre.

[51r] Lo Santíssim Sepulcre per fora està guarnit de pedres mabres, però quasi cauen d'antiquitat i no porem adobar res sens orde del Gran Senyor, però no se veu res perquè sempre està cobert de riques colgaduras, que tots los reis cristians se són esmerats en fer coses particulars.

De Portugal, n'hi ha una amb les armes del rei, de gran valor; altra de França, que és cosa rara; d'Espanya i demás reis són boníssimes i se posen segons les festes de l'any, i quan està ben adornat apareix un cel.²

Davant la porta del dit Santíssim Sepulcre, cosa de dotze passes, tenim lo nostre cor per a cantar les misses, i quan se fa de pontifical, la setmana santa, quan se fan les funcions aquí i sempre que volem, per ser lloc nostre, i per tot lo rador³ d'aquest lloc tenim més de sis passes nostre[s]. Lo demás que se fa aquí se dirà parlant de la setmana santa. Les demás nacions poden visitar i també poden encensar lo portal, i així mateix a los demás santuaris sobredits.

A l'altra part de la gran iglésia és lo sacro monte Calvari i està d'esta manera.

[51v] Pujats los divuit escalons sobredits, se troba una suntuosa⁴ capella. Aquesta la sustenta al mig una bona columna. Més de la meitat d'aquest lloc és nostre; lo restant, de los gregos. A una part és lo lloc de la Crucifixió, que està ricament posat de pedres mabres, també de vermelles i negres que formen diferents rollos, que està curiós, i quasi lo mateix és en tot aquest sacro lloc. Prop d'aquí tenim un altar i tots los dies se diuen moltes misses aquí mateix per los Reis catòlics i benefactors de Terra Santa. Lo divendres se canta «*De Passione*»⁵ per lo rei de França.

Junt aquí tenim un altre altar que hi ha una marededéu dolorosa i aquí estava dita santíssima quan se diu al peu de la creu. També s'hi

1. *semidoble*: ritu o festa més solemne que el senzill i menys que el doble (*DCVB*).

2. *cel*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cell'.

3. *rador*: per rededor.

4. *suntuosa*: és correcció meva; el manuscrit diu 'santuose'.

5. *De Passione*: és correcció meva; al manuscrit, '*De Pacione*'.

diuen moltes misses. Junt aquí és lo lloc a on fonc fixada la santa creu i morí lo Senyor. Hi ha un Cristó crucificat i se veu aquí lo forat de la mateixa penya. Jo he tocats los santuaris dins aquest forat. Junt aquí se veu l'obertura de la muntanya que s'obrí quan Cristó espirà. Tot aquest sant lloc causa gran compassió, i sempre que s'hi va van amb los peus descalços. Tenim aquí deu llànties de plata que sempre cremen.

[52r] Ademés d'esto té lo monte Calvari per de sobre i per les parets compost de pedres mosaiques que són de vidre i són de tots colors, però per ser ja molt antigues són totes negres. Los gregos, a son territori, les han tretes i han emblanquinat.

Davall lo monte Calvari tenen los gregos una capella i aquí se diu ser estat¹ trobat lo cap d'Adam,² i aquí se veu l'obertura de la muntanya que correspon aquí i diuen que no té fi. Los gregos fan aquí coses que apareixen més supersticions³ que altra cosa. Esto és en el lloc a on fonc trobat lo cap d'Adam, que és com un armari. Los qui van a vesitar, tots tiren qui dents, qui cabells, qui altres coses, etc., per dir que tenen enterrat aquí part de son cos. Dins esta capella hi ha dos sepulcres buits i són dels reis de Jerusalem que l'agonyaren,⁴ i se diuen lo un Baldubino⁵ i lo altre Belfredo⁶ i també les nacions fan moltes coses per no tenir dolor de lloc. [52v] Fora d'esta capella és la porta que ix fora, i devant d'esta és la pedra de la Unció i una boníssima pedra de marbre fi blanc, i baix d'esta és de roca natural, la mateixa a on fonc ungit lo sagrat cos de Cristó. Sobre la de marbre són les armes de Terra Santa, per ser lo lloc nostre, i tenim aquí sempre los grossos candeleros, i los divendres posen dos més quan se fa la professó. Los armenis, per evitar qüestions, los divendres n'hi posen un⁷ al temps que fan la professó. Aquí, sobre dita pedra cremen nou llànties. La una, que és la millor i nostra, és del rei de França.

Esta⁸ pedra va tota rodada d'un balustret de ferro perquè puga ser besada, però no trepitjada, i també hi ha prop d'ella altres pedres brunyides que estan molt bé. Prop d'aquí hi ha alguns sepulcres, també de reis cristians de Jerusalem.

1. *estat*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'estade'.

2. *Adam*: és correcció meva; el manuscrit diu 'Aadam', i a continuació hi ha el mot 'dins' ratllat.

3. *supersticions*: és correcció meva; el manuscrit diu 'supestions'.

4. *agonyaren*: per aguanyaren.

5. *Baldubino*: es refereix a Balduí I, germà de Jofre de Bouillon.

6. *Belfredo*: per Godofredo. Es refereix a Jofre de Bouillon.

7. *un*: a continuació ratllat el mot 'dos'.

8. *Esta*: a continuació hi ha 'esta' repetit.

CAPÍTOL 24. *D'altres coses d'esta santa iglésia.*

Dins aquesta santa iglésia són tantes coses [53r] que si haviem de posar aquí totes seria menester un gros llibre. Sols diré les més principals.

Tot lo ruedo del Santíssim Sepulcre i per tota la iglésia són moltes columnes, totes d'una peça i curioses, que sustenten la fàbrica d'esta iglésia. A les espatlles del dit Santíssim Sepulcre tenen los gofitos una capella que apareix més taverna que altra cosa, i la tenen dins la jurisdicció nostra, que la feren quan en una persecució que patiren los religiosos quan foren aportats tots en Damasco a cues de cavall, i per no perdre nosaltres la casa a on estigué Maria Santíssima en Egipte, que ells allí són los patrons, per això tenim paciència, però no mos fa ningun embaràs. Dins esta capella se veu una pedra de roca viva que diuen los gofitos que és del mateix sepulcre, lo¹ que no crec.

Davant d'aquí los gorgianos² tenen una petita capella i per haver vinguts pobres l'han venuda a los armenis i s'han reservat fer alguns dies de l'any, com el dia del ram i dia de Pasqua les sues funcions, com diré en el capítol que ve.

[53v] Més endins d'esta capella se veu un sepulcre, i se diu de Josep ab Arimatea, que després d'haver sepultat Cristo en el seu sepulcre ne féu un altre per ell, i d'aquest que se veu tot bé s'infereix qual seria el de Cristo en aquell temps.

Més. A la part de nòstron hospici hi ha una bona i gran cisterna i és de totes les nacions, i quan hi ha obertura, que en la nit resten molta gent dintre, serveix per a tots.

Més. Detràs la nostra sacristia és lo lloc comú de tots, però nosaltres en tenim un a nòstron hospici que correspon a-n-aquest i per no perdre la jurisdicció tenim aquí una secreta tancada i serveix per quan ve alguna dona peregrina que sia franca, esto és, de la Cristianitat.

Al costat de la capella de la Divisió de les³ vestidures hi ha una altra capella que se diu de Sant Llonginos perquè en aquest lloc se diu que cobrà la vista. Junt aquí mateix se veu un portal⁴ i alguns escalons i aquí se diu haver passat Jesucrist i aquí és la 10 estació del Via Crucis.

[54r] La capella dita de Santa Helena és capaç. Té una bona cúpula i hi ha una finestra que dóna a una escala i aquí estava la santa quan féu buscar la santa creu.

1. *lo*: és correcció meva; el manuscrit diu 'no'.

2. *gorgianos*: georgians.

3. *les*: escrit 'las' a la interlínia superior.

4. *portal*: és correcció meva; al manuscrit, 'portan'.

Al mig d'esta santa iglésia hi ha un gran cor a modo de catedral i és de los gregos, i a lo més alt tenen son altar major ben daurat i molts quadros pintats a les po[s]ts. Aquí fan la sua missa i moltes funcions que lo patriarca fa, com se dirà a son lloc.

Al mig d'aquest cor hi ha una cosa redona com una búixola posada a la terra, i aquí diuen los gregos que és el mig del món, per lo que diu l'Escriptura, *in medio terræ*,¹ etc. Tenen en aquest cor dos grans cadires, l'una tota daurada, i és per lo patriarca; l'altra és per, quan ell falta, per algun bisbe. Però d'ordinari sols viuen cinc gregos, ço és, un sacerdot, un diaca, dos llecs sacristans i lo President, que sempre és llec.

Los armenis són dotze d'ordinari. Tenen la sua principal iglésia alt, a la galeria o clasto per no tenir lloc apropiat en el lloc que tenen baix. Tenen tres arcades de galeria i la mos prengueren a nosaltres amb esta indústria: [54v] escrigué son patriarca a nòstron Pontífice que tant ell com tots sos bisbes i demés sacerdots i siculars volien ser catòlics i que lo coneixien per son legítim Superior per tenir lo lloc de sant Pere i que deixarien tot sos errors. Lo Pontífice prengué bona informació si era veritat i trobà que era així, però no conegué² la sua mala malícia i així los admeté a lo estat de la Iglésia. No havia molt temps que eren catòlics que demanaren a n-el mateix Pontífice que los concedís part de la galeria del Santíssim Sepulcre, suposat que tota era nostra i no mos serveix. Lo Pontífice los concedí lo³ que demanaven, i luego de tenir possessió no volgueren conèixer més a la Iglésia Romana tornant a los mateixos errors. I com qui té possessió una vegada no la hi lleven, així se quedaren en dita part de la galeria, de què han feta una mala iglésia que per raó del lloc no [ha] pogut ser millor, i així se són quedats, i no procuren sinó buscar pillar altres coses, que són los pitjors de totes les nacions, i los han concedides moltes coses, lo que mai havien de fer, que no seran contents fins que tinguen tots los santuaris.

[55r] **CAPÍTOL 25. De lo que fèiem nosaltres en les solemnitats del Santíssim Sepulcre.**

En esta sobredita iglésia fèiem entre any molts pontificals, esto és, lo Reverendíssim canta algunes festivitats la missa i fa altres cerimònies. Primerament, lo dissabte primer de quaresma és la primera entrada i es fa d'esta manera. Per aquest temps, lo Santíssim Sepulcre s'adorna

1. *terræ*: és correcció meva; al manuscrit, 'terre'.

2. *conegué*: s'adonà, advertí.

3. *lo*: al manuscrit figura l'article 'la' abans de lo.

més que lo ordinari. Davant d'ell se posen en nòstron cor unes grans llànties de llautó que són de Gènova i cada una té molts llums. Per la galeria són moltíssimes llànties de vidre bo, i los gregos i armenis fan lo mateix en son lloc. Fan tot quant poden i nosaltres fèiem lo mateix lo dia de les sues funcions.

La primera obertura general és la nostra i també la segona, i d'esto rabien les demás nacions, però no poden dir res, i així circa les dos de la tarda lo Reverendíssim, acompanyat del Vicari i Procurador i molts religiosos i quatre genisseros [55v] vénen en el Santíssim Sepulcre. Ja troben la porta oberta i tot a punt, i quantes llànties i ha-hi ciris ensesos. Luego que arriba lo Reverendíssim, se vesteix amb rica cota i tota la comunitat¹ d'aquí lo ix a recibir amb creu alta i capa pluvial. Fa la sua oració acompanyat a los costats del Vicari i Procurador, luego tira aiga beneita a tots i sis cantors revestits i atxes enceses comencen a cantar lo «*Te Deum Laudamus*» amb gran solemnitat.

D'aquí, tot cantant anam davant al Santíssim Sepulcre, entra en ell lo Superior i, visitat que ha tot en professó, lo acompanyam a nostra capella, a on tenim lo sagrament. Aquí se diu una oració en acció de gràcies. Luego tota la comunitat va a besar la mà, i anell² del Reverendíssim, i se canten completes. Finites estes, se comença en la mateixa solemnitat l'acostumada professó, i s'està en ella dos hores. Assisteixen també molts cristians nostres i los peregrins gregos i armenis no fan falta a mirar-ho tot, puix que en tota la tarda sempre està oberta la porta.

[56r] En la nit, resta lo Reverendíssim aquí i molts religiosos i molta gent queda a dormir dins la gran iglésia, sien qui sien, sols sien cristians, i també los turcs que fan la guarda, i se tanca la porta sent quasi vespre. A mitja nit, les matines són més solemnes, i en el «*Benedictus*» tota la comunitat en professó anam a encensar lo Santíssim Sepulcre, i lo mateix se fa tots los dies clàssics d'entre any.

Finides les matines, se comencen a dir misses en el Santíssim Sepulcre i monte Calvari fins que és clar. Tots los catòlics que s'han quedat procuren a confessar i comulgar i luego que és clar se canta una missa en el Santíssim Sepulcre i, finida, se torna a obrir la porta i està oberta fins a les 10, i estes se diuen obertures generals i s'ha de donar al turc per una d'estes obertures 7 sivillanes. Luego que la porta és oberta, vénen los demás cristians i quasi tots los religiosos de Sant Salvador. Se diuen les

1. *comunitat*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cumuditat'.

2. *anell*: és correcció meva; el manuscrit diu 'añel'.

hores i se canta altra missa en la capella [56v] i en ella se predica un sermó en llengua àrabe, i passada mitja hora se tanca la porta esta, finida la primera obertura. Lo mateix se fa la segona dominica, i si la Pasqua nostra no ve amb la de los gregos, se continuen fins la dominica de rams, i per totes estes dominiques assisteixen molts dels cristians de Betlem i Sant Joan.

CAPÍTOL 26. *De lo que se fa tota la Setmana Santa.*

Lo dissabte antes de la dominica de rams se fa lo mateix que les altres obertures sobredites, sinó que los ornaments són més millors. Aquest dia surt molta plata i també sis candeleros grossos de Catalunya¹ i serveixen fins passada la Pasqua. Se fa tot lo sobredit i se roda lo Santíssim Sepulcre en estes processons tres vegades.

Lo dia del ram per lo matí, lo Reverendíssim vestit de pontifical fa la benedicció dels rams sobre lo mateix Santíssim Sepulcre i los dóna a tots de sa pròpia mà, i a² tots los religiosos donen palmes ben compostes i a los siculars també a tots palmes, però no compostes. Vénen aquest dia moltíssima gent dels nostres de Betlem i Sant Joan, [57r] tots per pendre la palma de la mà del Reverendíssim i és menester una hora sols per donar palmes. Luego se fa la professó amb gran solemnitat. Van³ davant tres bones creus i va per quasi tota la iglésia del Santíssim Sepulcre.

Més. Lo dimecres sant per la tarda entra lo Reverendíssim i molts altres religiosos a fi de cantar les matines i fer les demés funcions d'esta setmana. Se canten⁴ estes davant lo Santíssim Sepulcre amb gran pausa i quietud per estar en aquest temps la porta tancada, i sols los ordinaris queden, i alguns peregrins.

Lo dijous sant per lo matí, a bon hora, lo Reverendíssim fa de pontifical amb gran solemnitat, i finida esta amb gran solemnitat i riques capes i cotes, les millors que hi ha, fan la professó per tota la iglésia i s'aporta⁵ lo sagrament en el Santíssim Sepulcre i se col·loca en una rica caixa i dit Santíssim Sepulcre serveix de monument i hi posen tantes candeles⁶ com poden estar dins com a fora, amb rics candeleros i tots de

1. *Catalunya*: és correcció meva; el manuscrit diu 'Chatalluña'.

2. *a*: escrit a la interlínia superior.

3. *Van*: és correcció meva; el manuscrit diu 'vant'.

4. *Se canten*: repetit al manuscrit.

5. *aporta*: és correcció meva; el manuscrit diu 'aparte'.

6. *candeles*: és correcció meva; el manuscrit diu 'candella'.

plata i uns tan grossos que los ciris que s'hi posen pesen¹ un quintar i sempre cremen fins lo endemà la mateixa hora.

[57v] Luego d'haver posat lo sacrament aquí, comencen los religiosos d'en dos en dos, revestits amb riques cotes, a fer la guarda d'una hora cada qual, i a mi me tocà la primera, de què vaig estar content. Circa la una, lo Reverendíssim, vestit de pontifical, fa lo lavatori² de los peus a dotze religiosos, esto és, tres de cada nació i los gregos i armenis queden admirats de veure esta funció. Per la tarda se diuen les matines així com lo dia antes.

Aquí ha-hi que notar que per aquesta setmana i del dijous fins lo diumenge de Pasqua tot lo bo i millor surt, esto és, de robes i plateria.³ Solament les llànties de plata que aquest dia sortiren serien més de 300, sense los salamons⁴ i altres instruments, i de les llànties n'hi ha de tan grosses⁵ que qui no les ha vistes no lo creurà, i n'hi ha una que se féu en Nàpols, però de diner d'Espanya, i per pujar esta i abaixar-la és menester un torn i tres religiosos la puguen. Esta és la millor alaca⁶ [que] té lo Santíssim Sepulcre, perquè además de ser tan grossa, val més de mà que tres llànties, i tot lo Testament Vell està en ella, tot en estàtues sobredaurades i molt grosses. [58r] I apareix més un gran tabernacle que no llàntia, i baix a lo últim té lo tusón⁷ d'Espanya, cosa riquíssima, i s'hi posen 28 llantions i luego que los gregos i armenis, esto és, los peregrins forasters, veuen aquesta llàntia i les demés nostres no⁸ se cuiden més de les sues.

Esta gran llàntia, la posen fora, davant lo Santíssim Sepulcre, i a l'un costat té una bona companyera d'Espanya, que si no és tan grossa poc se'n falta, i esta és de los reis passats d'Espanya. Té esta un llantió molt gros de fi or i tot guarnit de riques pedres, que val tant com la llàntia. A l'altra part correspon una de Florència, que també és molt gran i té dotze estàtues de los dotze apòstols, molt grosses, i aquí mateix n'hi ha altra de les Índies de gran valor. Altres de Portugal i de diferents príncipes, que és una cosa rara veure tant tresor.

1. *pesen*: és correcció meva; el manuscrit diu 'pensen'.

2. *lavatori*: abans hi ha una 'll' ratllada.

3. *plateria*: és correcció meva; el manuscrit diu 'paltaria'.

4. *salamons*: el salamó és un canelobre sense peu, amb molts de braços per a posar-hi els llums que penja al sostre per a il·luminar una església o un sala (DCVB).

5. *grosses*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'grosos'.

6. *alaca*: llegiu alhaja.

7. *tusón*: toisó.

8. *no*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'so'.

Lo sacro monte Calvari, per aquestos dies també està tan ricament adornat com se pot amb riques colgaduras i més de trenta llànties de plata, particularment una de Malta i altra de Portugal, que un home sol no la porà aportar, i moltes altres de més petites.

[58v] Lo divendres sant per lo matí se fan totes les cerimònies acostumades en el sacro monte Calvari, i aquí se canta la «Passió».¹ Amb gran ternura se fa l'adoració de la Creu en el mateix lloc a on fonc crucificat Nostre Senyor. Finit tot açò, en professó se va en el Santíssim Sepulcre a sumir² lo sagrament i fer les demás cerimònies que mana lo missal, i aquest dia serveix un aparato³ que féu fer Carlos Segon, que és de vellut negre, però tan ricament adornat de pedreria que és cosa rara i sols en tot lo any surt aquest dia. Per lo matí s'obre la galeria. Se fa una disciplina de més d'una hora i aquí mateix per ser molts los religiosos. A mig dia se menja pa i aiga.

Per la tarda se canten les matines amb més ternura que mai, puix que lo Santíssim Sepulcre és tot cobert de negre que plora. A la nit se fa una professó⁴ que és la més devota se puga veure, i és així.

Circa les 8 de la nit se vesteix de pontifical negre lo Superior, tota la comunitat amb camisa i atxes enceses. Se predica un sermó a la capella de l'Aparició molt a l'intent del misteri en lo que s'ha de meditar i, finit aquest, comença la devota professó [59r] per la gran iglésia, per tots los santuaris i a l'un⁵ va lo Reverendíssim vestit de pontifical negre i acompanyat de quatre diaques. Los dos aporten en les mans los rics pots de grans olors per a ungir lo Cristo. Davant esta professó va un religiós que aporta un⁶ santcristo molt devot. Se canta lo «Miserere» amb gran ternura i se va en el⁷ lloc de la Divisió de les Vestidures, i aquí se predica altre sermó i toca a los francesos. D'aquí se va així mateix a la columna d'Improperis, i aquí se predica en espanyol. D'aquí se va en el monte Calvari i se posa lo Cristo en el lloc de la Crucifixió i se predica altre sermó en francès o en italià. D'aquí se va al lloc a on fonc fixada la santa creu i se posa lo santcristo dins lo mateix forat a on fonc posada la de

1. *Passió*: és correcció meva; al manuscrit, 'Pació'.

2. *sumir*: prendre i engolir-se el cos i la sang de Jesucrist, en la missa, sota les espècies de pa i de vi; es diu sobretot del sacerdot que celebra la missa (DCVB).

3. *aparato*: cast. Conjunt de coses preparades per a emprar-se en qualque operació (DCVB).

4. *professó*: és correcció meva; el manuscrit diu 'porfessó'.

5. *un*: és correcció meva; el manuscrit diu 'unm'.

6. *un*: és correcció meva; el manuscrit diu 'en'.

7. *el*: és correcció meva; el manuscrit diu 'ell'.

Jesucrist i aquí se predica altre sermó italià molt a lo intent, i van les llàgrimes per terra. Luego de finit lo sermó, dos diaques amb gran reverència i solemnitat fan l'endavallament, [59v] esto és, desclaven lo dit santcristo, posen tots los instruments de la passió dins una rica bacina i los ensenyen cada un en particular al poble que és present, que és numerós de totes nacions. Los plors que fan los armenios en aquesta funció no se poden explicar, i també molts religiosos i molts catòlics.

Posen los diaques lo santcristo dins un ric llençol i lo aporten en la mateixa professó sobre la pedra a on Jesucrist fonc ungit de Josep i Nicodenus. Aquí se predica en llenga àrabe tota la passió de Cristo, i és molt llarg. Després d'haver acabat de predicar, los¹ diaques que aporten los olors los destapen i lo Reverendíssim ungis² la figura del dit santcristo i senten tots los presents la gran fragància. D'aquí se va al Santíssim Sepulcre, se posa la figura del Cristo sobre d'ell i aquí se predica altre sermó en espanyol de lo enterro i mort de Cristo i aquí se conclou la funció. A esta estan presents molts dels nostres cristians de totes parts que per això vénen. També molts peregrins armenis i gregos i tots ploren i fins a los mateixos turcs, que da admiració però gran invídia de gregos i armenis.

[60r] Lo dissabte sant per lo matí se fa tot lo que mana lo missal. Se va a la porta del Santíssim Sepulcre a fer totes les cerimònies. La benedicció del foc nou se fa a la porta de la iglésia gran davant de tothom per raó de lo que diré lo capítol que ve. Lo ciri pasqual és de mig quintar. Aquest dia, així com los demés que se fa la missa de pontifical, se fa a la mateixa porta del Santíssim Sepulcre un altar molt ricament adornat. Lo pàlit és de l'Índia i tot de plata. Los candeleros, florerer i creu també, i són de Sicília, amb tanta pedreria fina que no se pot explicar. Se comença la lletania i en aquest temps encara és cobert de dol lo Santíssim Sepulcre.

Luego que lo Reverendíssim entona la «Gloria», cauen les colgadures negres i queda lo Santíssim Sepulcre molt ricament vestit, i al davant un misteri curiós de la Resurrecció,³ que és obra que envià lo rei de França, que és riquíssim i apareix tot un món nou. Se toquen tantes campanetes, l'orgue, etc., que és una gran alegria espiritual. S'acaba la missa i tots aquestos dies apareix un cel.⁴

[60v] Lo dia de Pasqua per lo matí, després de mitjanit, que tot se fa

1. *los*: és correcció meva; el manuscrit diu 'ls'.

2. *ungís*: per 'ungeix'.

3. *Resurrecció*: és correcció meva; el manuscrit diu 'Resusecio'.

4. *cel*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cell'.

aquí mateix davant al Santíssim Sepulcre, després de cantades les matines comencen tots los qui han de dir missa a dir-la en el Santíssim Sepulcre i hi ha molta pressa. Jo vaig tenir la ditxa de dir-la aquí mateix dos anys diferents. Luego que és de dia se canten les hores i la missa de pontifical, i finida esta, quasi tota la comunitat de Sant Salvador se troba aquí i tots los sacerdots amb camises i riques capes i atxes, los religiosos llecs amb camises i riques dalmàtiques, també amb atxes, se comença la clove¹ professó.

Van davant tres creus: una de França, altra de l'Imperi² i altra de Barcelona, totes molt riques. Van també tres rics encensers, un per cada creu. Se segueix tota la comunitat, que seran més de 70 religiosos. Van també quatre diaques ricament vestits, se volta bona part de la iglésia i a quatre parts del Santíssim Sepulcre se canten quatre evangelis, los que parlen de la Resurrecció, i li donen tres voltes a'n-el Santíssim Sepulcre i se conclou tota la funció. Finita aquesta, molts turcs amb tabals grossos, mitjans³ i petits i moltes trompetes i trompetilles acompanyen la comunitat al convent gran, tots per fer música i donar la bona pasqua per buscar piastres, i costarà la festa molt, etc.

En el⁴ Santíssim Sepulcre, [61r] tots los dies de l'any se diu la missa del dia de pasqua, sols no sia festa clàssica o dominica de quaresma.

CAPÍTOL 27. De les funcions de los gregos i armenis i la sua pasqua.

Totes les nacions, sien qui sien, també tenen la sua pasqua. Per veure aquesta vénen molt antes moltíssims peregrins gregos, armenis i gofitos de diverses parts. La causa de venir tants és perquè prediquen los gregos i armenis que ningun pot entrar en el cel si primer no ve a Jerusalem a buscar lo foc sant i camisa per enterrar-se. Aquest any serien més de dotze mil peregrins entre hòmens i dones. Si no fos per això, los gregos i armenis no porien viure, però com vénen tants i fan pagar tant a cada un, són rics. Tot lo temps que dits peregrins viuen en Jerusalem, que seran sis mesos, tots mengen i beuen en els convents de la sua nació i los fan pagar molt bé lo que mengen i les cases i tot, i si aquest temps mor algun, tot quant té és del patriarca. [61v] Lo que los fan pagar, ademés de los turcs a qualsevol peregrí seran més de dos-centes piastres, i essent

1. *clove*: mot no identificat.

2. *Imperi*: es refereix als dominis dels Habsburg a l'Europa central i part d'Itàlia.

3. *mitjans*: és correcció meva: el manuscrit diu 'mingans'.

4. *el*: és correcció meva; el manuscrit diu 'ell'.

així que ja lo saben no deixen de venir molts i més vénen per fira que per devoció, perquè aporten moltes coses que vendre i tots¹ los dies, per lo matí i tarda, a la plaça del Santíssim Sepulcre fan mercat i per molt que aporten, quan se'n tornen no se'n porten res, que tot resta per los papassos.

També los fan pagar la camisa molt cara i és així. Molts de los armenis i gregos del Santíssim Sepulcre compren moltes peces de roba blanca, [que] fan a manera de mortalla, i hi fan moltes creus amb una candela encesa i caps de mort[s] pintats en la mateixa candela, i costarà cosa d'una pesseta² i fan pagar un sequí de cada una, i primer les fan tocar en el Santíssim Sepulcre i tots los peregrins en prenen per ells i per los de casa sua per enterrar-se, i esta és una entrada de les més grosses que tenen, i moltes altres coses.

La manera de fer les sues funcions en la quaresma i pasqua és així. Si la sua quaresma ve amb la nostra, no poden fer res que nosaltres no haguem fetes nostres funcions; si som dividits, ells sempre la fan o vuit dies després o un mes després. Per fer les sues entrades fan així.

[62r] Lo dissabte primer de la sua quaresma fan també la sua gran obertura lo patriarca o bé un bisbe. Ve també acompanyat del seu convent, de molts bisbes i papassos i turcs genísaros,³ i fan lo mateix que queda dit de nostre Reverendíssim a la sua moda. Surten a recibir-li amb sis ciris grossos i tots cantant lo acompanyen en el Santíssim Sepulcre, i finida la sua oració se'n van⁴ a la sua iglésia i canten més d'una hora amb molt «*kyrieleison*»⁵. Lo mateix fan los armenis lo altre dissabte que ve.

Lo diumenge per lo matí també tenen la porta oberta molt temps i circa les deu fan una radícula⁶ professó d'esta manera. Al davant van dos turcs amb unes bones xurriaques per fer⁷ lloc i per fer confusió, perquè com peguen a tothom, tot és córrer. Luego vénen sis gamfarons⁸ que aporten sis peregrins i paguen dos doblons per a porer-los portar. Luego se seguien cosa de trenta pretes⁹ tots amb capes a la grega i tots amb un

1. *tots*: sobre 'totes', ratllat, i a la interlínia superior.

2. *pesseta*: segons Corominas (*DECLLC*), és un castellanisme, diminiu de *peso*.

3. *genísaros*: geníssers. Soldat d'infanteria de l'exèrcit turc. El cos fou creat al segle XIV i assolí una gran influència sobre els governs otomans. Els cos fou abolit el 1826.

4. *van*: escrit a la interlínia superior.

5. *kyrieleison*: és correcció meva; al manuscrit, 'kirieloson'

6. *radícula*: per ridícula.

7. *fer*: repetit al manuscrit.

8. *gamfarons*: el gamfaró és un estendard, bandera que penja d'un pal travesser i que sol ésser la insígnia d'una confraria, gremi o altra corporació (*DCVB*).

9. *pretes*: italianisme, per sacerdots.

quadret a la mà per a fer besar a tots, i com són tants los gregos, tots volen besar. [62v] Per açò havia molts turcs amb grossos bastons i pegaven a tots, fins a los pretes. Després venien alguns bisbes i després lo patriarca, molt ben vestit, i dóna la benedicció a tots i aporta una bandereta i tot rodat va de minyons que aporten molts cascavellins en una roda posada a un pal i tots sonen. Los demás canten tots «*kyrieleison*»¹ i quasi fan lo mateix los armenis, i entre sis aporten un llibre gros com un somaros² lo aporten.³

La segona dominica fan lo mateix que la primera, sinó que tots los pretes i bisbes aporten una creu per fer besar. Nosaltres, totes estes festes sues també posam molt de riques robes i moltes llànties, perquè lo mateix fan ells per a nosaltres.

Lo dia del ram fan altra professó tan a la grega com les demás, i a lo últim d'esta van tres hòmens que aporten una olivera molt grossa. Quan són prop del Santíssim Sepulcre, lo patriarca la beneeix i, luego de beneïda, los peregrins, que són moltíssims, tots a la una fan millions de bocins⁴ de dita olivera i se tenen per ditxosos d'un petit tros. [63r] I és cosa de veure perquè en una avemaria queda dita olivera tota menuda. Lo mateix també fan los armenis i també fan creus de palmes i les fan pagar molt bé. Aquest dia totes les nacions fan dita professó, i si no que profana aquesta santa iglésia, seria cosa gustosa veure la manera com que van los gofitos, surianos i avisinos.

Quasi tota Jerusalem i molts de les viles vénen més per riure que per devoció, en particular los gregos villanos, que vénen de les viles sols per riure i fer maldats.

Lo dijous sant no tenen cosa particular ni fan monument ni altra funció, sinó que ja esperen lo dissabte sant per fer la més bulla s'haja vista mai. És així. Aquest dia per lo matí s'obre la porta i tot lo dia queda oberta i qui vol entrar més prest paga *paixís*⁵ a los turcs porters, que aquestos dies se fan rics per tot lo any de los diners que trauen de los peregrins.

[63v] Lo dissabte sant, si la nostra pasqua ve amb la de los gregos i armenis, per lo matí nosaltres fèiem tot lo sobredit per donar lloc a los cismàtics i fer les sues males funcions.

Luego que havem finit nosaltres, comença a venir gent i més gent,

1. *kyrieleison*: és correcció meva; al manuscrit, 'kirieleson'.

2. *somaros*: mot no identificat.

3. *lo aporten*: repetició per distracció del copista.

4. *bocins*: és correcció meva; el manuscrit diu 'pucins'.

5. *paixís*: cal llegir 'bakxis', propina, suborn.

esto és, peregrins i demés de la ciutat, i tothom procura a pendre lloc per esperar lo llum del cel, i fan tals coses que sols qui les ha vistes les pot dir, i molts de los tures grossos vénen aquí, i lo mateix governador, sols per a riure, i en tot lo any no tenen millor bulla que aquesta, i si no que queda profanat lo Santíssim Sepulcre, serà cosa de veure, però causa llàstima que en aquest sagrat lloc se permetin tals coses i no porem¹ nosaltres empedir-ho, perquè seria llançar a perdre tota la Terra Santa i sols los príncipes cristians porien remediari açò.

D'aquest matí fins a la tarda comencen a córrer i fan tals crits i tals coses que ningun loco les faria, esto és, prenen entre sis o vuit un peregrí i tant si vol com si no vol tots corrents lo aporten al coll [64r] i tots criden i li fan donar moltes voltes, que no sé com no se rebenten. Luego en prenen un altre i fan lo mateix. Altres tots van rodant lo Santíssim Sepulcre. Altres fan castells d'hòmens i en dotze ne porten sis i entre sis ne porten tres i entre tres un al més alt que va ballant sobre tots i és lo millor que veure.² I lo mateix fan los altres dissabtes de quaresma, però no tant com aquest.

Molts diuen que fan aquestes coses per encalantar les pedres, perquè lo llum sant abàixia millor. Altres diuen que lo fan per alegrar-se. Però altres diuen –que serà lo més cert– que los mateixos sacerdots gregos lo fan fer per entretenir los peregrins, perquè com són tants i estan tot lo dia dejuns, murmurarien del foc sant, perquè ja n'hi ha alguns que saben que tot és mentida i los donen aigaardent perquè fàcien estes corregudes i locures. Los armenis no fan tot açò, sinó que amb gran paciència estan assentats del matí fins a la tarda i tots amb un manat de candeles en les mans.

[64v] Circa les quatre de la tarda se fa una desordenada professó i fan uns crits de «*kyrieleison*»³ per veure [que] s'acosta l'hora, que los senten de molt lluny.

Acabada esta, entren dins lo Santíssim Sepulcre los dos patriarques, grego i armeni, i donen entenenent que fan oració, perquè abàixia lo llum

1. *porem*: és correcció meua segons el sentit; el manuscrit diu 'poren'.

2. L'autor d'aquest relat és mallorquí i tot haver estat a Catalunya, potser no havia tingut mai ocasió de veure els castells similars tan típics de la part de Tarragona i per això no hi fa cap comparació. Però el pare Pau Pou i el pare Joan López, naturals del Principat, també veieren aquests castells i tampoc no els relacionen amb els esmentats de Catalunya. MARITÍ descriu també aquest espectacle i precisa que els grecs intentaven aixecar torres humanes, però que queien de seguida, a *Voyages*, I, p. 340-346.

3. *kyrieleison*: és correcció meua; al manuscrit, 'chirieleison'.

del cel i en aquest temps piquen foc i encenen un mas¹ de candeles i luego surten a fora, i si bé és veritat que los geníseros donen tantes bastonades per cap i cara de los peregrins, *hoc no obstante*,² per ser los primers que prenen llum se deixen bastonar que no sé com en queden de morts. Luego, en un instant tothom pren llum, que per esto estan ben previnguts, i apareix un judici de tant foc, tant fum i tants crits que així ho faran a lo infern.

I d'aquest llum fan mil coses, esto és, se fan creus a les barretines, se cremen la barba i cabells,³ altres se cremen los pits, tots per quedar assenyalats d'aquest foc,⁴ que diuen que ha abaixat del cel i diuen que no crema, lo que és més que fals, i jo li dic foc del diable, perquè sols este hauria inventada tal astúcia per enganyar los pobres. [65r] Luego d'haver fet açò, se posen los turcs en el portal del Santíssim Sepulcre i los que primer volen entrar han de pagar més d'una dobla d'Espanya i són tants los que volen que no los donen temps, sinó d'entrar i sortir. Ni menos poden dir una avemaria. La causa de voler entrar tant i pagar tant diuen que és que los qui primer entren participen més d'aquest foc sant i que queden absolts a pena i culpa hagen fetes qualsevols maldats [que] se puguen fer, i altres diuen que ja no se poden condemnar. I jo dic que ja són condemnats en vida per tenir tan gran error. I si no fos per esta diabòlica cerimònia no vindrien peregrins així com vénen, i no estarien⁵ tan rics los turcs, i per la gran ganància⁶ que tenen permeten⁷ tot lo sobredit, que bé saben los turcs que tot és una mentida, i molts de los mateixos armenis i gregos no lo volen creure, que també saben i coneixen la maldat. Los demés, però, són tan protervos que primer creuran est engany que ninguna altra cosa, i així viuen i moren enganyats i van tots a veure lo foc d'infern. [65v] Però lo que mos fa més mal a nosaltres, los catòlics, és que diuen ells que aquest foc no ve per a nosaltres i que ells sols són los bons cristians, i los francos no, però

1. *mas*: feixet de coses juxtaposades, manoll (DCVB).

2. *obstante*: és correcció meva; al manuscrit, 'obtante'.

3. *cabells*: deia capells, però la 'p' ha estat ratllada.

4. *foc*: és correcció meva; el manuscrit diu 'fonc'.

5. *estarien*: és correcció meva; al manuscrit, 'astirian'.

6. *ganància*: G. MARITI dóna les xifres següents per a la dècada de 1760: presència d'uns cinc mil pelegrins grecs a Jerusalem, els quals s'hi estan quatre o cinc mesos. Vénen a desprendre unes 500 piastres per persona, la qual cosa equival a 2.500.000 piastres o 623.000 sequins aproximadament. *Histoire de l'état present de la cité de Jerusalem*, París, 1853, p. 17.

7. *permeten*: és correcció meva; el manuscrit diu 'premeten'.

si mos sabien entendre¹ desenganyariem molts, perquè ja saben ells que no pot ser i que si lo llum venia del cel no havia de venir per los disbarats que fan antes de venir.

Lo any que jo vaig estar present en esta cerimònia pretenia lo patriarca de los gregos que volia posar una cadira a forma de sòlio en el portal del Santíssim Sepulcre per poder donar a tots los peregrins lo llum de la sua pròpia mà i fer pagar a tots los peregrins algunes piastres, però nosaltres no volguérem permetre tal cosa per ser nostre lo territori, i quedaren molt mals contents i lo any que vingué al davant tenien empenyat lo governador i molts dels turcs grossos, però vingué una orde del Pontífice nostre i del rei de França en què manaven que de ninguna manera se los permetés lo posar tal cadira, pena de ser privat lo Superior, i ara han quedats així com antes, etc.

[66r] CAPÍTOL 28. De la visita del riu Jordà.

Sempre i quan la nostra quaresma ve amb la de los gregos i armenis, lo endemà del dia de ram se va a visitar lo riu Jordà, i quan no ve així la quaresma hem d'esperar fins lo dilluns sobredit de los mals gregos per fer aquest camí. Més segurs anam junts.

Esta visita se fa d'esta manera. Lo dilluns per la matinada, tots los religiosos qui no han estat altra vegada en el Jordà se parteixen per lo hort de Getsemaní. Aquí se troben cavalls per a tots i se compon una gran caravana de gregos, armenis, nosaltres i molts turcs per guarda, i lo mateix governador amb los soldats i la sua música-i banderes, i seriem entre tots més de dotze mil persones. Quan partírem encara no se coneixia lo dia. De l'hort de Getsemaní prenguéren lo camí de Betània, i dista de la santa ciutat cosa d'una petita llegua. Caminades cosa de tres hores, se troba una [66v] font i se diu de los Dotze Apòstols. D'aquí caminàren unes tres llegües per un camí molt muntanyós i arribàrem a un grandíssim pla i se diu lo pla de Jericó. Anàrem vora la muntanya cosa d'una hora i arribàrem en el peu de la muntanya de la Quarantena,² abaixaren tots del cavall i los que tingueren ànimo pujaren en ella, que tindrà una hora i mitja de malíssima i perillosa pujada, i se té de passar per baix d'una penya, i si algun caigués, cauria de més d'una llegua alt, i esta és la causa que molts no gosen a pujar, sinó que visiten de baix i molts comencen i han de tornar arrera quan veuen lo perill. Jo estava tan mal que sols no vaig provar, sinó que de baix vaig aguanyar la indulgència.

1. *entendre*: és correcció meva; el manuscrit diu 'entrendre'.

2. *Quarantena*: al nord-oest de la Jericó actual. Té una altitud d'uns 500 m.

Molts altres pujaren de los trenta-set religiosos que érem, i en el¹ lloc a on dejunà Cristo hi ha una iglesieta. Se digué aquí una missa i no hi hagué ninguna desgràcia, gràcies al Senyor. Havent estat aquí cosa d'una hora, mos partírem per lo dit pla i caminat cosa de mitja hora, trobàrem la font d'Eliseu, que és molt bona i molt gran sant. Aquest² és lo arbre a on pujà Zaqueu per veure a Cristo quan passava. [67r] Aquí prenguérem una petita refecció i beguérem de l'aiga d'aquesta font i prosseguírem nòstron camí per al mig del referit pla i encontràrem les ruïnes de l'antiga ciutat de Jericó,³ que vui en dia és la més desdixada que he vista, perquè sols han quedat les pedres de les cases i alguns palmers.

Prop d'aquí se veu la casa de Zaqueu, que sols esta ha quedat i és bona casa, com si fos una casa de camp, i aquí fonc a on Cristo quedà, com diu lo Evangeli, i hi ha concedides indulgències.

Passada esta casa i bona part del pla arribàrem a lo lloc a on havíem de fer alto. Hi hauria aquí més de mil tendes de totes nacions. Nosaltres tenim la millor i més gran, que és un regalo que mos féu un baixà de Jerusalem i és⁴ capaç per tots los religiosos. Aquí dinàrem, que ja eren dues hores, i tinguérem peix per ser de quaresma i lletugues en abundància, perquè per donar solament a turcs i àrabs n'havíem portades més de sis càrregues de camell i així mateix pa, però no se pot beure vi en públic. [67v] També dormírem aquí mateix i estàvem ben segurs perquè estàvem al mig de tots i tenien moltes guardes, i lo mateix governador també tenia la sua tenda i sempre música, i donà moltes ordes que ningú enquietàs. Però los àrabs estaven sempre a la vista. Mai perdien l'ocasió, si los venia a les mans, i molt prop de la nostra tenda despullaren dos armenis, i si tres de los nostres religiosos no haguessen tinguts bons cavalls, haurien fet lo mateix. Cap a la tarda vingué a la tenda nostra un príncipe de los àrabs a buscar *baixí*, que és lo mateix que regalo, i se li hagué de donar, i si no hauríem estats mals, perquè encara que lo governador de Jerusalem mos assegura que no faran mal ningú, que així ho té tractat amb los cabos principals, però no fan mal si no poden, i dit governador haurà de donar a dits cabos més de 600 piastres perquè dèixien passar la caravana, però bé se rescabala de lo que paga, [68r] perquè de cada peregrí té set piastres i no queda ningun que per grat o per força no fàcia aquest camí.

1. *el*: és correcció meva; el manuscrit diu 'ell'.

2. *Aquest*: és correcció meva; el manuscrit diu 'aquesta', però cal entendre 'aquí'.

3. *Jericó*: situada a la vall del Jordà, a 35 kms. al sud-est de Jerusalem, en una depressió a 250 m. sota el nivell del mar.

4. *és*: escrit a la interlínia superior.

Partírem de la tenda per lo riu Jordà circa les dues, passada mitjanit. Férem dues parts. Los gregos i armenis van prop lo mar Mort; nosaltres anam al mateix lloc a on sant Joan b[a]tisa a Cristo, i aquí passà l'arca del Testament.

Luego que se feia de dia arribàrem al dit lloc. Luego se prepararen dos altars i se digueren quatre misses. Los que no digueren missa comunicaren, i abaixàrem a la vora de dit riu a beure de la sua aiga i buscar algun bastó, però luego mos feren tornar pujar a cavall i prest prest¹ fugir per causa d'altres àrabos que venien a nosaltres, i sols estariem² poc més d'una hora aquí, i sempre és així, perquè nosaltres sempre anam davant i per no fer mala obra a los demés és menester anar molt de pressa.

[68v] Aquest riu és gran i fondo i per ningun temps se pot passar al vado. Les aigues són molt bones i són les mateixes del mar de Tiberíades.³ Prop d'aquest lloc, en temps de cristians havia una bona iglésia de sant Joan Batista que era de los maltesos, però vui en dia sols han quedat les ruïnes. Per tot aquest camí i prop d'aquest riu se veuen moltes roses de Jericó, però per lo temps que anam a visitar són petites i verdes, i perquè sien bones s'han de collir per lo mes d'agost.

Quan tornàvem a la tenda, circa mig camí, en una petita muntanya trobàrem lo governador assentat a un lloc per a comptar tots los peregrins. Nosaltres som los primers que passam i mos tornàrem a la tenda i aquí estiguérem fins circa mitjanit, que mos feren pujar a cavall i estiguérem així una hora sens partir perquè los mateixos turcs temien a los àrabos i no sabíem què camí prendre per anar més segurs. Passàrem per molt mal camí i moltes muntanyes, [69r] i per dos vegades mos vérem en gros perill. Per últim, quan se començava a fer de dia arribàrem a la vall de Josafat tots molt cansats d'anar a cavall i sens haver dormit de dues nits, que era més mal. Jo me vaig quedar aquí i vaig dir missa i cantar la «Passió»⁴ a la mateixa cova a on Cristo suà sang i aiga, i aquest dia toca a los espanyols i l'he cantada dues vegades. I aquí s'acaba la visita del Jordà.

1. *prest prest*: així mateix al manuscrit.

2. *estariem*: és correcció meva; el manuscrit diu 'estiriam'.

3. *Jordà*: el riu Jordà neix de tres fonts situades a la confluència de les fronteres d'Israel, Síria i Liban. Travessa el llac de Genesaret i desemboca a la mar Morta. Té uns 100 kms., si es compta en línia recta des de les fonts, però a causa de les giragonses que fa es pot dir que el seu curs en té 350 aproximadament.

4. *Passió*: és correcció meva; al manuscrit, 'Pacio'.

CAPÍTOL 29. De los santuaris se visiten dins la santa ciutat de Jerusalem.

Tota la santa ciutat se pot dir que sols és un santuari, puix que tota ella és santa, però per a dividir millor un sant lloc de l'altre servirà a aquest capítol i los demés que se seguiran.

Dic, pues, que havent visitat lo Santíssim Sepulcre, lo que més freqüentment¹ se veu i visita és lo carrer d'Amargura, i està d'esta manera.

[69v] Per visitar millor i amb més devoció tots los santuaris que aquí diré se comença a casa de Pilat. Aquesta està a la part de tramuntana de la santa ciutat. Vui en dia és lo palacio del governador i sempre s'és mantingut segons les inclemències de los temps. Aquest palacio seria en aquell temps molt gran, per lo que se veuen moltes coses per terra, i encara ha quedat lloc per estar lo governador. Dins aquest palacio se veu i visita una saleta que està blanca i seria curiosa, i aquí se diu que Pilat donà la sentència contra Cristo i li féu aquí les preguntes que diu l'evangelista, i té unes bones finestres amb retxes de ferro que donen a la gran plaça del temple de Salamó.

Baix d'aquest lloc se veu una altra estància molt mala i fosca i aquí se diu que fonc coronat d'espines. Més. Luego de ser en el mateix portal de Pilat és lo lloc a on era l'escala santa que és en Roma. Vui en dia s'hi puja sens escala, sinó que és una pujada petita. [70r] Davant d'aquí, a l'altra part del carrer, que no és molt ampla, hi havia una polida iglésia que féu fer aquí santa Helena per ser aquest sagrat lloc a on fonc açotat Jesucrist. Però, que llàstima! Vui en dia aquesta iglésia és l'estable per a los cavalls del governador, i causa gran llàstima de veure tal desditja.² La porta està quasi sempre oberta i poren entrar a visitar aquest sant lloc i los soldats del governador, per saber que tenim los cristians devoció aquí, mos pregunuen que entrem i mos donen pedres d'aquest lloc sols los deixem alguna cosa.

Cosa d'unas vint passes d'aquí és l'arc de Pilat, i d'aquí mostrà a Cristo a los judíos. Aquest arc passa de l'una part del carrer a l'altra, i hi ha algunes pedres que són de les mateixes que eren en aquell temps i lo demés és quasi tot nou i ho restaurà la Terra Santa perquè no se perdés tal memòria. [70v] Un poc apartat d'aquest arc de Pilat, cosa de seixanta passes, és lo palacio d'Herodes, que encara és un poc bo i viu en ell un

1. *freqüentment*: és correcció meua; el manuscrit diu 'frenqüentment'.

2. *desditja*: cast. *desdicha*.

turc dels grossos i se veu una finestra amb una reixa de ferro, i d'aquí se diu parlà Cristo a Herodes fent-li les preguntes que diu lo Evangeli, i per visitar aquest lloc s'ha de pagar una candela groga de mitja unça.

Tornant al mateix arc de Pilat se caminen cosa de vuitanta passes i se troba una columna, i aquí se diu fonc la primera caiguda, i en temps de cristians havia aquí una capella bona. Vui serveix per los bais¹ de los turcs. D'aquí se caminen unes deu passes i se troba lo lloc de lo enquantre² de Maria, i davant d'aquí és una petita casa del Lázaro mendigo i aquí mateix és lo camí o carrer que va a la porta de Damasc, i aquí Simon Cirineu ajudà a portar la creu a Cristo. Cosa de vint passes d'aquí és la casa del mal ric, i és bona per lo present per defora. [71r] D'aquí se caminen unes 200 passes i se troba una columna i se diu ser aquí la casa de la Verònica. D'aquí se caminen unes 60 passes i se troba una grossa i alta columna i aquí se diu fonc fixada la sentència de Cristo i aquí mateix era la porta Judiciària i és la segona caiguda. D'aquí se camina poca cosa més i se veu un portal paredat, i aquí se diu eren les filles de Jerusalem i vui en dia no se passa per aquí, sinó que se volta per una altra part i se va a la tresa caiguda i aquí se va a la plaça del Santíssim Sepulcre, i a una³ part del monte Calvari tenim una devota capella que és lo lloc a on estava Maria Santíssima quan crucificaren a son fill i és nostre, i tots los dies va aquí un sacerdot a dir missa. Aquesta capella té una finestra que dóna en el sacro monte Calvari i és gran consol acabar aquí de fer los viacrucis.

[71v]Jo me vaig trobar una quaresma en Sant Salvador i molts dies⁴ visitàvem los sobredits llocs i finíem aquí, i pocs érem los religiosos, particularment los divendres, que no visitassen los sobredits llocs, i vaig tenir tal ventura que moltes vegades vaig porer dir amb un llibret totes les estacions, i quan érem en el monte Calvari, a la part de fora, per dos vegades s'encertà a ser oberta la porta i vaig porer finir les estacions en els mateixos llocs i, més, per la mateixa setmana de Passió me tocà anar a dir missa per taula⁵ a la sobredita capella de què vaig estar molt content.

1. *bais*: per 'cavalls'. Aquesta mateixa destinació explica el portuguès fra Antonio do Sacramento, que estigué a Jerusalem el 1740, *op. cit.*, segona part, p. 266: «...e vimos, com lastima grande do nosso coração [...] esta servindo des estrebaria de cavallos de um turco...».

2. *enquantre*: per 'encontre'.

3. *una*: escrit a la interlínia superior, sobre la paraula 'bax', ratllada.

4. *dies*: a continuació hi ha ratllat 'feiam'.

5. *per taula*: segons l'ordre indicat en una llista.

Sempre que se passa per aquest carrer de l'Amargura se va amb los peus nuus i moltes vegades los minyons de los turcs tiren pedres i criden. A mi per dos vegades m'han apedregat en aquest carrer i quasi tots los dies passava per aquest sagrat lloc, quan poria ser.

CAPÍTOL 30. *D'altres santuaris se visiten de la mateixa ciutat.*

[72r] En aquest capítol sols vull parlar de los santuaris més principals d'esta santa ciutat, además de los referits.

Primo. Passada la sobredita casa de Pilat, antes d'arribar a un portal de la santa ciutat que se diu lo portal de Sant Esteve, se troba aquí una mesquita i en temps de cristians era un gran convent de monges, i aquí és lo lloc de la Nativitat de Maria Santíssima. Aquí nasqué esta soberana senyora segons la més comuna tradició.

En aquest sant lloc anam tots los religiosos lo dia 7 de setembre, després d'haver dites les matines a mitjanit en el convent gran de Sant Salvador. Aquí se paren tres altars i se diuen moltes misses. Jo vaig tenir la ditxa de dir-la en el mateix puesto, que és com una gruta i està encara tot pintat d'en temps que era de cristians. També se diuen les hores i la missa tot mediana veu, perquè la mosquée correspon sobre aquest santuari i perquè los turcs no lo sentien. No se pot cantar molt alt i tots los nostres cristians aquest¹, ni no fan falta a venir perquè en tot lo any poden, [72v] sinó aquest dia de privilegi, de venir aquí. Per porer lograr açò és menester pagar molt, particularment per les guardes que guarden los carrers i cantons, i quan se fa de dia ja havem finides totes nostres devocions.

Per tot aquest barrio viuen una mala canalla de turcs, i se diuen magrabins i són de la mala raça de los turcs que posseïren nostra Espanya, i són més mals que los altres. Però lo santó d'aquí era bon moro i mos deixava entrar moltes vegades a visitar dit santuari.

Prop d'aquí cosa de quaranta passos és la Probàtica Piscina, a on Cristo curà lo malalt. Esta piscina és molt gran, que qualsevol vaixell de guerra poria estar en ella.² Vui en dia no té aiga i és quasi tota plena de ruïnes i brutícia de la ciutat, i se coneixen los pòrticos. I no molt lluny

1. *aquest*: a continuació hi ha ratllat 'dia', però el mot escrit al damunt és il·legible.

2. ANTONIO DO SACRAMENTO, *op. cit.*, segona part, p. 251, diu: «*He capaz, estando cheia, de agua, de sustentar em si huma grande nao*». També diu que és buida, però que s'hi fan arbres i flors. LEANDRO DI SANTA CECILIA, *op. cit.*, p. 94, diu que fa cent passes de llarg per trenta d'ample i vuit passes de profunditat, és plena d'escombraries i l'aigua és estancada i putrefacta.

d'aquí hi ha una torre molt antiga i se diu la torre Antoniana, i prop d'aquesta hi ha tres carrers que van en el temple de Salamó i quan se passa de nits se veuen moltes llànties enceses per fer llum a los turcs quan van a fer l'oració en el [73r] gran temple, com diré en altra part.

Además d'estos santuaris sobredits se veu d'un poc lluny lo temple de la Presentació de Maria Santíssima, però no porem entrar en ell per ser mosquea.¹ És una obra molt forta i apareix curiosa per fora. Vui en dia diuen que aquest sagrat lloc serveix per tenir los turcs grossos les sues filles per ensenyar-les a treballar, i en temps de cristians se féu o renovà aquesta fàbrica i té una cúpula de plom molt bona.

També se visita i veu un convent d'armenis i se diu casa d'Annàs, i en aquest lloc fonc Cristo aportat pres i lligat la nit de la Cena. Aquí hi ha una olivera que se té en gran devoció de tots los cristians, puix que se diu que en ella tingueren lligat a Cristo la nit de la Passió, i se diu ser la mateixa. I perquè ningú en puga tallar, la tenen rodada d'una muralla i aquí los armenis tenen una polida iglesieta i convent de monges, però estes no guarden clausura, i lo mateix les de los gregos, i estes són estades² casades amb pretes i després de la mort de son marit se fan monges.

[73v] No molt lluny d'aquí és lo gran convent de los armenis,³ que en temps de cristians era un hospital per a los espanyols. Aquí hi ha una gran i hermosa iglésia i un santuari molt ric, i és lo lloc on fonc martiritzat sant Jaume, patró d'Espanya. Esta iglésia serà la⁴ millor que se veu en tot Jerusalem, salvo la del Santíssim Sepulcre, i la raó és perquè a los armenis, per ser tots vassalls⁵ del Gran Senyor no los costa tant de porer fer obres i quasi fan tot quant volen.

Tota esta gran iglésia és molt ben pintada de rics quadros d'un famós pintor armeni que havia enparat⁶ de pintor estant a Roma i feia de catòlic. Lo santuari està com lo nostre de Betlem i Sant Joan, sinó que no és cova. És ricament adornat de polits marbres i altres pedres de diferents colors, i com tots los anys vénen tants peregrins, han feta tota esta fàbrica i també tot lo convent, que és tot nou i molt gran, i aquí estan tots [74r] los peregrins.

1. *mosquea*: es tracta de la mesquita d'Al-Aqsa, la segona més important de Jerusalem.

2. *estades*: corregit segons el sentit; el manuscrit diu 'estade'.

3. *convent de los armenis*: l'esplèndida església de Sant Jaume.

4. *la*: escrit a la interlínia superior.

5. *vassalls*: és correcció meva; al manuscrit, 'vaxals'.

6. *enparat*: de l'italià *imparare*, aprendre.

En esta gran iglésia, lo dissabte de sant Jaume anam tots los anys a cantar vespres amb bona música i gran solemnitat, que esta és la festa de los espanyols, i lo pare Procurador fa la lledània¹ assistit de tota la nació i molts altres. També en el mateix santuari se canta la lletania i altres oracions i adornam a la nostra moda tot aquest sant lloc de moltes flors i lluminari que apareixen un cel.

Lo dia de sant Jaume per lo matí sols religiosos que volen van a dir missa en el sobredit santuari, i després de totes lo Procurador diu la cantada, amb gran solemnitat, i se canten les hores, i per porer fer aquesta funció en aquest lloc los concedí a dits armenis Terra Santa que un dia la setmana poguessen dir missa en el sepulcre de Nostra Senyora a la vall de Josafat.

En aquest gran convent viu lo patriarca i molts bisbes i monjos, que seran prop de cent i setanta. Lo convent molt bo i fet a la sua moda i ben alegre, [74v] i de contínuo sempre fan obres i dins aquest lloc tenen diferents cases petites i grans per tots los peregrins, i tenen lloc per més de deu mil, i los fan pagar lo lloguer i tot lo mateix que han de menester. Jo só estat moltes vegades en aquest convent i he vista la sua cuina, que és molt bona i té unes grans calderes per a fer la sopa a tots los dits peregrins.

Prop d'aquí hi ha una casa que se visita del carrer i se diu la casa de les Maries, esto és, d'aquí sortiren quan anaren al monument per ungir a Cristo i lo trobaren ressuscitat. No molt lluny d'aquí és una iglésia que és de surianos² i se diu que aquí era la casa de sant Joan [i de sant] Marcos i que aquí los apòstols batisaven a los qui venien a ells per ser cristians, i aquí se mostra una pila gran que servia per dit efecte. No molt lluny d'aquí és la porta Férrea, a on se diu que lo àngel desaparegué³ a sant Pere després d'haver-lo tret de la presó, i lo portal ha quedat, i una columna per memòria.

[75r] Més. D'aquí se veu un portal de casa com una capella, i se diu que aquesta fonc la casa de sant Tomàs. Més. Se visita una iglésia ja quasi tota caiguda i a una part d'ella és la presó a on tenia Herodes sant Pere i d'aquí lo alliberà lo àngel. Som entrat dins aquest lloc i se té de pagar una candela i seria molt mala, i aquí vui en dia viuen los assaonadors⁴ de Jerusalem, i dista unes setanta passes del monte Calvari.

1. *lledània*: lletania.

2. *surianos*: cristians de Síria, en àrab Suriyya.

3. *desaparegué*: llegiu aparegué.

4. *assaonadors*: el qui té per ofici adobar pells o cuir.

No molt lluny d'aquí hi ha una petita iglésia de gregos que en temps de cristians era una gran iglésia de sant Joan i sant Jaume, que aquí era la sua casa, i era de los maltesos.

Prop d'aquí és lo gran convent dels dits gregos. Aquí viu lo patriarca quan és en Jerusalem, [i] molts bisbes i papassos, però no és cosa particular, sinó que és molt gran i tenen lloc per molts peregrins i tindran dins la santa ciutat estos gregos dotze iglésies,¹ però miserables, i sens ningun santuari. I d'esta nació quasi la meitat de la gent de Jerusalem tots ho són, sinó que són cismàtics i més contraris a nosaltres per veure que tenim los millors santuaris.

[75v] **CAPÍTOL 31. D'altres coses particulars d'esta ciutat.**

La santa ciutat de Jerusalem en altre temps és estada molt més gran que vui en dia. Ara no és tan gran com Barcelona, i si no fos per los santuaris que conté seria ja del tot perduda.

Esta ciutat té unes muralles bones que la guarden, i si no fos per aquestes los àrabos robarien moltes vegades tot lo que hi ha dins d'ella. Té aquesta ciutat sis portes, quatre grans i dos petites. Les grans se diuen l'una de Betlem, l'altra de monte Sion, l'altra de Sant Esteve i l'altra de Damasc. Les petites se diuen la una d'Herodes i l'altra Estirquilina, i per aquesta entraren a Cristo pres.

En aquestes portes no hi ha ningunes guardes, ni espies, ni demés drets que són a la Cristianitat. Solament cada peregrí que entra té de pagar alguna poca cosa² i nosaltres no pagam res, que per açò mos diuen francos,⁸ i tampoc no se cuiden de qui va, ni qui ve, ni què aporta.

[76r] Prop o junt de la porta de Betlem és lo castell d'esta ciutat i se diu *Turris Davidica* i aquí tenia lo palacio lo rei David, i d'aquí fonc que s' enamorà de Bersabè. No té vui en dia la santa ciutat més fortalesa que aquesta i tindrà unes dotze peces grosses d'artilleria i unes colombrinetes⁴

1. Giovanni Mariti diu que a Jerusalem hi ha una trentena d'esglésies pertanyents als ritus orientals, però sense precisar-los, *Histoire de l'état present de la cité de Jerusalem*, París, 1853, p. 122. Segons B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 168, cap al 1730 a Jerusalem hi havia catorze convents grecs, tres d'armenis, tres de coptes, dos de franciscans, un de siri i un de nestorià.

2. Giovanni Mariti pagà dos madins per entrar a Jerusalem, *Voyages*, II, p. 287.

3. *francos*: aquest era el nom que des del temps de les croades rebien els europeus a les terres de l'Orient Proper. Segons uns autors fa referència als francs invasors; d'altres diuen que al·ludeix al fet que els europeus eren lliures.

4. *colombrinetes*: la colombrina o colobrina era una arma de foc portàtil, consistent en un canó de poc calibre i tret molt llarg, que s'usà dels segles XVI a XVIII (*DCVB*).

petites com uns espingards,¹ i també té pont a la part de la ciutat per entrar en ella i seran uns turcs, que són soldats que se diuen genísseros, que lo guarden, i quatre gats d'Espanya lo pendrien luego. Tota la muralla se pot rodar per lo més alt d'ella i té bones retxilleres² per a guardar-se i [a] moltes parts d'ella se veuen pedres de les antigues muralles de Jerusalem i són grandíssimes, i per³ calç i guix tenen plom.⁴

Entre la porta de Sant Esteve i l'Estarquilina hi ha una altra porta gran, sinó que està paredada, i se diu la porta Àurea, i per aquí entrà Cristo triomfant lo dia del rams. Vui la tenen los turcs tancada o paredada perquè diuen que per ella han d'entrar los cristians a aguanyar la santa ciutat, i tot és una bogeria, que ben segurs estan. [76v] Davant aquesta porta paredada hi ha una gran plaça i al mig d'ella és lo temple de Salamó. Aquest és la primera mesquita de Jerusalem i ningun cristià pot entrar en ella [sota] pena de ser cremat o renegar, ni menos poden passar per la plaça, però se pot veure de moltes parts de la ciutat. És molt hermós per la part de fora, tot pintat i moltes retxones⁵ curioses. Té una gran cúpula de plom i ben hermosa, i per lo redor⁶ tot està rodat de vidreres i és redó. Dins d'ell no hi ha res que veure, sinó curiositats antigues, segons diuen los que són entrats en ell, perquè molts oficials,⁷ encara que sien cristians, han entrat en ell per a treballar. Al mig d'aquest temple tenen los turcs un de los dos peus que Cristo deixà imprès en el monte Olivete quan se'n pujà en el cel, i diuen los turcs que és lo peu de Mahoma, que també se'n pujà en Cristo, i per això lo tenen en gran estimació, i és la figura del peu dret.

1. *espingards*: l'espingard és una escopeta de canó molt llarg que usaven els àrabs.

2. *retxilleres*: espitlleres.

3. *per*: escrit a la interlínia superior.

4. La muralla que veié el pare Fluxà, que és l'actual, és obra de Solimà el Magnífic feta entre 1537 i 1540. Aquests treballs requeriren la destrucció d'altres muralles més antigues i deixaren fora l'edifici del Cenacle. Solimà hi obrí sis portes: Herodes, Damasc, Jafa, Sió, Sant Esteve i dels Magribins. Una setena porta, la Nova, és del 1887, J. MURPHY-O'CONNOR, *op. cit.*, p. 11-21. Cal dir que aquests portals tenen també el nom en àrab i altres denominacions populars. Així, per exemple, la porta de Sant Esteve és coneguda en hebreu com la «Porta dels Lleons», pels animals que hi ha en relleu a cada costat del portal, i en àrab Bab el-Ghor, o «Porta del Jordà», i «Porta de la Senyora Maria», perquè du al sepulcre de la Mare de Déu. El portal dels Magribins es coneix també com «Porta Dung»; la de Jafa, en àrab és Bab el-Khalil, «Porta de l'Amic»; la dels Magribins és coneguda també com «Porta del Femer».

5. *retxones*: diminitiu de retxes.

6. *redor*: voltant.

7. *oficial*: el qui en un ofici manual ha acabat l'aprenentatge (*DCVB*), operari.

Fora d'aquest temple hi ha moltes com mesquites¹ per tots los vents, i aquestes eren les dotze portes o pórticos tenia aquest gran temple, i és tot vistós, que no hi ha altra cosa més curiosa en tot Jerusalem, sinó esta.

[77r] En aquest temple, tots los divendres van, i molts altres dies, los turcs a fer la sua mala oració, i vénen molts turcs de fora per visitar-lo i veure-lo. Ademés d'esta gran mosquée, en tenen altres, però no valen res, i també tenen grans i altes torres per cridar a la *çalà*.

Prop d'aquest temple és la porta Spaciosa, a on sant Pere curà lo tullit. Poren arribar aquí los cristians i se passa per un carrer tot cobert i se veu d'aquí lo sobredit temple.

Tota la santa ciutat és molt mal plana i se puja o abaixa quan se va per ella. Quasi al mig d'ella és lo gran hospital de Santa Helena,² que és una gran fàbrica. Per entrar en ella s'ha de pagar també candela. Se veuen aquí uns llargs quartos com les atarsanes³ de Barcelona. Té una cuina molt gran i en ella se veuen sis grans calderes que servien per tots los peregrins que venien a Jerusalem en temps de cristians. Vui en dia dues serveixen per la menjaria⁴ a tots los turcs pobres que van a Jerusalem.

[77v] Tota esta gran fàbrica és de pedra molt bona i obra de santa Helena, i en lloc de calç i guix té metall, que és una obra perpètua.

Prop de la porta dita de Damasc se veu i visita la casa del Fariseo, i aquí s'adora en una pedra un peu imprès en ella de Jesucrist, i aquí fonc a on la Magdalena unguí los peus a Cristo. Havia aquí una bona iglésia, però està ja quasi tota perduda, i los turcs que viuen aquí són molt miserables.

A una part d'esta ciutat hi ha una sinagoga de judíos, que n'hi ha un gran barri, i són molt mala canalla. Jo he estat en ella, però no hi ha res curiós. Tots saben parlar espanyol, perquè diuen que quan vindrà el Messies parlarà en eixa llengua.

Tenim nosaltres algunes famílies de cristians nostres. Seran més de setanta, i los de més fan santuaris.⁵ Los xics vénen a l'escola, com se dirà parlant de Betlem. Tenen son curat i no són tan mals com los villa-

1. *mesquites*: és correcció meva; al manuscrit, 'masquitates'.

2. *hospital de Santa Helena*: l'anglès РОСОКЕ, *op. cit.*, III, p. 32, opina que devia ser construït pels Templers. Troba que és un edifici magnífic, amb porta de marbre blanc i vermell i una cuina i menjadors superbs.

3. *atarsanes*: per drassanes.

4. *menjaria*: coses de menjar.

5. *santuaries*: vol dir que la major part es dediquen a fer maquetes o reproduccions dels llocs sants.

nos. Les sues dones sempre van ben tapades que apareixen més carnestoltes que altra cosa. Les gregues i turques així mateix.

[78r] **CAPÍTULO 32. D'altres santuaris se visiten prop de l'hort de (santa ciutat) Getsemaní.**

Fora de les muralles de Jerusalem són molts santuaris, i los que se visiten i veuen són los sigüents.

Primo. Se parteix del convent de Sant Salvador. Se va per lo camí de l'Amargura, se passa per casa Pilat i per la casa a on nasqué Maria Santíssima. S'ix per la porta de Sant Esteve i luego de ser fora de la ciutat s'abaixa una bona baixada i aquí se troba la vall de Josafat i està d'esta manera.

És un torrent dit Cedron i a una i altra part té bona pujada. A l'una part és la santa ciutat i a l'altra lo sacro monte Olivete, i fa en el mig un petit pla, i en' tot aquest són molt i bons santuaris, tots nostres.

Primo. Un poc antes d'arribar a la vall dita és lo lloc a on fonc martiritzat sant Esteve, i en una roca se coneix son cos, que té cosa de mig palm de fondo i aquí caigué quan fonc apedregat, i se té en veneració de tots los cristians i ningú en pot tallar, de la dita roca, sots pena d'excomunicació. [78v] Luego de ser al mig de la vall se troba lo sepulcre de Maria Santíssima, que està molt devot i curiós i està d'esta manera. Aquí, en temps de cristians, santa Helena féu una rica fàbrica. Vui en dia ha quedat bona part i està així. Se troba una gran escala que tindrà més de setanta escalons i tindrà deu passes d'ample, i lo cobert és molt fort. S'abaixa baix i se troba una iglésia i al cap d'ella és lo sepulcre de Maria Santíssima, i com lo que queda dit de Nostre Senyor Jesucrist, està molt devot i lo mateix sepulcre serveix d'altar per a dir la missa. Jo l'he dita moltes vegades i se diu sempre de l'Assumpta.

Dintre aquest lloc sempre cremen sis llànties nostres, però no són sinó los vidres, perquè aquí no se pot guardar i queda solament tancat amb una mala porta, i los àrabs moltes vegades estan per aquí i per això no queda molt que puguen robar. Tots los dies de lo any va un religiós a dir missa en aquest santuari i és lo qui ha acabat de fer los oficis en el convent gran. Va acompanyat d'un religiós llec, també per taula,² i un sicular que és lo sacristà d'aquí, [79r] i tots los dies ha d'aportar los ornaments per dir la missa, i antes de començar-la adoba totes les³ llànties

1. *en*: escrit a la interlínia superior.

2. *per taula*: vegeu p. 224, nota 5.

3. *las*: és correcció meva; el manuscrit diu 'llas'.

i per la nit té de tornar a acomodar-les i posar-i oli i per açò lo paga la Terra Santa i li dóna menjar.

Ningú pot dir missa en aquest lloc, sinó sols nosaltres per ser santuari nostre. A los armenis se los va concedir de gràcia porer dir missa aquí un dia la setmana, i per això mos concediren ells a nosaltres lo dia de sant Jaume fer los oficis a la sua iglésia i la segona festa de l'Esperit Sant també en casa Caifàs, que és convent seu, com se dirà en el capítol 33.

La vigília de l'Assumpta,¹ tots los religiosos que han vingut des de l'any passat fins aquest dia i bona part de la comunitat de Sant Salvador abaixen tots per cantar vespres, completes, lletania i altres oracions en aquest sant lloc, que està ricament adornat, i s'hi queden tota la nit. Aquí se fa un poc de col·lació i luego que és mitjanit se comencen les matines, molt solemnes, que apareix un cel, i s'està quasi passen dos hores en elles i ha assistència de molts cristians de Jerusalem, Betlem i Sant Joan.

[79v] Lo any que jo m'hi trobava no s'hi pogué anar lo dia propi a causa de los àrabos que eren aquí i pocs dies havia que donaren un mal cop de *ganxare*² a un religiós espanyol i lo volien despullar, però se compongué amb bons madins. Lo diumenge infraoctava férem la sobredita funció amb gran alegria.

Totes les demás nacions tenen los altars dins dita iglésia i molts dies també diuen la missa aquí mateix, però no dins lo sepulcre, sinó que del portal encensen. Un dia fonc jo aquí per a dir missa, que era diumenge i luego que vaig haver acabat vaig trobar los gregos, los armenis, gofitos i surianos que tots deien la missa, cada qual en son altar, i apareixia més confusió que altra cosa, perquè amb tants crits i remor i grunys³ tots se pertorbaven. Dins aquesta iglésia hi ha una bona cisterna que serveix molt bé.

Quan s'abaixa la gran escala, a la part dreta hi ha una capella i dins estan⁴ los sepulcres de sant Joachim i santa Anna, i davant d'esta capella n'hi ha una altra que correspon i és sepulcre de sant Josep, i los dies de les sues festes se fan aquí tots los oficis, com queda dit, de Maria Santíssima, i s'hi porta un òrgano per aquest efecte. [80r] Sortint d'aquest santuari, a la part esquerra cosa d'unes tretze passes, és la santa gruta de

1. *vigília de l'Assumpta*: el 14 d'agost.

2. *ganxare*: daga.

3. *grunys*: és correcció meva; al manuscrit, 'gruins'.

4. *estan*: a continuació diu 'són'.

lo hort de Getsemaní, i aquí suà sang i aiga Cristo i fonc confortat de l'àngel. Aquest santuari també és nostre i tenim tres altars fets a la mateixa paret. Lo dimecres sant van molts sacerdots i amb religiosos aquí per fer la disciplina i cantar la missa i passió, i toca a los pares espanyols esta funció. Los italians, lo dia del ram la canten en el Santíssim Sepulcre. Los francesos en el monte¹ Calvari lo divendres sant, i nosaltres aquí.

Esta santa cova resta a la inclemència del temps i mai se tanca, i a una part d'ella hi ha una mina baix la terra que tindrà unes cent passes i surt a lo hort de Getsemaní, i per aquí se diu que Cristo anà a los deixebles quan los trobà adormits. Esta santa cova se coneix que en temps de cristians era bona iglésia i encara és pintada.

D'aquí se va al lloc a on se diu que estava Maria Santíssima lo temps que apedregaven a sant Esteve i dista d'esta santa cova unes cent passes. [80v] Cosa de vuit passes d'aquest lloc hi ha una roca, i aquí se diu que estant sant Tomàs ductós² de que Maria Santíssima havia ressuscitat, li deixà caure una cinta en senyal que estava en cos i ànima en los cels.³

Cosa de vint passes lluny d'aquí és lo lloc a on dormien los apòstols la nit que prengueren a Cristo, i cosa de dotze passes d'aquí és lo lloc a on los judíos prengueren a Cristo i hi ha una columna per memòria. Cosa de tretze passos d'aquí hi ha un planet que és nostre i aquí hi ha vuit oliveres i són també nostres, i de los pinyols,⁴ són les coronas que fan d'olives. Tots estos sants llocs solament disten un tir de pedra del sepulcre de Maria Santíssima.

Cosa d'un tir d'escopeta d'aquí és lo pont del dit torrent de Cedron, i d'aquí feren caure a Cristo los judíos quan lo portaven pres, i se coneix a una roca viva lo senyal de la caiguda i particularment l'una mà. Prop d'aquí hi ha molts sepulcres curiosos: l'un se diu d'Absalón, altre de Zacaries, profeta, i molts altres, i són de penya tallada, molt curiosos i tots d'una peça, que costarien molt de fer.

[81r] També se veu prop d'aquí una cova a on s'escondiren los apòstols la nit de la presa de Cristo, i junt aquí són una infinitat de sepulcres de los judíos, que tots los qui moren en Jerusalem s'enterren aquí i molts s'hi fan portar del Caire i Constantinoble, però si los turcs lo saben, esto és, que aporten morts d'altres parts, los fan grosses amanies⁵ perquè diuen que són turcs morts i que los han ells morts. No ha molt

1. *monte*: a continuació, i abans de Calvari, al manuscrit diu 'cal'.

2. *ductós*: per dubtós.

3. *cels*: és correcció meva; el manuscrit diu 'cells'.

4. *pinjols*: és correcció meva; el manuscrit diu 'binols'.

5. *amanies*: per avanies, és a dir, multes, sancions.

temps que ne portaren un de Costantinoble dins un barril i los costà una infinitat de diner.

CAPÍTOL 33. *D'altres santuaris se visiten prop de la santa ciutat.*

Ademés de los santuaris sobredits, aquí mateix¹ se comença a pujar lo sacro monte Olivete, i tindrà de pujada una hora no molt llarga. Aquesta muntanya és hermosa per la part de Jerusalem, [81v] i a lo més alt d'ella és lo lloc d'on Cristo se'n pujà en el cel. Aquest puesto està com un castell: té un bon clos i al mig d'aquest hi ha una polida capella² qui té una cúpula, i aquí mateix dins esta capella hi ha un peu assenyalat³ de Cristo; l'altre és en el temple de Salamó, com queda dit.

Aquest santuari és nostre i també tota la capella, i solament nosaltres porem fer aquí les funcions. Aquí se va a visitar sempre que se vol, solament no hagi perill d'àrabos. La vigília de l'Ascensió pujam quasi tota la comunitat⁴ gran i amb peregrins i molta gent a fer los sagrats oficis. Aquí se canten vespres, se fa professó, se diuen completes i se queden a dormir fins a la mitjanit. Luego se diuen matines, totes cantades, i després moltes misses. Se canten les hores i la missa conventual i amb funcions acostumades i vénen una gran multitud de cristians de totes les nacions sols per visitar aquest sant lloc, però rabien tots de veure que sols nosaltres som los duenyos.

[82r] Los gregos, armenis, gofitos i demés nacions, tots també puguen en esta muntanya en esta festa, i ja que no poden dir la sua missa dins el santuari, fan unes tendes fora d'ell i cada qual a la sua criden tota la nit i sols de fora encensen les parets de nostra capella, i per no haver de pagar tant puguen amb nosaltres, qui pagam la festa per a tots. Lo mateix dia de l'Ascensió, havent dinat, pujam los espanyols i alguns altres altra vegada en aquest lloc i cantam nona⁵ a l'ús d'Espanya.

Prop d'aquest santuari són molts altres i són los qui se segueixen.

Primo. Lo sepulcre de santa Pelàgia, però aquest no se veu per ser aquí la mesquita i son santó, i bona torre, que és de los principals de Jerusalem.

1. *mateix*: corregit segons el sentit; el manuscrit diu 'matexa'.

2. *capella*: capella de l'Ascensió.

3. *assenyalat*: vol dir una petjada.

4. *comunitat*: és correcció meua; el manuscrit diu 'comuditat'.

5. *nona*: en el breviari romà, oració que es diu cap a les tres de la tarda aproximadament. Si després l'autor remarca que es canta a l'ús d'Espanya, és perquè coexistien textos i fórmules diversos segons les tradicions tant nacionals com d'ordes religiosos.

Més. Cosa de dotze passes abaixant d'esta muntanya a la part de Jerusalem se troba lo lloc a on féu Cristo l'oració del *paternoster* i molt prop d'aquí és lo lloc a on predigué lo judici final a sos deixebles, i prop d'aquí lo lloc a on Maria Santíssima rebé una palma de sant Gabriel i li fonc revelat lo dia de la sua mort.

[82v] Tots estos sants llocs sols disten un tir de pedra¹ del lloc a on Cristo se'n pujà al cel. Un poc més per avall se veu una cova que té dotze ninxos i aquí se diu que los apòstols compongueren lo Credo. Cosa de 200 passes d'aquí hi ha una profunda i llarga cova que té² moltes mines i estàncies i aquí se diu que són los sepulcres de los Profetes. Jo he estat dins i sinó que tots aportàvem llum, seria estat lo nostre sepulcre, perquè no sabíem mai sortir.

Més. Sobre lo monte se veu com una capella caiguda i aquí se diu que digué³ lo àngel a los apòstols *virii galilei*. Totes les pedres d'esta muntanya, o la major part, són pedres fogueres i bones. D'aquí se veu molt bé tota la santa ciutat i totes les sues cúpules, que són moltes.

Altre santuari se visita a l'altra part d'este monte abaixant, i se diu lo castell de Betfagè,⁴ i aquí envià Cristo los deixebles per la burrica⁵ i lo que diu lo Evangeli. Aquí lo dia del ram venia la comunitat a fer la professó i venia a cavall lo Reverendíssim, però ara ja no sé fa per causa de los àrabos, que sempre estan enquietant i demanant diner. Jo he passat per aquí dos vegades i los villanos sempre demanen. [83r] Cosa de mitja horeta d'aquí és una mala vila⁶ que solament han quedat unes vint males cases, i aquí és la ciutat de Betània.⁷ La fèria sexta de la quarta dominica de quaresma, tots los religiosos qui no han estat en aquest lloc hi van, i molts cristians per ser aquest dia lo Evangeli de Lázaro i se diuen moltes misses aquí en el mateix sepulcre a on havien enterrat a Lázaro.

Aquest sepulcre és una cova fonda i humida i les candeles⁸ s'apagaven, sinó que se tenia gran cuidado de no tenir ninguna respiració. Jo vaig tenir ditxa de dir aquí missa, encara que amb molt treball. Molts altres la digueren en un altre apartament junt aquí mateix. Aquí no ha molts

1. *pedra*: és correcció meva; el manuscrit diu 'predre'.

2. *té*: escrit a la interlínia superior.

3. *digué*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'diré'.

4. *Betfagè*: situada al peu de la muntanya de les Oliveres, entre Jerusalem i Betània, desaparegué al segle XII i no en quedà res. Avui hi ha un convent de franciscans.

5. *burrica*: somera.

6. *vila*: escrit a la interlínia superior.

7. *Betània*: a 2,5 kms. de Jerusalem i a vint minuts caminant de Betfagè. Avui és el poble d'El-Azariye.

8. *candeles*: és correcció meva; el manuscrit diu 'candellas'.

anys que tots los dies de festa anava un religiós sempre a dir missa, però ara s'és deixat per lo molt que fan pagar los hòmens d'aquesta mala vila. Prop d'aquí se visita unes parets d'una bona casa caiguda i aquí se diu era la casa del fariseo a on la Magdalena ungi los peus a Cristo, i també se visita aquí mateix la casa de Marta, a on hospedà lo Senyor.

[83v] Com un tir d'escopeta d'aquí hi ha una pedra a la qual se diu que estigué assentat Cristo quant anà a ressuscitar Làzaro, i aquí fonc a on envià a buscar la Magdalena, com diu lo Evangeli, i parlà aquí mateix a Marta, etc. Esta pedra és grossa i no resta ningun peregrí que no en prenga per devoció i sempre resta així com era antes i creix per virtut divina i està a la inclemència del temps.

Tornant de Betània a Jerusalem se veu lo lloc a on Cristo maleí la figuera per no tenir fruit.

Més. Se veu lo lloc a on Jesucrist plorà sobre Jerusalem, i no molt lluny d'aquí és lo lloc a on era lo arbre en el qual se penjà Judes. Vui en dia no se veu tal arbre i prop d'aquí se veu una petita vila que se diu Siloè i d'ella parlaré en el capítol sigüent.

CAPÍTOL 34. *Del sacro monte Sion i altres coses notables.*

[84r] A la part del migdia de la santa ciutat de Jerusalem és la porta que se diu del monte Sion, i esta porta sols dista poc més d'un tir de pedra d'aquest santuari. Aquí seran pocs més de cent anys que teniem nosaltres nòstron convent gran, però per los nostres pecats se perdé aquest gran santuari i fonc convertit en mesquita i així persevera lo dia de vui.¹

Este monte Sion, per la part de la ciutat no té ninguna pujada i ve tot igual en la mateixa ciutat, però per part de fora sí que s'ha de pujar una bona costa i fa un pla, i aquí és un de los principals llocs sagrats, però per ser mesquita no porem entrar en ells. Aquí Cristo la nit de la Cena instituí lo Santíssim Sacrament. Aquí mateix rentà los peus a los apòstols. Aquí aparegué ressuscitat estant² present sant Tomàs, i finalment aquí vingué lo Esperit Sant en llengües de foc i aquí visqué molts anys Maria Santíssima i aquí morí, i moltes altres coses que se conten d'este sagrat monte Sion.

[84v] Prop de dita mosquea hi ha unes pedres i figueres de moro i aquí poren arribar los cristians, i aquí se diu que era la casa de Maria

1. De fet, els franciscans perderen el convent de Mont Sió a mitjan segle XVI i passaren immediatament al convent de Sant Salvador.

2. *estant*: és correcció meva; la lliçó exacta del manuscrit és 'entant'.

Santíssima. Se veu d'aquí bona cosa del nostre convent vell que mos prengueren los turcs, i la causa de llevar-mos aquest santuari fonc perquè aquí fonc sepultat lo rei David i ells lo tenen per gran profeta i sols ha quedat a-n-el Superior nostre lo nom de Guardià de Monte Sion, i tots los poders de los reis no han bastat per fer-nos tornar aquest sant lloc. Sols ha quedat per a nosaltres un consol, i és que tots los religiosos qui moren en Jerusalem, i també tots los cristians catòlics s'enterren junt aquí, i n'hi ha molts en opinió de sants, i no se poden veure perquè los turcs són molt gelosos de que se descúbrien les sepultures i no lo permetran per ninguna cosa. Los sepulcres de los religiosos se coneixen perquè tenen sobre una pedra lo cordó pintat i n'hi ha un d'un mallorquí que fonc Procurador que està bé i té lo seu nom. [85r] Los gregos i armenis també tenen los sepulcres junt aquí mateix. Nosaltres, lo dia de los morts, tota la comunitat ve aquí a fer les ensoltes,³ però no se pot cantar, sinó *sub missa voce* per causa de la mesquita.

Los armenis tenen prop d'aquí un petit convent, i és la casa de Caifàs, a on fonc portat Cristo pres i lligat, i aquí fonc a on sant Pere lo va negar, com diu lo Evangeli. Aquest convent sempre està ben tancat per causa d'àrabos i villanos, i sent així que sols dista un tir de pedra de la porta de la ciutat, amb tot això mai estan segurs i sols viuen en ell tres monjos i no ha molt temps que en una nit los degollaren tots los àrabos. Té la porta ben grossa i de ferro, i les muralles molt altes. La iglésia és petita i se veu un lloc com a presó i aquí se diu que estigué Cristo la nit de la Cena, quan fonc portat en presència del mal ministre, qui vivia aquí. I vui en dia se diu casa Caifàs, i a una pedra hi ha un gall pintat en memòria de sant Pere. [85v] Nosaltres, la segona festa de l'Esperit Sant, per ser aquest lloc molt prop del misteri, venim aquí molts sacerdots lo dia antes a cantar vespres i amb oracions. Lo endemà per lo matí venim a dir moltes misses i celebrar la cantata, etc., i se veu en esta iglésia una pedra la qual diuen que era la cobertura del Santíssim Sepulcre i que quan foren aportats los nostres religiosos en Damasc diuen que la robaren, però no lo crec. Dita pedra se té en gran veneració, i en tot lo sobredit consisteix lo monte Sion.

Quasi sempre se pot anar aquí a visitar i jo só estat moltíssimes vegades, però l'una vaig tenir gran temor i fonc que lo dijous sant, després d'haver dinat, me digué un bon religiós si volia anar acompanyar-lo en aquest sant lloc per ser aquell dia lo propi d'aquest santuari. Jo li vaig dir que content hi volia anar. Mos partírem tres religiosos per a visitar.

1. *ensoltes*: vulgarisme per absoltes, responsori que es diu per als difunts.

Sortírem per lo dit portal i sens veure ningú mos n'anàrem a lo lloc d'on porem visitar. A penes arribàrem aquí que vàrem veure baix d'una paret molts cavalls i àrabos. Fugírem corrents luego [86r] per refugiar-nos dins la ciutat, que sols distava un tir de pedra, però no fórem tan prest que ja trobàrem un àrabo a cavall i una gran llança en el mateix portal. Lo un de mos companys, per escapar-se se posà a perill de la vida, i si lo àrabo li hagués volgut matar, bé poria. Restàrem dos i mos digué dit àrabo que si volíem passar haviem de pagar *batxís*. Li férem senyal nosaltres que no teníem res que li poguéssim donar i estant ell un poc descuidat, lo altre company se va escapar dins la ciutat i jo vaig quedar tot sol, i aquest és estat lo cas més mal me ha succeït en temps que he estat en Terra Santa.

Luego que lo àrabo va veure que se li havien escapat los dos, s'assegurà més de mi i tragué una grossa *ganxara* i me feia amenaces de pegar i demanava amb més instància lo regalo. Jo li deia que vingués al convent i que se li donaria, però com ell no m'entenia, no volia tantes raons. En aquest temps los meus companys feren venir un turc de la ciutat i me deixà passar francament i no permeté Déu que aquest dia fóssem despullats.

[86v] CAPÍTOL 35. *D'altres coses se visiten prop de lo mont Sion.*

Ademés de los sobredits llocs, se visiten i veuen molts altres i són així. Casi davant la porta del monte Sion fa lo camí una petita raconada i aquí se diu que quan los apòstols aportaven lo cos de Maria Santíssima a enterrar un judío lo volia fer caure de les andes i lo bras se li' secà de repente.

Cosa d'un tir d'escopeta d'aquí hi ha una cova i aquí se diu que plorà sant Pere després d'haver negat a Cristo.

Aquí hi ha una vall que correspon lo torrent de Cedron. Passada esta se troba Acèldama,² que és lo lloc que fonc comprat de los trenta diners que Judes havia venut a Cristo. Aquest lloc és com una iglésia baix de la terra, i sobre té sis boques com boques de sepultures i encara serveix per a enterrar los peregrins que moren en Jerusalem, i en 24 hores diuen que són consumits. Altres diuen que són menjats d'animals que estan dins aqueix lloc, i per lo entorn són molts antics sepulcres. [87r] No molt lluny d'aquí és [el] pou d'Ananies i aquí estigué abscondit lo foc sant com diu l'Escriptura. Aquest pou és molt fondo i gran i si en lo hivern

1. *li*: repetit a continuació.

2. *Acèldama*: és correcció meva; al manuscrit, 'Aleldama'.

plou molt sobreix i molta¹ gent lo va a veure i van a rentar² moltes catifes i altres coses, i en lo estiu hi ha molta necessitat d'aiga. La ciutat se val³ d'aquí i moltes vegades és niu d'àrabos i no s'hi pot anar sempre.

D'aquí se camina cosa de 200 passes més prop de la ciutat i se visita i veu la natatòria de Siloè, que és com un aujup⁴ i sempre corre aiga per ella, i aquí envià Cristo lo ciego com diu lo Evangeli. L'aiga que surt d'aquí rega un tros de terra i hi ha un poc d'horta mal guarnida, i si fos de cristians seria molt millor, perquè los turcs no saben fer hortalissa, i moltes vegades lo qui no la⁵ sembra la cull. Prop d'aquí se veu un arbre que és un morer i dins aquest mateix se diu fonc serrat lo profeta Isaïes, i serveix dit arbre de mesquita.

[87v] Prop d'aquí hi ha una font la qual aiga corre sempre a dita natatòria o piscina, i se diu la font de Maria Santíssima. És bona i molt abundant, que bastaria per a una bona horta si la sabien ben conduir. En tot Jerusalem no hi ha més horta que aquesta.

Cosa d'un tir de pedra d'esta font hi ha⁶ una mala vila molt rònega i petita, i se diu la vila de Siloè, i aquesta en temps de Salamó era lo palacio de les sues concubines i seria en aquell temps millor que no és ara, que solament viuen turcs, i bona part de l'any no s'hi troba ningú perquè van a viure per les muntanyes o coves per no haver de pagar *caraxo* i no tenen por que ningú los crèmia ni fàcia caure, perquè són fetes d'una art que se'n deuen trobar en tot lo món, i és que a força de ferro han tallat unes grans roques per los costats solament i dins la mateixa roca han fetes com a coves, i estes són les sues cases i costarien molt de fer [88r] i solament lo poder de Salamó i la sabiduria poria inventar aquest art. Així mateix estan fets los sepulcres d'Absalón i alguns altres que són aquí mateix. Tots los sobredits llocs solament disten un tir⁷ d'escopeta de la muralla de la santa ciutat, i tant a estos com a tots los sobredits, tant de dins com de fora, a molts hi ha concedides indulgències plenàries i a los altres de set anys.

A la part del ponent de la santa ciutat és la porta de Damasc i se diu així per ser aquest lo camí que va allà. No molt lluny d'ella hi ha una cova molt fonda i una bona cisterna, i se diu aquí la cova del plant de

1. *molta*: és correcció meva; el manuscrit diu 'monte'.

2. *a rentar*: és correcció meva; al manuscrit diu 'arrentar'.

3. *val*: és correcció meva; el manuscrit diu 'vall'.

4. *aujup*: dipòsit per a aigua, de poca fondària, excavat en terra (*DCVB*).

5. *la*: escrit a la interlínia superior.

6. *ha*: a sobre 'es', ratllat.

7. *un tir*: és correcció meva; el manuscrit diu 'una tir', i hi ha la paraula 'hor' ratllada.

Jeremies, perquè en aquest lloc compongué les llamentacions i aquí plorava la desolació de Jerusalem. Hi ha una mosqueea i lo santó deixa entrar qui vol aquí, però ara estava felló¹ de nosaltres perquè no li volgueren donar un vestit que demanava i no mos volgué deixar entrar, sent així que pagàvem un madí.

[88v] No molt lluny d'aquesta cova hi ha molts sepulcres de turcs i n'hi ha de los grossos. Les sues dones, lo dijous i divendres van a plorar los morts i se fa d'esta manera. Aporten aquí moltes tendes. Les posen perquè lo sol no les toc. Aporten també molts tapetes o catifes i les posen sobre lo lloc a on estan enterrats. Los parents aquí mateix aporten flors i verdor com murtra i altres coses. S'assenten aquí i ploreu o riuen, que ningú sinó elles sap lo que diuen i fan, i havent estat aquí bona part del dia mengem sobre la sepultura lo que han portat, i després totes fumen aquí mateix amb unes llargues pipes, i sent quasi en la nit se'n tornen a cases sues i en tota la setmana no surten de casa, sinó aquestos dos dies. Les dones de les villes tenen altre costum, com diré en altra part.

Cosa d'un quart petit d'aquí és lo sepulcre de los reis antics de Jerusalem, i és una fàbrica molt costosa, perquè en una com a cova de pedra viva se veuen molts ninxos a la mateixa roca tallats, que sols los reis porien fer aquesta obra.

[89r] CAPÍTOL 36. *Del viatge de Jerusalem a Betlem.*

Després d'haver vistos i visitats tots los sants llocs de dins i de fora de la santa ciutat de Jerusalem se passa a veure i visitar la ditxosa ciutat de Betlem. Aquesta dista de Jerusalem dos llegües petites i lo que se veu per lo camí és lo sigüent.

Primo. Se surt de la santa ciutat per la porta dita de Betlem, que ve quasi al migdia. Luego que s'ix de la ciutat s'abaixa una bona costa i aquí² ve una gran piscina i se diu de Bersabè i aquí se diu que se rentava quan fonc vista del rei David, i dista quasi un tir de pedra de Turrís Davidica, que és lo castell de David.³ Luego se puja una petita pujada i d'aquí se veu bona part de la ciutat i tot lo monte Sion.

1. *felló*: enfadat, disgustat.

2. *aquí*: a continuació, 'diu', ratllat.

3. Es refereix a la ciutatella, una fortalesa que ja existia al segle VIII, serví després de residència del rei croat de Jerusalem al segle XII i finalment quedà en la forma com la conegué el pare Fluxà, al segle XVI, després de la restauració que hi féu fer Solimà el Magnífic. Per error, els bizantins havien cregut que aquest edifici havia estat el palau del rei David i aquesta denominació durà molts segles, segons MURPHY-O'CONNOR, *op. cit.*, p. 22-23.

D'aquí se camina cosa de mitja hora i se troba lo lloc del Terebint, i aquí se diu que Maria Santíssima, quan anava en Jerusalem, descansava baix d'este arbre. [89v] Vui en dia solament hi ha una petita olivera, perquè lo terebint los turcs o àrabos lo han cremat per fer mal a los cristians, que lo tenien en gran veneració.

D'aquí se camina cosa d'un quart i se troba la cisterna dita de los tres Reis Magos, i aquí fonc a on descobriren l'estrella que dins Jerusalem se los era abscondida. És molt fonda, però té poca aiga, i si n'hi ha en lo estiu, los àrabos la beuen.

Caminat cosa d'un altre quart, sobre un collet hi ha un convent de gregos cismàtics i té bona vista, puix que d'aquí se veu Jerusalem i Betlem i moltes altres coses. Aquest convent se diu Sant Elies i davant d'ell, a una roca se coneix lo cos del sant i té quasi un palm de fondo i aquí se diu dormí lo sant.

Caminat cosa mitja hora, se troba la torre de Jacob i solament se coneixen los fonaments d'algunes pedres, i prop d'aquí és lo camp de los ciurons de quan passava la Mare de Déu i no pos el cas aquí perquè tothom lo sap molt bé.¹

[90r] Cosa d'un quart d'aquí se troba lo sepulcre de l'hermosa Raquel,² que morí aquí i Jacob l'enterrà en aquest lloc i se diu Efrata. Son sepulcre encara se conserva i és molt polit. Té una bona cúpula i per los costats moltes cupuletes. Per lo entorn d'ell hi ha molts sepulcres de turcs que s'enterren aquí per memòria i³ molts de Betlem fan lo mateix.

Passat cosa d'una mitja hora hi ha un collet i d'aquí se veu de molt prop la ciutat de Betlem, i aquí mateix és la cisterna de David, de la qual aiga desitjava beure, com diu l'Escriptura. Esta cisterna és molt gran, té tres boques i vui en dia solament serveix a les betlemites⁴ per fer bugades, perquè tenen altra aiga millor.

No molt lluny d'aquí és lo lloc a unes roques que és la casa de David, però vui en dia sols hi ha figueres i olives i està del tot perduda la memòria. D'aquí fins la ciutat de Betlem solament dista poc més d'un tir d'escopeta, i d'aquí se veu molt bé lo que ella és, que si no fos pel gran santuari ja seria perduda.

1. Llegendà dels cigrons: Quan passava la Mare de Déu pel camí, demanà a un pagès que sembrava cigrons: "¿Què sembres?"—"Sembro pedres"—li contestà. I Maria li respongué: "Pedres recolliràs". I al temps de la collita, pedres foren el que es trobà el camperol impertinent.

2. *Raquel*: al manuscrit 'Rachael'.

3. *i*: a continuació, al manuscrit hi ha 'al', que he suprimit d'acord amb el sentit.

4. *betlemites*: és correcció meua; al manuscrit, 'barlamitas'.

[90v] Esta ciutat de Betlem vui en dia és una vila no molt gran, però molt abundant de gent, esto és, turcs, gregos i cristians catòlics.¹ La vila està sobre un coll. Té molt males cases perquè los habitants són gent molt vil i quasi tots viuen per baix de la terra com uns animals. Algunes cases hi ha un poc conforme d'alguns cristians nostres, que les han fetes dels diners de Terra Santa, i alguns de les sues maldats, com se dirà més avant.²

Per fer aquest camí de Jerusalem a Betlem sempre és menester anar ben acompanyat, i moltes vegades amb tot això no s'escapen d'algun mal, perquè aquest camí té molts contraris, esto és, los àrabs, los turcs, los gregos i molts de los mateixos catòlics. Sempre se va de nit, si no és que hage alguna bona ocasió d'algun turc gros de Jerusalem o de soldats que per algun interès mos acompanyen segurs, i lo mateix s'ha de fer quan aportam alguna cosa per lo convent, i si no lo fan així corre perill de ser tot robat. [91r] La causa d'açò és perquè tots los sobredits sempre busquen ruido per fer pagar mil coses a nosaltres, i com no hi ha justícia, ells mateixos se la fan, o no poden venjar-se, sinó quan los religiosos van i vénen i amb la roba que aporten. Estos són tan mala canalla que entre ells mateixos se roben tot quan poden, i si no se poden robar, se vengen d'altra manera, i és que uns als altres se tallen les figueres, les oliveres i les vinyes i fan guerra i pedrades, etc., i sempre aporten una gran *ganxara* i, quan van fora de la vila, un bastó molt llarg tot gornit de cabotes de clau i escopeta. D'esto i les sues maldats parlaré [en] lo capítol 39. Ara primer vui explicar lo santuari i convent.

1. El pare Pau Pou diu: «És Betlem una població desdixada, que ni sis cases hi ha que fassen carrer. Hi haurà dos mil i sis-centes persones entre grecs, turcs i catòlics, i de catòlics n'hi haurà alguns sis-cents». A. HOMS I GUZMÁN, *Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les Notícies verdaderes, del Franciscà Pau Pou*: Analecta Sacra Tarraconensia, 73, 2000, p. 87-128. El pare Antonio do Sacramento, en canvi, pocs anys després, la veia així: «*He villa mui vistosa, arruada com muitas e boas casas, segundo o estylo do paiz, e tao povoada de gente que nao parecendo ser muito grande tem em si mais de duas mil pessoas entre homens e mulheres, assim christaos catholicos, que esses exceden o numero de novecentos, como gregos, scismaticos e turcos infieis*», *op. cit.* II part, p. 84. El pare Miquel Matas, vicari de Sant Pol de Mar, que hi estigué el 1602, ens en diu a *La devota peregrinació de la Terra Sancta y ciutat de Hierusalem*, Barcelona, 1604, f. 53r: «Esta ciutat està sobre d'una poqueta altura, més llarga que ampla, y se estén de ponent a llevant. Envés ponent havia un gran portal, mes ara a penas s'i conex ninguna cosa, ni manco de la ciutat, sinó algunas casetas ahont estan alguns pobres moros vivint de aquell poch que sémbran y del que han dels peregrins».

2. MARITI, *Voyages*, II, p. 363, diu que ja no hi ha muralles, els edificis s'hi han aixecat sense cap ordre, gust ni proporció, i només hi troba destacable la basílica de la Nativitat.

CAPÍTOL 37. *De la santa cova de Betlem.*

A la part de sol ixent de la dita vila de Betlem se troba la santa cova a on Jesucrist nasqué, i perquè s'entenga millor, l'explicaré de la millor manera possible.

[91v] Entre lo convent nostre i la ciutat de Betlem havia antigament un bon pòrtico que sustentaven unes grosses columnes. Ara hi ha una bona plaça i les columnes en trossos serveixen a dues cisternes que hi ha aquí. Luego se troba la porta que és de la iglésia gran. Esta és de ferro i molt forta i baixa perquè los cavalls no èntrien en ella. Luego de passada esta porta, caminades unes vuit passes se troba un gran portal i bones i curioses portes i grans, i estes donen a la gran iglésia.

Esta iglésia és obra de santa Helena i és la millor que ha quedat en tota Terra Santa i se conserva molt bé.¹ És com una gran catredal i la sustenten vuitanta columnes d'una peça cada una i ben brunyides, que costarien molt de fer, i estes roden tota la dita iglésia. Per les parets té tot de pedres mosaïques, los concilis celebrats en diversos temps i moltes lletres llatines i gregues qui expliquen lo que és, però en moltes parts han caigut de velles.² La bòveda és de moltíssimes bigues i encavallades de fusta. Obra bona i de gregos, puix que lo temps que mos tingueren usurpat aquest santuari feren aquesta obra i los costaria molt.³ [92r] Esta

1. La primera església de Betlem fou construïda al segle IV i fou respectada un cop els àrabs dominaren Palestina a partir del segle VII (638). Amb la conquesta dels croats, s'hi fundà un monestir atès per canonges de sant Augustí i Betlem fou per poc temps seu episcopal. Els anys 1165-1169, els bizantins la restauraren i hi afegiren una nova ornamentació.

2. L'expulsió definitiva dels cristians el 1291, no perjudicà excessivament la vida religiosa de Betlem i així el 1347 se'n feren càrrec els franciscans, com també dels altres llocs sants. El 1517, però, els otomans expulsaren els mamelucs i a partir de llavors els llocs sants començaren un canvi de mans entre grecs ortodoxos i franciscans. El 1537, la flota turca fou derrotada per la veneciana i Solimà el Magnífic empresonà i deportà a Damasc tots els religiosos de Betlem i Jerusalem. M. T. PETROZZI, *Jerusalem Betlemme*, 1971, p. 20-27.

3. El 1634, els grecs aconseguiren l'expulsió dels franciscans de la basílica de Nativitat. Els catòlics hi tornaren l'any següent després de pagar 30.000 sequins, però el 1635 un altre decret de la Porta tornava a atribuir Betlem als grecs (B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 221-222). El 1669, arran d'un enfrontament entre l'Imperi Otomà i Venècia, les autoritats turques concediren als grecs la possessió de la basílica i la gruta del naixement, però el 1690 els franciscans recuperaren la gruta. El 1671, els grecs dugueren a terme la reparació que el nostre autor esmenta. Vegeu PETROZZI, *op. cit.*, p. 27 i 42. El jesuïta Michel Nau, *Le voyage nouveau de la Terre Sainte*, 1678, p. 396, passà per Betlem el 1674 i afirma que les obres costaren prop de 100.000 escuts, 20.000 dels

gran fàbrica està coberta tota de grosses peces [de] plom en lloc de teules, que se conserven molt bé, i los mals temps ni les pedrades no lo gasten. Tindrà esta iglésia més de 200 finestres amb riques vidrieres que donen molta llum i perfeccionen esta fàbrica. Lo paviment era tot de rics màrmols, però los turcs se n'han portats molts al temple de Salamó, i lo mateix volien fer de les columnes, però Déu no lo ha permès i obrà un gros miracle, i fonc que volent fer caure una de les dites columnes, sorti d'ella una serpente que matà a molts i espantà¹ a molts.

Esta gran iglésia té un gran presbiteri molt capaç i per açò solament mos servim d'este, si no que sia per fer les professons, que anam a la iglésia per lo redor de les columnes. Este presbiteri fa un gran crucero i a cada part té una porta que² corresponen a dita iglésia, i al mig una més gran. A lo cap d'este presbiteri és lo altar major que [té] un bon quadro i retaule del naixement, i detràs lo cor. En tota aquesta iglésia solament hi ha este altar major. [92v] En este altar, los dies de festa i diumenges fèiem los divinos oficis, i los demás dies en altra iglésia per tenir allí lo sagrament. Baix d'este presbiteri és la santa cova a on Cristo nasqué la nit de Nadal. Este té de llarg dotze passes i cinc d'ample i és cosa meravellosa. Per a baixar en aquest sagrat lloc hi ha dos escales, una a cada part del presbiteri, i són de fins mabres los escalons, i són quinze les portes de bronzo ricament brunyides.

Este sagrat lloc és de los qui causen més devoció de tota la Terra Santa, i apareix més un cel que no la terra. És molt ricament adornat de finíssims mabres. A la part de llevant d'aquest santuari hi ha un altar amb un quadro que molt al viu representa lo sant naixement. Baix d'este altar és lo mateix lloc a on Cristo nasqué i està ricament adornat d'una estrella de plata i per lo redor unes lletres qui diuen: «*Hic notum fecit Dominus*».³ Fa venir les llàgrimes a los ulls al qui considera aquí aquest sant misteri.

quals es pagaren per l'obtenció del permís del soldà (el seqüi valia dos escuts). Hi afegix que aquests diners els posà un carnisser de Constantinoble molt ric. MARITI, *Viaggio*, II, 390-391, que segueix Nau, dóna la xifra de 25.000 sequins com a cost de les reformes.

1. *espantà*: és correcció meua; el manuscrit diu 'espantar'.

2. *que*: repetit al manuscrit.

3. Segons PETROZZI, *op. cit.* p. 27, el 1717 els franciscans substituïren l'antiga estrella, ja molt gastada, per una altra d'argent, però amb la inscripció «*Hic de Virgine Maria Iesus Christus natus est*». El 1757, els grecs ortodoxos tornaren a apoderar-se de la basílica.

Cosa de quatre passes d'aquest sant lloc s'abaixen dos escalons i aquí és lo sant pessebre a on' fonc reclinat. Causa també gran ternura i hi ha un quadro com Jesús està reclinat en el pessebre. [93r] Davant d'aquí és lo lloc a on los reis adoraren lo infant Jesús. Esta santa cova, además de lo sobredit, està ricament adornada de riques robes i moltes llànties de plata i d'ordinari són vint les que cremen, i en la nit i festes de Nadal serien més de cent, com se dirà en el capítol que ve.

En el cap d'esta santa cova és lo lloc a on fonc circumsinat² lo Ninyo Jesús, i prop d'aquí s'adora un lloc en el qual se diu havia una fonteta de què se va servir Maria Santíssima lo temps que va estar aquí. I perquè se entenguia millor tot lo sobredit, lo explico així.

A l'un costat de la iglésia gran tenim una iglésia més petita i és de santa Caterina, verge, per ser la patrona d'aquest convent. Aquí tenim lo sagrament i fèiem tots los oficis divinos, sinó los diumenges i festes, com queda dit. Tots los dies sens falta, després de completes, se comença una devota professó. Davant va lo acòlit, amb son encenser i dos minyons, vestit amb cota. Luego se segueix tota la comunitat³ amb veles enceses. Se diu aquí «*O sacrum convivium*», etc. Luego los cantors i minyons entonen «*Jesus redemptor*»,⁴ etc., [93v] i se va per lo presbiteri de la iglésia gran i s'abaixa l'escala sobredita, i posada tota la comunitat⁵ en cor canta tot lo himne sobredit. Finit aquest, los quatre minyons canten alguns versos molt devots i diuen «*Betlem ecce in hoc parvo terræ⁶ foramine coelorum conditor natus est*» i repeteix tota la comunitat: «*Hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic adoratur a Magis, hic cecinerunt angeli dicentes Gloria in excelsis⁷ Deo*». Finit açò, los quatre minyons assenyalant lo lloc amb lo dit diuen: «*Hic notum*», etc., i se fineix amb vers i oració propi del lloc.

Finit açò, se va al santíssim pessebre i se canta lo himne «*Quando ergo venit sacri*», l'antífona «*Cum peperisset Maria filium suum unigenitum⁸ pannis eum invo[l]vit et reclinavit⁹ eum in hoc præsepio¹⁰*»

1. *a on*: és correcció meva; el manuscrit diu 'hanot'.

2. *circumsinat*: llegiu circumcidat.

3. *comunitat*: al manuscrit, 'comuditat'.

4. *Jesus redemptor*: és correcció meva; al manuscrit, 'Jesu redentor'.

5. *comunitat*: és correcció meva; al manuscrit, 'comuditat'.

6. *terræ*: és correcció meva; al manuscrit, 'terre'.

7. *excelsis*: és correcció meva; al manuscrit, 'exceilsis'.

8. *unigenitum*: és correcció meva; al manuscrit, 'unigentum'.

9. *reclinavit*: és correcció meva; al manuscrit, 'reclinit'.

10. *præsepio*: és correcció meva; al manuscrit; 'bresibio'.

quia no erat locus in diversorio). Lo vers[icle] és «*Consideravi opera tua et expavi in medio animalium*», etc. D'aquí se va a l'altar de los reis i se diu l'antífona: «*Apertis thesauris¹ suis*», etc. Lo vers[icle] és «*Reges Tarsis hic*», etc. Finit tot açò, se va al contrari de la santa cova i se canta en aquest temps lo himne propi de sant Josep. S'ix de la gruta i se troba una altra, i aquí hi ha un altar de sant Josep i aquí se diu que estava lo sant quan nasqué Jesús, i seria una mateixa cova.

[94r] D'aquí se va a una altra cova que sols una paret la divideix dende² la de sant Josep i aquí hi ha un altar de los sants innocents i baix d'ell hi ha una gran cova i aquí se diu que foren enterrats molts sants innocents que Herodes matà, i aquí se canta «*Salvete flores, etc.*», l'antífona.³

D'aquí se va a un oratori passant per⁴ altres coves, i se diu de sant Jeroni, i aquí fonc a on lo sant trasladà la Bíblia,⁵ se canta «*Iste confessor*» i l'antífona «*O doctor, etc.*».

D'aquí se va al sepulcre del dit sant, que correspon a les espaldas del sant pessebre, i aquí fonc sepultat, i se diu altra antífona, etc.

D'aquí se va al sepulcre de santa Paula i Eustòquia, que són davant del sobredit, i se fa lo mateix, i d'aquí se va a altra cova a on és lo sepulcre de sant Eusebi, abat, i se fa lo mateix de dir antífona, vers, etc., i aquí se comença a cantar lo himne de santa Caterina, i per una escala que correspon a⁶ la iglésia d'esta santa se puja, se canta lo mateix, etc., i lletania i responso i moltes altres oracions com los demés convents.

[94v] CAPÍTOL 38. *D'altres funcions que se fan aquí mateix.*

En aquest convent de Betlem, per ser⁷ lo santuari que és, se fan entre lo any en ell polides funcions. Per haver jo estat en ell catorze mesos, les he vistes totes quasi dues vegades i són així. Per santa Caterina, que és la patrona d'aquest convent, vénen molts religiosos en aquest convent per restar ja per Nativitat. També ve lo Reverendíssim. Fa de pontifical. La iglésia se posa ricament adornada.

1. *thesauris*: és correcció meva; al manuscrit, 'tesauris'.

2. *dende*: per des de.

3. El títol de l'antífona és abreujat i il·legible. Segons A. DEL CASTILLO, *El devoto peregrino y viage de Tierra Santa*, Madrid, 1654, p. 387, la que hi correspon comença: «*Innocentes, pro Christo infantes occissi...*».

4. *per*: a continuació hi ha ratllats els mots incomplets 'lo mal'.

5. *Biblia*: és correcció meva; al manuscrit, 'Blíbia'.

6. *a*: repetit.

7. *ser*: a la interlínia superior.

Lo any 1735, jo me trobava Guardià d'aquest convent, aunque indigne, i lo Superior no pogué venir fins prop de Nadal i a mi me tocà fer les funcions que tocaven al Reverendíssim lo dia de la Concepció. També se fa festa gran i pocs de los cristians i cristianes queden sens comulgar estos dos dies, i jo los doní la comunió a tots perquè tenen de costum comunicar¹ a la missa cantada. Estos dos dies vaig cantar la missa i lo dia de cap d'any i dia de reis amb uns aparatos tan bons i com qualsevol bisbe d'Espanya: lo càlix d'or massís, les canadelles, campana i plat, tot obra de reis i per a Betlem.

[95r] Tots los diumenges d'advent se predica a la iglésia gran en llenga italiana i deu dies antes de Nadal se comença la santa novena i² així. Tots estos nou dies per lo matí se canta prima i tresa³ molt solemnement i Nostre Senyor se posa patent tots los dies. També cada dia se canta la missa de la Mare de Déu de «*Expectatione*»⁴ i en ella lo primer dia en italià, lo segon en francès i lo tercer en espanyol. Jo he tinguda la ditxa de predicar per los espanyols dos anys de seguida. Los altres dies se torna començar segons les dites nacions i lo dia últim predica lo predicador de l'advent i lo dia de sant Tomàs se predica en àrabo, i quant més se va acostant a n-el misteri és més devot i per aquestos dies s'adorna molt bé la iglésia gran i també la santa cova i seriem de família per estos dies més de seixanta religiosos i tots los grossos de Jerusalem. La nit de Nadal passarien de setanta i jo era Guardià de tota esta comunitat.

La vigília de Nadal se canta prima molt solemne. Jo feia lo⁵ domer i sobre la santa cova en el presbiteri de la iglésia gran se canta la calenda amb [95v] ternura per trobar-nos en el mateix lloc, i quan se diuen aquelles paraules «*hic na[sc]itur, etc.*» fan venir les llàgrimes a los ulls de tots, i prostrats tots sobre aquell sant lloc considera cada qual lo misteri. Per la tarda [d'] aquest dia, a vespres, comença lo pontifical i se canten amb música. Jo, per trobar-me Guardià, vaig ser⁶ lo assistent⁷ major a n-el Reverendíssim.

Esta santa nit no és nit, sinó dia, per a tots los qui se troben en

1. *comunicar*: italianisme per combregar.
2. *i*: a continuació hi ha un mot abreujat, 'car', el qual pel sentit del que ve a continuació permet d'interpretar com 'a cantar'.
3. *tresa*: per terça, hora canònica que segueix a la prima.
4. *Expectatione*: és correcció meva; al manuscrit, '*Eixpectacione*'.
5. *lo*: és correcció meva segons el sentit; el manuscrit diu 'la'.
6. *ser*: escrit a la interlínia superior.
7. *assistent*: és correcció meva; el manuscrit diu 'assintent'.

aquest sant lloc, i antes de començar les matines tots los religiosos passen aquest temps en la santa cova, que per esta nit i totes les festes està ricament adornada, i qualsevol que entre en ella no sap sortir i molts passen sens menjar ni beure per tenir més temps d'estar aquí.

Circa les deu se toca a matines i se fa de pontifical. A totes elles van amb gran solemnitat i és menester més de tres hores. Luego de finit lo «*Te Deum*» se canta la missa del gall a la iglésia gran, que lo altar d'ella correspon sobre lo mateix lloc del naixement, i luego que lo Superior diu «*Gloria¹ in excelsis² Deo*», se descobre un Ninyo Jesús molt hermós i molt al viu que és cosa rara i de veure. [96r] Finida la missa cantada, se fa una devota professó, que és lo més vistós de la festa i és³ així. Tota la comunitat va revestida amb riques camises i amb atxes a les mans. Davant va la creu amb sis grossos candeleros. Luego se segueixen dotze minyons també amb cotes i ciris. Luego tota la comunitat amb gran gravetat. A lo últim, lo Reverendíssim amb tots los assistents i va baix del ric tàlamo i aporta a los braços un petit bressolet amb unes poques palles i sobre un Ninyo Jesús molt hermós i fet [a] Espanya. A lo últim van tots los cristians de Betlem, i esta professó se fa per tota la iglésia gran i causa admiració fins a los mateixos turcs que, encara que sia mitjanit, assisteixen a veure esta devota funció i estan com atònits. Lo mateix fan los gregos, però sempre rabiant que lo millor sia tot nostre, i per esta professó se canta lo himne de «*Nativitate*». Tota esta professó s'encamina a la santa cova, i ja de tantes llànties, ja de tans salamons, ja de tantes candeles i de tantes riques coses apareix un paradís, i per aquesta funció solament los religiosos poden caber dins la santa cova, i molts tindrien basca i gran calor, si no fos la gran suavitat que aquí se sent aquesta nit de diferents olors. [96v] Luego que arriba lo Reverendíssim, un diaca ricament vestit comença a cantar lo Evangeli de la nit de Nadal, i luego que diu aquelles paraules:⁴ «*peperit filium suum, etc.*», lo Reverendíssim té lo Ninyo així com està, tot nuu, en el mateix lloc a on nasqué, i quan se diuen aquelles altres paraules «*pannis cum involvit*» lo cobre amb un drapet, i quan diu aquelles altres, «*reclinavit eum, etc.*», lo posa en el mateix pessebre i, finit lo Evangeli, tots lo van adorar aquí.

És tan tierna tota esta funció, que sols per trobar-se en ella se porien passar molts més mars i camins, i se donen per ben empleats los treballs

1. *Gloria*: és correcció meva; el manuscrit diu 'Golria'.

2. *excelsis*: és correcció meva; al manuscrit, 'eixelsis'.

3. *és*: escrit a la interlínia superior.

4. *paraules*: és correcció meva; al manuscrit, 'paraulles'.

se passen venint a Terra Santa sols se puga veure esta funció. Luego de fet tot lo sobredit, se comença a cantar lo «*Te Deum*» i se va a la iglésia a on és lo sagrament i aquí se fineix amb l'oració de gràcies per haver-mos fet tants gran favor Déu al deixar-mos celebrar los sobredits oficis al mig de tan infiels.¹ Luego tots los sacerdots comencen a dir les misses. La primera, la diuen en el mateix santuari; la segona, davant lo pessebre, a l'altar de lo[s] Reis, i la tercera a la capella de sant Josep, i esto se fa així perquè tots puguen lograr la ditxa de dir-la una a cada santuari.

[97r] Lo Reverendíssim diu la segona missa en el mateix santuari i dóna la comunió a tots los religiosos d'obediència i a molts cristians de Betlem, Jerusalem i Sant Joan, qui molts assisteixen a tota la sobredita funció. La missa major se canta així com queda dit de la del gall, i les demés festes toquen al Guardià.

Lo dia de cap d'any, si lo Reverendíssim se queda fa també de pontifical i també lo dia de los Reis, tot així mateix com queda dit. Lo any que jo era Guardià, la tercera festa lo Reverendíssim se'n va anar a Jerusalem i jo vaig fer totes estes funcions. La vigília de l'Epifania vaig haver de fer l'aiga santa² i per fer aquesta se està més d'una hora per les moltes cerimònies, i d'esta aiga los curatos beneeixen totes les cases de los siculars i d'esta s'aporta a Jerusalem i a³ Sant Joan, perquè aquesta solament se fa en Betlem, sobre la santa cova.

Més. Lo dia de cap d'any, si lo Reverendíssim és aquí, o altre dia d'estes festes, confirma, que per [a] això té autoritat. Aquest dia per la nit se fa altra professó com la nit de Nadal i s'aporta lo sagrament. Esta funció me tocà a mi per ser fora ja lo Reverendíssim.

[97v] CAPÍTULO 39. *Del convent i casa de Betlem.*

Este convent de Betlem és bo i capaç i en ell de contínuo viuen setze religiosos. Lo Guardià d'aquí solament dura tres mesos,⁴ i esto per contentar a molts i totes les nacions.⁵

Aquí hi ha un Viceprocurador que és espanyol i se cuida del victo

1. *infiels*: és correcció meva; al manuscrit, 'infiells'.

2. *aiga santa*: italianisme per aigua beneita. Segons el pare ANTONIO DO SACRAMENTO, *op. cit.*, II part, p. 155, la benedicció de l'aigua es fa «secundo o uso das Italias».

3. a: escrita a la interlínia superior.

4. Segons FACCIO, *op. cit.*, p. 80, entre el dia 12 de febrer i el 24 de maig de de 1734, el guardianat correspongué al pare Antoni Fluxà, de la província franciscana de Mallorca, motiu pel qual creiem que aquest franciscà és l'autor del relat que editem.

5. POCOCKE, *op. cit.*, III, p. 118, trobà que els religiosos eren governats per espanyols, francesos i italians per torn.

ració¹ del convent i de moltes provisions de Jerusalem. Vui en dia és un aragonès i se diu fra Narcís de Sant Antoni.

Lo convent és quasi com un castell i [té] tot [allò que] s'ha de menester per estar ben segurs.² Té molts terrats i bons i d'ells se veuen moltes coses.³ D'aquí se veuen los santuaris que diré en el capítol que ve. Se veuen unes muntanyes molt altes i se diu l'Aràbia pedrosa, i distaran cinc llegües de Betlem. Se veu quasi lo mar Mort, que està baix de dites muntanyes. Se veuen també, cosa de dues llegües d'ací, altres muntanyes més petites i se diuen Vineas Engadi. Se veu prop d'aquí mateix altra muntanya i aquí hi ha una cova a on estava Saül quan David li tallà la capa. Se veu d'aquí una vila dita Betúlia i aquí és la pàtria d'Amós, profeta, [98r] i moltes altres coses notables. Hi ha també prop d'aquí una muntanya i se diu de los francesos,⁴ i en aquest lloc se feren forts los cristians quan se perdé Terra Santa, i esperaren quaranta anys los cristians. També se veu d'aquí lo desert de Sant Saba, i hi ha un convent de gregos cismàtics.

Té aquest convent quatre horts petits i a lo estiu queden del tot secs perquè no tenim aiga sinó de cisternes. Detràs del santuari n'hi ha un a on hi ha nou tarongers i alguns d'ells no disten quatre passes del santuari, i de les taronges qui cauen fan les corones que diuen de les naranjas de Betlem i són molt estimades per dit efecte. Les celdas són bones i fresques. Jo he estat tot un any i mai s'hi va sentir calor i és molt saludable i regalat. En lo hivern és més fred que Sant Salvador i Sant Joan, i alguns anys hi ha molts mals de costat. Aquí tenim una gran parròquia, puix que los cristians són molts, i també son curato, religiós nostre, que és sempre de la llengua àrabe. [98v] També hi ha aquí una escola de tots los minyons catòlics, i passen de setanta i tenim obligació de donar-los escudella i pa sempre que vénen a l'escola, i vénen des de sis anys i fins

1. *victo ración*: subratllat al manuscrit, potser perquè el copista no entenia la paraula que havia de copiar. El més probable és que sigui un mot relacionat amb l'avitallament.

2. Al segle XVIII, dintre un recinte murallat hi havia un conjunt d'edificis religiosos que el relat del pare Fluxà no precisa amb exactitud. El principal era la basílica de la Nativitat, però també hi havia l'església de Santa Caterina, pertanyent als franciscans, un convent també franciscà, un convent grec, un convent armeni i un cementiri. A l'església de Santa Caterina, s'hi entra des de l'absis de la basílica.

3. *coses*: escrit a la interlínia.

4. L'autor fa referència a les ruïnes d'Herodium, castell construït per Herodes el Gran i destruï l'any 70. Una llegenda explica que els cavallers de l'Orde de Sant Joan s'hi van fer forts durant quaranta anys després que Solimà el Magnífic conquerís Jerusalem el 1517.

a dotze. I emparen¹ a lligir i a parlar italià i sempre quan canten al cor de dia n'hi vénen sis i fan també les funcions de la professó, i com són petits són molt bons i devots, però luego que són fora són diables com los pares i parents.

Té aquest convent un² gran celler i moltes bótes i bon vi de moltes maneres. Los ornaments de la sacristia són molts i bons i riquíssims, i en el santuari sempre se diu la missa de la dominica infraoctava de Nativitat, sols no sia clàssic. Tots los anys³ tenim dos villanos per turcimans⁴ del convent i són los servidors, i perquè tots ne pàsien tots los anys los muden.

Además del nostre convent, a l'altra part de la iglésia gran hi ha un convent de gregos cismàtics. Estos estan aquí, però no tenen ninguna jurisdicció en el santuari, ni llànties, ni altar, ni res, i lo tingueren en son poder cinquanta anys i esperen [99r] encara de tenir-lo altra vegada,⁵ però no lo permetrà Déu, Nostre Senyor. Vénen los diumenges a visitar quan la porta està oberta i solament són dos los monjos qui viuen aquí, però tenen vuit pretes siculars i n'hi ha dos que se són fets catòlics nostres. Dit convent té una porta de ferro qui dóna a nostra iglésia gran i per aquí entren i surten los diumenges i⁶ quan tenim nosaltres la primera porta oberta.

Prop de la primera porta de nostra gran iglésia hi ha com un altre convent d'armenis, també cismàtics, i tampoc tenen cosa ninguna en nòstron santuaris. Tenen lo convent bo i capaç per quan vénen los peregrins a visitar. D'ordinari viuen en aquest convent deu monjos i són molt austeros, i los qui volen fer més penitència vénen aquí. Mai mengen carn, no beuen vi i sols mengen herbes, i sense oli, i serien tots sants⁷ si no⁸ fossen heretges. Tots los dies vénen alguns a visitar i aportar candeletes en el santuari, i fora, en el presbiteri de la gran iglésia, se los concedeix dir la missa lo dia del seu Nadal.

1. *enparen*: italianisme (*imparare*) per aprendre.

2. *un*: escrit a la interlínia.

3. *anys*: a continuació hi ha 'dos' ratllat.

4. *turcimans*: per torsimanys, intèrprets.

5. *vegada*: la van obtenir, de fet, l'any 1757.

6. *y*: escrit a la interlínia superior.

7. *sants*: és correcció meua segons el sentit; el manuscrit diu 'sans'.

8. *no*: escrit a la interlínia superior.

[99v] **CAPÍTOL 40. De lo que se veu i visita fora de Betlem.**

Además de los santuaris principals de Betlem, són alguns altres no molt lluny d'aquí i són los següents.

Primo. Cosa d'un tir de pedra del santuari sobredit hi ha una cova dita la cova de Maria Santíssima, perquè aquí estigué alguns dies, i se diu de la Llet. En aquest lloc, en temps de cristians hi havia un convent i se coneix molt bé de les moltes pedres que aquí se veuen. Esta cova és molt fonda. Baix d'ella hi ha un altar i aquí era i és ara lo santuari. Molts dies anem aquí los religiosos a cantar la lletania i visitar aquest sant lloc.

Prop d'aquest altar hi ha una altra cova més fonda i d'aquí se trau la terra que se diu «llet de la Mare de Déu». Jo mateix he cavat¹ de la que tinc i serveix per febres i altres mals, i tots los cristians tenen gran fe en esta terra, i los turcs i turques també fan lo mateix i de tots és dita «llet de Nostra Senyora».

[100r] Cosa d'un tir d'escopeta d'aquí se veu una roca i se diu que aquí era la casa de sant Josep i que aquí va néixer, però no hi ha memòria de res més i [hi] ha concedits perdons.

Cosa d'un petit quart d'aquí [hi] ha una petita vila de los pastors² i d'aquí eren los pastors qui anaren a adorar a Cristo recién nat, i en la vila se veu un pou o cisterna que se diu de la Verge, i és que passant Maria Santíssima per aquí demanà a un home un poc d'aiga i la hi volgué donar, i l'aiga mateixa pujà fins dalt del pou perquè la Mare de Déu se'n servis.

Cosa d'un tir d'escopeta d'aquí hi ha un altre santuari i és lo lloc a on estaven guardant los pastors quan los àngels los aportaren la nova del naixement del Fill de Déu. Aquest santuari és nostre i hi ha una polida iglésia baix de terra com a cova i tot lo paviment és de pedra mosaica. Aquí se va la segona festa de Nadal a cantar la missa, i entre any se va a visitar i se canta aquí lo Evangeli del lloc i la glòria d'àngel i altres oracions. Però moltes vegades no s'hi pot anar, perquè la gent d'aquesta vila són mala canalla com los de Betlem, com se dirà.

[100v] Lo primer any que vaig ser a Betlem no s'hi pogué venir per estar embrollats. Lo segon, que me trobava Guardià, poguérem conseguir de venir aquí lo dia de los Innocents. Se digueren aquí tres misses i jo me vaig valer de l'ocasió, que la van dir cantada. Aquí havia un bon

1. *cavat*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'cava'.

2. S'anomena Beit Sahur en àrab i està situat a l'est de Betlem, a uns dos kms.

convent i sols ha quedat la sobredita iglésia i un gros munt de pedres. També hi ha aquí deu oliveres i són nostres, i de l'oli fan servir per lo dit santuari i tindrem aquí cosa d'una bona quartera de terra, i sent així que los turcs i demás villanos nos volen tan mal i són tan dolents no gosen tallar ni tocar dites oliveres, i un turc que se'n cuida porta les olives a nòstron convent. Alguna altra cosa se dirà d'aquí [a] lo altre capítol. Aquí hi ha un bon planet de molt bona terra.

Cosa d'un quart lluny d'aquí i mitja hora de Betlem és lo convent de Santa Paula i Eustòquia. Aquí havia un bon convent de monges, com diu sant Jeroni. Vui en dia ha quedat una petita iglesieta i se veuen algunes cisternes de com era convent, però és perillós d'anar-hi a causa de los villanos. Jo hi som estat algunes voltes.

Més. La una festa de Nadal se va a visitar, tots los peregrins junts, Fons signatus, que dista de Betlem una hora petita, i lo que se veu i visita és lo sigüent.

[101r] Són menester molts hòmens per acompanyar los religiosos. Se camina per un camí molt pedregós i caminats cosa de tres quarts se troba Hortus conclusus. Aquí és comparada Maria Santíssima.¹ Aquest Hortus conclusus és un petit planet que tindrà cosa de quatre jornals de terra i està al mig de dues muntanyes. Hi ha aquí una bona font que si se sabia aprofitar hauria un bon hort, però ningun se'n cuida, i los àrabs en lo estiu s'aprofiten d'aquesta aiga. Aquí tenia Salamó lo palacio de les sues concubines. Se veuen aquí mateix algunes cases contigües i no ha molt temps que havia aquí una petita vila, però vui en dia no viu ningú aquí, perquè no poden mantenir lo hospital per los qui passen, i no podent fer açò no hi pot haver lloc ni vila.

Cosa d'un petit quart d'aquí és Font signatus, i està d'esta manera. En el peu d'una muntanya no molt lluny de la ciutat d'Hebron surt una bona font i ve per baix terra fins aquí que hi ha un gran conducto com una cova. Aquesta és obra de Salamó i moltes columnes sustenten esta fàbrica. Aquí s'ajunten altres dos fonts més petites i fan la font més grossa. Tota aquesta² aiga surt a una³ part i va a una gran piscina que és feta a les mateixes roques. [101v] És molt fonda i ampla i costaria molt de fer. D'esta piscina va l'aiga a una altra tan gran com la primera i d'esta va a una altra així mateix gran, i entre totes fan una gran multitud

1. En realitat, amb el que es comparava la Mare de Déu, considerada font de la vida veritable, era amb Fons signatus, font descrita més endavant.

2. *Tota aquesta*: al manuscrit l'ordre és: 'Aquesta tota...'

3. *a una*: és correcció meua: el manuscrit diu 'anua'.

d'aiga que sempre sobra. D'esta última comença un conducto fet de Salamó i se segueix fins la ciutat de Jerusalem, que dista tres llegües d'aquí. I lo ruedo que fa l'aiga per fer aquest camí seran més de deu llegües i arriba fins lo temple de Salamó.

Aquest any han renovades totes les tres piscines molt bé i també lo conducto per fer tornar l'aiga a Jerusalem, que havia molts anys que tot estava perdut, i han feta una bona obra, si dura, perquè los àrabs sempre rompen lo conducto, que va solament un palm baix de la terra. Aquí a les piscines hi ha com un castell per a guardar aquesta fàbrica. Aquest conducto passa un tir de pedra del nostre convent de Betlem i passa per casi al mig de la vila, i perquè los villanos no espàllien dit conducto los donen una canya¹ d'aiga dia i nit, i l'aiga d'aquesta font és boníssima. Va en moltes parts en Jerusalem.

[102r] **CAPÍTOL 41. Coses rares de los villanos de Betlem.**

Esta vila de Betlem és molt populosa. Són turcs, altres gregos i altres cristians catòlics.² Tots són molt mala canalla. Los catòlics són molts, que seran més de set-cents, sens comptar les dones i minyons. Tots aquestos i també los gregos tenen per ofici fer creus, o corones, i no fan altra cosa.³ Los turcs cultiven los camps. Los cristians aguanyen molt diner, però no se sap què en fan, i bé no los fa profit, perquè lo que mengen és tan mal que los gossos de Catalunya mengen millor. La roba que aporten [és] tan dolenta que més val per carnestoltes que per a cobrir. Lo vestit de los hòmens consisteix en una *abe*,⁴ que és una vesta de fil i cotó retxada i una camisa baix d'esta, i no aporten més vestit. Los demés van descalços de peus i al cap una barretina i un mocador i no aporten més roba en tot son cos, i sempre van així, sens fer mai ninguna distinció. I també aporten tots una bona corretja. [102v] Les dones, lo vestit que aporten consisteix en una sola camisa i una tovallola en el cap i una cinta o corretja i no aporten més roba en tot son cos i tenen per gran afront aportar sabates i por esto sempre van descalces. Les mànegues de la camisa són molt llargues i amples, que apareixen d'augustino. Los dies de festa van un poc millor, esto és, aporten una camisa blanca tota brodada a la sua moda i valdran un real de vuit i van més contentes que

1. *canya*: probablement, una mesura, o bé un conducte.

2. J.-B. TOLLÓT, *op. cit.*, p. 167, hi afegeix els armenis.

3. El francès TOLLÓT, *op. cit.*, p. 167, diu que fan creus i "*chapelets*", rosaris, els quals venen als pelegrins i als religiosos de Terra Santa.

4. *abe*: àrab 'abayah'.

una reina. La camisa de los demás dies és blava i n'hi ha també de retxades. Baix de la tovallola del cap aporten un barret tot ple de madins i piastres i algun sequí, i mai menjaran per reservar¹ açò, i les minyones petites en porten més. Tots los sobredits no pensen ni busquen altra cosa sinó com trauran diner de Terra Santa, i si fos just no seria res, però fan tantes maldats que si s'havien d'escriure totes seria menester un llibre molt gros, però posaré aquí algunes, i són així.

Totes les corones i creus que estos fan serveixen per a la Procura i per altres religiosos, i passaran de 200 mil piastres les que tenen segures tots los anys,² però com mai estan contents i tenen fam canina de diner [103r] ordeixen mil manyes per fer-lo pagar. La més mala de totes és lo anar-se'n al camí de Sant Jeremies i és així. Si algun turc o cristià, sia qui sia, vol robar, busca una fingida astúcia, esto és, diu que los francos mataran son pare o son avi i altres coses. *Verbigratia*, diuen que perquè son camell aportava alguna cosa de Terra Santa va caure o va morir. Lo mateix diuen del cavall i altres coses. Vénen al convent a demanar lo que volen per alguna cosa de les sobredites. Lo convent los fa de resposta que tot lo que diuen és fals, i si tenen testimonis. Ells diuen que sí, van a buscar altres villanos pitjors que ells mateixos i fan testimoni fals los uns per los uns i los altres per los altres, i sempre volen tenir raó. I haurà dia que són molts los qui vénen amb estos qüentos, i si no volen pagar lo que demanen, s'hi paguen ells de la manera que volen, i lo fan així.

Busquen un tapeto, que és una catifa, i se'n van a una vila que se diu Sant Jeremies, que és en el camí de Rama que va a Jerusalem, o en alguna altra d'aquí prop. Van a casa d'algun cabo turc, li fan lo regalo de la catifa i se posen a la sua protecció i li conten mil mentides que nosaltres mai hem pensades. [103v] Per açò li demana la sua ajuda. Lo mal cabo bé se n'alegra i li promet fer lo que ell voldrà. Va a la Procura de Jerusalem i diu lo cabo que en casa sua té un turc o cristià que demana tant. Lo Procurador diu que tot lo que demana és injust i que lo ha enganyat. Respon lo cabo: «sia lo que sia, està a la mia protecció», i així ha de ser pagat, i si no lo paguen se'n va lo cabo i diu a n'el qui té a casa sua la resposta que li han feta, i així se posen de guarda en el camí qui va a

1. *reservar*: vol dir que no es despendran d'aquest adornament ni per a comprar menjar.

2. Aquesta quantitat sembla exagerada, però cal tenir en compte que aquests records també els compraven els pelegrins de les altres confessions cristianes orientals, visitants assidus i molt nombrosos dels Llocs Sants. D'altra banda, MARITI, *Voyages*, II, p. 369, ens diu que els comerciants catòlics establerts a Acre expedien a Europa aquesta producció betlemita.

Jerusalem i estan allí fins que passen los camells amb roba de Terra Santa. Luego prenen camells i roba, sia lo que sia, lo guarden sens tocar-ho i avisen que si lo volen rescatar los envien lo que demanaven antes, i així s'ha de fer si volen lo que han robat. I esto se fa tantes vegades que és lo major gasto que té Terra Santa, i si no s'hi posa remei no se porà aguantar. Lo mateix fan molts turcs de Sant Joan i molts altres d'altres viles de prop de Betlem i molts gregos.

Altres qui no volen anar tan lluny de cases sues van en el camí de Betlem i allí esperen la sua ocasió, i quan ve algun religiós o altra cosa, si no va ben acompanyat, lo roben tot, però si lo que aporten lo aporten dones no los diuen res, que ningú, sia qui sia, toca les dones, [104r] encara que sàprien que és nostre lo que aporten, i d'açò mos valem per fer portar moltes coses, com diner i provisió. I són tan desvergonyits que lo mateix dia i la mateixa hora que han feta la maldat vindran a nostres convents i los hem de donar pa, oli i vinagre, que no se nega a ningú i se gasta molt en esto, sinó que se contenten amb pa negre i moltes vegades passa mig any que no porem sortir del convent.

Lo any que jo vaig estar aquí no anà tan mal i sempre poríem passetjar sols no anàssem lluny, i en lo temps que vaig ser Guardià no succeí cosa memorable que notar. Sols un dia i mal cristià nostre aportà una pistola en la iglésia i volia matar lo curat, però no era sinó per fer-li temor, perquè no volia donar-li algun diner que li demanava, però no hi hagué res més. Pocs dies havia que havia acabat de ser Guardià que succeí un mal cas i fonc així. Un mal grego cismàtic tenia un germà. Este venia a menjar moltes vegades a nòstron convent. Un dia, venint este de menjar se n'anà a casa sua i l'altre germà començà a cridar amb ell i, fos com fos, li donà tal bastonada que morí en pocs dies, esto és, lo qui no venia al convent. [104v] Passà cosa d'un any sens dir res i després vingué a nosaltres a demanar li pagàssem la sang de son germà que ell havia mort. Nosaltres diguérem què teníem a veure amb això i digué ell que lo havia mort ell perquè venia de nòstron convent i que nosaltres teníem la culpa i que lo havíem de pagar, i lo que va a qui mata un altre són mil piastres, que són cinc-cents reals de vuit, i feren tantes coses tots sos parents que s'hagué de compondre amb una gran summa de diner.

No passà molts anys que tornà a demanar lo mateix, perquè pagant una vegada lo tenen per possessió i volen se los pagui sempre. No fonc escoltat ni se li volgué dar res. Començà a buscar medis per ser pagat i féu lo que se ha dit sobre¹ de pendre la roba, etc. Tornà tercera volta a

1. *sobre*: vol dir més amunt.

demanar i no se li volgué donar re, i una nit, ajustats los parents, i vingueren amb escales i sens ser sentits entraren dins lo hort i començaren a fer mal arrancant tot quant pogueren i mataren dos gossos i los llençaren en una cisterna i robaren tot lo que pogueren i per ser les portes de ferro no pogueren entrar en el convent. [105r] I fent totes estes maldats no porem dir res perquè és posar-ho pitjor i és menester paciència, i com no hi ha justícia no poren fer res. I además d'aquest dit se porien dir molts altres, però vui contar lo que està passant a los armenis d'aquesta ciutat, que sols tenen son turciman¹ que sia armeni.

Un monjo d'estos, volent entrar un turc en son convent per a menjar, no lo deixà entrar i li donà una petita empenta per a tancar la porta. Lo turc quedà malcontent i, vent-se burlat, pensà una diabòlica astúcia i fonc que digué que l'armeni li havia dat tal colp que lo atordí, i que si no fos fugit lo volia matar. I d'este dia en avant diu que no pogué tenir successió perquè perdé les forces, i així, además d'haver-li pagat cinc-centes piastres per l'empenta, ara volgué li paguen deu fills que poria haver tingut de cada dona que té i són tres. I així demana la sang de trenta minyons, que són trenta mil piastres, i per açò los armenis pateixen també molt i també los monjos gregos.

[105v] **CAPÍTOL 42. D'altres coses rares de Betlem.**

Entre los mateixos de Betlem mai tenen pau, i per no res fan la guerra, que és cosa de riure si no mos fessen pagar los gastos a nosaltres, que d'ordinari lo fan. Però lo dia primer de setembre, per cosa de no res hi hagué una gran guerra entre los turcs i cristians de Betlem. Esta consistí primer en molt cridar i després de molts crits feren la crida general, que consisteix en que les dones donen un terrible crit i esto és senyal de començar la funció, i així començaren a tirar-se pedres i anaven tan espesses com a calabruixos,² però pocs se ferien, i a esta funció concorrien també les dones i minyons i minyones, que era cosa de riure, i sent així que tots los hòmens aportaven la *ganxara* i molts escopeta, però no les fan servir, sinó tot pedres, i posaven tots l'escopeta en terra per millor porer tirar pedres, i esto dura més de tres hores i lo endemà la mateixa hora feren lo mateix.

[106r] Més. Lo dia tercer, la mateixa hora, tornà de fer la crida i començaren de nou a tirar pedres, qui amb bassetja,³ qui amb la mà, i

1. *turciman*: per torsimany, intèrpret.

2. *calabruixos*: pedra, calamarsa.

3. *bassetja*: fona, mandró.

encara que lo dia antes los cristians havien aguanyat, però aquest dia los turcs superaren i feriren alguns d'una i altra part malferits, per açò quedà més mala la guerra per lo endemà. Los turcs enviaren a buscar socorro a les viles de prop de Betlem i vingueren molts amb cavalls i llances. Lo mateix feren los cristians, que també tenen turcs qui los ajuden, i volien aquest dia ja no usar més les bassetges, sinó d'escopetes, però los turcs demanaren vuit dies de tregües, i se los concedí i quedaren ajustats per aquest temps.

Lo més singular d'esta guerra és que luego de passar lo rumor, se'n van a cases sues i encara que per aquest temps s'encóntrien per lo carrer, ningun diu res a lo altre, com si no haguessen fet res, i ells mateixos se componen, [106v] i d'ordinari fan venir un turc cabo i los compon i pilla bones piastres de los uns i de los altres, però qui los ajusta millor és lo subbagi¹ de Jerusalem, perquè los qui han donat causa a la guerra lo han de pagar molt bé, i per açò no poden entrar dins Jerusalem, perquè luego los posen a la presó i no en surten fins que lo han pagat tot, i sia qui sia lo prenen i tots los demás junts lo han de traure, i perquè nosaltres ho paguem tot ordeixen mil traces. En esta digueren que nosaltres érem la causa de què havien feta dita guerra, i digué un cristià dels nostres que li havia dit un grego que volia fer pagar tantes sangs a Terra Santa, i per defensar-nos digué que era fals i d'aquí s'originà la guerra. Esto digueren per carregar la paga a nosaltres, però no los valgué, perquè los férem venir a jurar-ho en el mateix santuari, però mai ho volgueren fer, i aquest és un gran recurs per a nosaltres, perquè encara que sien tan dolents, no s'atreveixen, en el lloc a on Cristo nasqué, fer tals juraments falsos, [107r] i los mateixos turcs són los qui més temen, i fora faran mil juraments, però en el lloc sant queden com a muts i s'ajusten a qualsevol partit per no haver de jurar aquí, i si algun atrevit ho vol fer, tots sos parents li són contraris i no lo permeten, perquè diuen que tots s'han de fer malbé si se jura aquí, i lo tenen experimentat alguns. Les rinyes majors que acostumen tenir són per poca cosa, i luego se tallen los arbres que tenen, i són pocs que no tinguen figueres i bones figues, però si les volen menjar madures és menester guardar-les, i la manera de guardar que fan és així. Les dones les guarden de dia i quan ve la nit van los hòmens, i quan los uns dormen los veïns los menguen les sues i lo mateix fan los altres a ells, i ningú menja les sues i tots ne menguen, i n'hi ha de bones. També en sequen moltes, però no les saben secar bé i també se les roben

1. *subbagi*: su-baixi (en dos mots), jutge de categoria inferior al cadí. També oficial de policia urbana, responsable davant el governador o baixà.

qui més pot. Lo mateix fan dels raïms los qui tenen vinya. [107v] Encara que los turcs no poden beure vi, per això no deixen de fer moltes vinyes, que los raïms los saben ben bons i los saben vendre molt bé, i és d'esta manera. Tots los qui tenen vinya és menester que la guarden, i molt bé, i si los àrabos s'hi giren,¹ no tenen ja què veremar,² que ben veremada resta. Los qui la guarden bé tenen ventura.³ I és de notar que sempre tenen bona collita de raïms, molts i bons, perquè lo modo de podar és diferent del nostre, perquè quantes serments té la parra, que així són les vinyes, totes les tallen un palm llarg i fan molts raïms i sent així qui no plou són bons i grossos, però més clars los grans, i quasi són tots blancs com muntone.⁴ Luego que ve sant Mateu,⁵ vénen los cabos principals a Jerusalem i diuen a·n·el governador si hi ha molts raïms, i sempre se queixen per molts que en tinguen. Lo governador posa lo preu a tant el quintar i aquest any posà a vuit piastres lo quintar, [108r] esto és, quatre quintars d'Espanya⁶ per sis pessetes, i no serien cars si anàs bé, però costen més, perquè la llicència per porer fer vi costa vuit-centes piastres, i lo mateix paguen los gregos i armenis, i ningú més fa vi. Luego que los villanos saben lo preu, comencen aportar càrregues, qui amb camells, qui amb someres, qui a un convent, qui a l'altre, i los han de pendre per grat o per força, i luego pagar, i si no, se paguen ells mateixos, i apareix tot una confusió, perquè com són tants i tots volen ser primers, tot és cridar i és menester molts grossos turcs per evitar moltes raons, i no se cuiden si tenim lloc o no per portar lo vi, perquè si no los volem pendre los deixen a terra i se'n van i se paguen fent maldats. I si poríem fer lo que volen no seria res. Lo que se fa en Jerusalem se fa també en Betlem i Sant Joan, i moltes vegades no saben a on posar tants raïms, que tot està ple i és un gasto molt gros. Los gregos i armenis no en fan tant cas perquè venen lo vi a los peregrins i lo paguen molt bé, però nosaltres hem de quedar amb lo vi.

[108v] Moltes altres coses rares tenen aquestos villanos, però no les poso aquí per no ser enfadós. Solament vui contar lo modo d'enterro que fan quan moren, que és així. Quan mor algun turc o grego, luego que ha

1. *s'hi giren*: hi van (DCVB).

2. *veremar*: és correcció meva; al manuscrit, 'vermar'.

3. *tenir ventura*: tenir ventura (d'una cosa): salvar-se per aquella cosa (DCVB).

4. *muntone*: probablement moltons. En el manuscrit, hi trobem casos de substitució de 'l' per 'n', com en 'fante' per 'falta' i 'pistone' per 'pistola'.

5. *sant Mateu*: 21 de setembre.

6. El quintar equivalia a 41,6 kgs. a Catalunya i 42,3 kgs. a les illes Balears. A Castella, 46 kgs.

expirat comença la sua dona, si és¹ casat, o la sua mare, si és minyó, a fer tals crits que apareix una lleona. Luego vénen les veïnes i parentes i les mestres de cerimònies que saben fer millor la funció i comencen a ballar totes a un rotllo i ballant i cantant i donant-se bufetades que apareix que s'han de rebentar, i fan tot açò fins que lo cadàver és enterrat. Lo santó renta molt bé a los hòmens i la santona a les dones. Luego que han fet un bon ball, aporten lo mort a la sepultura. La dona més parenta va davant ballant, cridant, fins que son en el lloc de la fossa. La muller, si és casat, o la mare, si la té lo mort, va davant de professó i apareix una lleona qui rabia, va abillada i sempre rodant les mans com si debanàs² i les demés dones van cantant i ballant i donant-se bufetades, i així lo aporten en el clot. [109r] Luego que arriben, la dona més parenta del mort se tira dins lo clot i està fins que hi posen lo mort, i moltes vegades l'han de treure per força, que diu que se vol quedar amb ell, però no lo dirà de cor, i diuen que hi ha parts que lo fan de veres.

Lo que diuen quan canten i ballen ningú les entén, o bé no volen dir-mos-ho què és lo que diuen. A mi m'han dit que les turques diuen, si és minyó: «Ai que polida³ mossa que t'has perduda!», «Ai que bon cavall que hauries tingut, etc.!». Però tenen moltes altres cançons a la sua moda i sempre que muden de cançó ballen més fort, canten més fort i se peguen més fort, i les mestres de cerimònies van al mig del rollo ballant i cantant i fan mudar de cançó i de tot. I he vist ser més de cent dones fer tot açò i dura lo ball fins que és enterrat, i després vuit dies tots los matins ballen prop la sepultura més de dos hores i en casa sua tot un any, que és lo dol, i passen molts mesos que ningú se casa perquè és entre ells molt mala cosa casar-se ningú de la vila dins mig any. [109v] Luego d'haver enterrat lo⁴ cadàver, se'n van a casa del mort a menjar lo arròs i fogassa que ja tenen previngut, i totes les que han ballat i lo han acompanyat mengen molt bé, i si no n'hi ha prou comencen a maleir lo mort i tots los parents que queden. Tot lo sobredit se fa si lo mort és home jove, i per los vells i per les dones no se fan tants desbarats ni ballen tant.

Los gregos fan tot lo mateix de ballar i cridar. Los nostres cristians, los curatos, no los ho permeten lo ballar, però també debanen i ploren, i lo temps que enterren lo mort, cada una a son sepulcre plora, però també

1. *és*: és correcció meva; el manuscrit diu 'as'.

2. *debanàs*: de debanar, és a dir, com si enrotllés fil per formar un cabdell.

3. *polida*: és correcció meva; el manuscrit diu 'pullida'.

4. *lo*: a continuació hi ha 'mort' ratllat.

luego que expiren los treuen de casa i luego los volen enterrar, i si té alguna cosa, lo curato li fa dir algunes misses, i per la caritat donen creuetes, però no han de pagar ni sepultura, ni enterro, ni res més, ni menos de los demás sacraments.¹

Quan se casen los nostres cristians també tenen algunes coses particulars i rares,² les que deixo per no ser enfadós, i sols diré que així com les dones en Espanya porten lo adot,³ ací los hòmens⁴ han de pagar les dones.

[110r] Per últim, vull dir una cosa rara per rematar⁵ lo de Betlem, i és que tenen un costum per aquest país molt raro, i és que sempre i quan és trobada alguna dona, sia qui sia, que fa mal de son cos, té de morir sens remei ningú, i lo qui executa la sentència és lo parent més prop que té. Per estos dies fonc trobada una dona d'una llegua i mitja lluny de Betlem qui fornicava. Luego que va veure la gent, cridà per donar entendre que era forçada. Lo home fugí i no se pogué haver. La dona no pogué negar i així hagué de passar per la llei, i son propi pare, cosa de dos hores de ser així trobada, davant de son marit i de tots los parents i poble li llevà lo cap. Molta gent de Betlem era a veure aquesta funció i seran tres anys que en este de Betlem feren lo mateix amb una grega. Una cristiana nostra fonc tocada a los pits d'un turc foraster i li feren pagar més de 200 piastres, i si lo haguessen hagut, moria.

[110v] Però per les ciutats grans tenen altre estil diferent i no deixa d'haver putes, etc., segons se diu.⁶

CAPÍTOL 43. *Del santuari de Sant Joan en Judea.*

Per anar a la ciutat de Judà, que vui en dia se diu la vila de Sant Joan, sortint de la dita ciutat santa de Jerusalem s'ix per la porta de

1. Les cerimònies dels enterraments sorprenien els europeus del segle XVIII, els quals les trobaven aparatoses i amb un contrast molt gran amb l'ordre, silenci i recolliment que presidia els funerals als seus països. El ja esmentat Giovanni Mariti les considerava excessives, *Voyages*, II, p. 379-380.

2. *rare*s: és correcció meva; el manuscrit diu 'reraras'. Sobre el matrimoni i la mort entre els cristians de les confessions orientals, és molt interessant l'aportació que fa B. HEYBERGER a *op.cit.*, p. 522-548.

3. *adot*: dot.

4. *hòmens*: a continuació hi ha 'dones' ratllat.

5. *rematar*: és correcció meva; al manuscrit, 'renetar'.

6. Giovanni Mariti, que passà per Betlem trenta anys després que Fluxà, deixa constància de la mala fama de què gaudeixen les dones de Betlem, les quals troba dissolutes i especialitzades a robar els seus clients. *Voyages*, II, p. 371.

Betlem i se deixa a l'esquerra lo camí de Betlem, luego se troben molts sepulcres de turcs. Passats aquestos, no molt lluny de la santa ciutat se veu com una casa de camp i se diu la torre de Sant Simeón, qui rebé en los seus braços lo Infant Jesús en el temple, i se veuen diferents torres. Aquí mateix, caminada cosa de mitja hora, se troba un convent de gregos cismàtics i està tot sol i és molt perseguit d'àrabs i villanos. Se diu, aquest convent, de la Creu, i en aquest lloc diuen que fonc tallat lo arbre de què fonc feta la creu de Cristo. Té una bona iglésia tota ben pintada a la moda grega i és curiosa.¹ [111r] Baix lo altar d'esta iglésia se veu i adora un lloc i d'aquí se diu fonc tallat dit arbre, i los gregos tenen aquí un bon *lignum crucis* i hi ha concedit perdons en aquest lloc. Tota esta iglésia té lo paviment de pedra mosaica de diferents colors i no està mala.

En tot aquest camí no se veu altra cosa que aquest convent. Lo camí consisteix en abaixades i pujades i moltes pedres. Aquest no és tan perillós com lo de Betlem, i un turximan² basta per a acompanyar un religiós, i los cabos de Sant Joan no permeten se fàcién maldats com en lo camí de Betlem.

Pujada una alta costa, se descobre la vila de Sant Joan.³ Dista esta vila de la santa ciutat cosa de dues llegües. Esta està al mig d'altres muntanyes, per lo que no té quasi gens de vista, i en lo estiu és molt calenta, perquè apar que ix foc de les roques, però és molt sana. En esta vila sols viuen turcs i cosa de dotze cases de cristians nostres, i en cada casa són moltes famílies, i estos tots fan creus i són millors oficials que no en Betlem, i per lo present no són tan mala canalla com los betlemites.

[111v] La vila és petita i lo seria molt més si no fos per lo nostre convent, que la fa ser una vila, que si no serien unes poques barraques.⁴ Los turcs i cristians d'aquí van tan mal vestits com los de Betlem, i la

1. Aquest convent, concebut com una fortalesa, data del segle xi i fou construït pel rei Bagrat de Geòrgia en el lloc on hi havia hagut una església bizantina al segle v. Al segle xvii, foren pintats els frescos a què fa referència Fluxà. Els georgians l'hagueren de vendre als grecs ortodoxos el 1685. MURPHY-O'CONNOR, *op. cit.*, p. 144-145.

2. *turximan*: per torsimany.

3. Anomenada Ain Karem en la llengua del país, «font del vinyater», és situada a uns vuit kms. al sud-oest de Jerusalem en una regió muntanyosa.

4. El pare Antonio do Sacramento, en diu: «*He pequena e povoada de casas, das quaes algumas sao bonas, mas as mais já envelhecidas, sem terem em si algun affeio. Viven nella muitos turcos, algunos gregos e poucos catholicos, que entre todos farao o numero de quinhentas pessoas.*» *Op. cit.*, II part, p. 56.

sua roba no val res, perquè cullen molt oli, molts raïms i demés fruites i no se sap què en fan, sinó que se judica que també lo enterren com en Betlem, i quan han de pagar lo *carogo*¹ se valen del nostre convent, que d'ordinari los bestrau los diners i després paguen amb llenya o altra cosa.

Estos turcs de Sant Joan són dits magrabinos i diuen que provenen de los turcs que fugiren d'Espanya quan los cristians la restauraren. Són molt observadors de la sua mala secta i tots los matins de lo nostre convent se sent lo seu *zalà*, que és la sua oració, i la fan un tir d'escopeta de la vila, a una font, com diré luego, i mai deixen de fer esta funció. Dins de la vila tenen una molt mala mosqueea i se diu que Terra Santa l'ha feta, perquè estimen més guardar los diners que fer mosquees.

[112r] A l'una part d'aquest vila tenim un bon convent i tot nou, que solament haurà quaranta anys que és fet, i lo féu fer un religiós mallorquí que era Procurador.² La iglésia és bella i de les millors.³ És quasi quadrada, i a la part esquerra⁴ del presbiteri és lo santuari. Per abaixar en ell s'abaixen vuit escalons i aquí és lo lloc a on nasqué sant Joan Baptista. Està aquest lloc ricament adornat i és lo santuari més hermós de Terra Santa, perquè aquest lo havem fet tot nou i no ha estat mai de ningú, sinó nostre.⁵

Baix lo altar és lo lloc del naixement de sant Joan. Està la sua vida ricament esculpida a lo redor en uns finíssims marbres, i al mig d'esto se diu «*Hic precursor Domini natus est*», i hi ha concedida indulgència

1. *carogo*: *kharadj*, impost.

2. Pot tractar-se del pare Rafael Ventayol, fill d'Alcúdia, el qual morí a Jerusalem el 1726 després de 56 anys de servei a Terra Santa, on arribà el 1670. Els anys 1676, 1677 i 1684 fou Superior del col·legi de Damasc, el 1686 Viceprocurador a Jerusalem i Procurador general de Terra Santa a la mort del pare Domingo de Lardizábal el 1697. El pare Ventayol era lector jubilat en llengua àrab i excustodi de la seva província franciscana de Mallorca. El pare E. BÀRCENA, ofm, a *Cien años de cristianismo mediorienta* (1632-1732), El Caire, 1989, p. 254-264, exposa l'actuació d'aquest religiós i afirma que fou «alguien que pasó a la posteridad como uno de los mejores procuradores generales de la Tierra Santa de todos los tiempos».

3. Es tracta de l'església de Sant Joan. Fou reconstruïda al segle XII pels croats sobre una altra del segle VI. Malmesa per la reconquesta àrab posterior, els franciscans la recuperaren el 1621. El pare Tomasso Obicini adquirí la casa de sant Joan Baptista als magribins per 1.500 piastres més una contribució anual i una taxa per cada pelegrí visitant. El 1676, el lloc fou adquirit definitivament i de seguida se'n començà la restauració i ampliació.

4. Aquí hi ha una paraula incomprensible

5. Vol dir que no ha estat mai en poder d'altres confessions.

plenària, i sempre cremen aquí 10 llànties de plata, i tot açò està dins una cova i se veuen en algunes parts les roques naturals. Lo demés està cobert de riques teles. [112v] Aquest lloc estigué més de tres-cents anys¹ perdut en poder de los moros i ja a penes havia quedat memòria d'aquest lloc, però Déu, per la sua misericòrdia i bons medis i molt diner permeté² vingués en poder nostre, que costà molt de rescatar.³

A lo altar major de la dita iglésia és sant Zacaries, que és lo patró del convent, té necessitat de fer lo retaule⁴ nou.⁵ A l'altra part hi ha una capella de la Visitació i aquí mateix una pedra sobre la qual se diu haver predicat sant Joan Baptista. I succeí en esta pedra no ha molts anys un prodigi singular i fonc així. Esta pedra estava a la inclemència del temps a la vora d'un camí real. Feren prop d'aquí los turcs un forn de calç i entre altres pedres hi posaren esta perquè sabien que los cristians l'adoraven quan passaven per allí. Però quedaren ells burlats perquè les demés pedres se convertiren en calç, [113r] però esta quedà il·lesa i sens ningun senyal. Avisaren lo Guardià i molts altres religiosos i aportaren esta pedra en el lloc sobredit i d'esto se recorden molts religiosos i vui dia se té en més estimació.

Altra capella té esta iglésia, i és de santa Helena, en memòria de la santa que féu aquí un gran temple en honor del Precursor.⁶ Té este temple una bona cúpula amb bones finestres i millors vidrieres. Lo cor és a la moda d'Espanya, que si no és aquest, són tots a la italiana, i està molt bé.⁷ Lo orgue és petitó. La sacristia és bona i ben posada de bones robes, particularment d'Espanya per ser aquest convent per a los espanyols, com se dirà, i lo conductor⁸ espanyol casi sempre aporta alguna cosa particular per aquest convent. Los tudescos han aportat també aquí bones

1. *anys*: escrit 'añis' a la interlínia superior. Al principi del segle xv, els franciscans ja estaven instal·lats a Sant Joan, segons A. ARCE, *Ain Karem, patria de San Juan Bautista: Revista de Geografía Española. La huella de España en Tierra Santa*, 32, I, p. 83.

2. *permeté*: és correcció meva; el manuscrit diu 'permeter'.

3. Els interessats a conèixer les vicissituds de la construcció i manteniment d'aquest convent fins al segle xviii consultaran amb profit l'obra esmentada del pare Patrocinio Barriuso, imprescindible.

4. *retaule*: és correcció meva; el manuscrit diu 'ratalle'.

5. *nou*: abans hi ha ratllat 'de'.

6. Fou contruïda el 1698, sota el govern del pare Francesco de Santo Floro, calabrés (1697-1699). BARRIUSO, *op. cit.*, II, p. 466.

7. Fou fet de noguera en temps del Custodi pare Baltasar Caldera, milanès (1695-1696). BARRIUSO, *op. cit.* II, p. 465.

8. *conductor*: vegeu p. 150, nota 7.

robes i quadros.¹ També los portuguesos i demés, i ningun santuari li faria avantatge si tingué bon altar major i bon orgue.

[113v] Lo convent és molt espaiós i està tot fet a l'espanyola, i per anar al cor ni al refetor ni a la cuina i demés oficines no s'ha d'abaixar ni pujar ninguna escala. Lo més alegre és lo gran terrat que té, i en lo estiu bona fresca, i lo aire d'aquí és saludable en la nit, lo que no té Sant Salvador ni Betlem, i d'aquí se veu lo que diré en el capítol que ve. Les celdas són grans i alegres, que se descobre d'elles la campanya.

Lo Guardià d'aquest convent dura d'ordinari tres anys i sempre és espanyol,² i té la bossa, que ell sol se cuida de lo gasto de la comunitat.³ D'ordinari viuen aquí vuit sacerdots i sis religiosos llecs i casi sempre són tots espanyols, perquè solament aquest convent està sol per a la nació, així com lo de Damasco, i les demés nacions mos tenen gran envidia, però sempre n'hi alguns d'ells perquè no diguen.

[114r] CAPÍTOL 44. *D'altres santuaris de la Judea.*

Cosa d'un tir d'escopeta de la vila de Sant Joan hi ha una bona font i se diu la font de Sant Joan. És bona i dona sempre un roll⁴ d'aiga més gros que lo braç, i si los turcs la sabien aprofitar hi hauria una bonica horta, però com no se cuiden d'això deixen perdre l'aiga que sobra després de son menester. Sobre esta font hi ha un parral i aquí és lo lloc a on los turcs tots los matins i totes les tardes fan la sua *zalà*, i per lo matí criden molt.

Aquí, junt a dita font, tenen una llarga pica per a la sua confessió i la fan de dos maneres: ço és, confessió general i particular. Per fer la general se despullen tots nus i se posen dins la dita pica i se renten tot son cos; i si és particular sols se renten les mans i los peus, i esto per molt fred que fàcia no lo poden excusar.

[114v] Cosa d'un tir d'escopeta de la dita font hi ha un dels santuaris principals, i és lo lloc de la Visitació, i aquí fonc lo lloc a on Maria Santíssima encontrà a santa Elisabet quan anà a visitar-la i aquí se

1. Un article molt interessant sobre la riquesa artística d'aquest convent el constitueix *El arte español en Ain Karem*, de S. MUÑIZ, a *Revista de Geografía Española. La huella de España en Tierra Santa*, Madrid, 32, I, 1951, p. 90-108.

2. Segons FACCIO, *op. cit.*, de l'11 de maig de 1733 al 22 d'agost de 1734, en fou Joseph Marijuan (p. 100); del 23 d'agost de 1734 al 18 d'abril de 1736, José González (p. 100), i del 19 d'abril de 1736 al 12 d'abril de 1737, el valencià Joan Baptista Tatay (p. 100).

3. *comunitat*: és correcció meva; al manuscrit, 'comuditat'.

4. *roll*: raig de líquid.

compongué lo càntic del «*Magnificat*». En aquest lloc, en temps de cristians havia un bon convent de monges i encara se coneix lo refetor i corredor i altres oficines. Lo demás està tot caigut. Sols ha quedat una gran paret de la iglésia i se coneix¹ que era gran i bona.

Aquí tenim com una capelleta i tots los dissabtes, o altre dia, semidoble de la setmana puja la comunitat a cantar la missa de la Mare de Déu i després se canta lo Evangeli de la Visitació, lo càntic del «*Magnificat*», altres antífonas i oracions pròpies, que són les mateixes se canten tots los dies en la professó quotidiana se fa en el convent i s'aguanyen indulgències així mateix com lo lloc de la nativitat de sant Joan i demás llocs dits.[...]²

[115r] Però un mal turc que la terra és sua, seran cosa de sis anys que plantà vinya, i perquè no li fessen mal la va tallar i Terra Santa comprà tota la llenya per a fer fer creus, i si no que lo tornam a tallar, prest tornaria a ser gros, perquè té bons pimpollos.

Cosa d'un tir de pistola³ d'aquest lloc és lo sepulcre de santa Isabel, i se coneix haver estat en temps passat una polida capella, però per lo present solament és un munt de terra i una petita cova. Prop d'aquí se veuen diferents cases caigudes i són d'alguns turcs de Sant Joan qui volien fabricar aquí una vila i prenien les pedres del santuari caigut de Sant Joan, i fonc precis fugir per no porer habitar aquí, i molts confessaren haver vist en sueños a sant Joan i sant Zacaries que los feien amenaces de mort si profanaven més aquest lloc. Lo mateix ha succeït en la vila de Sant Joan moltes vegades, i si los mals turcs pretenen alguna munia,⁴ Sant Joan sap sortir en defensa de la sua casa.

[115v] CAPÍTOL 45. *De la vall del Terebint i altres coses.*

A la part de la tramuntana del convent de Sant Joan hi ha una vall o torrent i se diu la vall del Terebint i és molt anomenada en la Sagrada Escripura. Per anar aquí se camina cosa de mitja hora i sempre s'abaixa, i per aquest lloc són moltes oliveres i vinyes i lo temps que jo fonc a veure aquest lloc, que era per lo mes de desembre, estaven tan carregades d'olives que mai n'havia vistes més, perquè en tenien més que fulles, i

1. *coneix*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'cneoxen'.

2. Falten les pàgines 220 i 221 de la numeració primitiva, però la persona que folià el manuscrit no se n'adonà i els atribuï el número 114.

3. *pistola*: és correcció meva; el manuscrit diu *pistone*.

4. *munia*: mot de difícil lectura, podria ser *avana*, multa, però també de l'àrab *munna*, queviures, menjar.

totes negres i madures, i me digueren que casi tots los anys era així i sempre tenen esplet i lo mateix és de los raïms i altres fruites, que no tenen mai mala collita. I si sabien ben aprofitar, serien molts rics, però són bèsties en tot. Les olives són petites, però fan molt oli, i per fer-ne més esperen que sien podrides i les tenen sobre los terrats de les cases fins que són quasi perdudes.

[116r] Baix en aquest torrent és lo lloc a on David matà lo gegant Goliat, i d'aquest torrent prengué les pedres. Este torrent quasi sempre està sec, sinó quan plou, i hi ha prop d'aquí tres fontetes petites i la terra molt mal plana.

No molt lluny d'aquí se veu una petita vila i se diu Colonia,¹ i una altra que se diu la Mecha, i l'altra los Macabeus,² altra Emaús, i no s'hi pot anar per ser los villanos mala canalla.³ També se veu d'aquí lo camí que va de Jerusalem a Rama i moltes altres coses. Per aquest avall hi havia molts tords i ningú los caça ni diu res, sols nostres cristians los dies de festa amb les escopetes mataven molts, però los turcs no volen fer mal a ningun animal volàtil, sinó sols a los pobres religiosos. Un altre dia fonc aquí mateix [que] uns turcs villanos qui feien la sua mala confessió mos volien despullar i me prengueren la capsa del tabaco, però la me féu tornar un cabo, i los hauria fets bastonar si hagués volgut.

[116v] Per anar per los sobredits llocs basta per a acompanyar los religiosos un turximan del convent, que sols no hi hage guerra i aporta pa o no sien àrabs o turcs forasters, hi ha més llibertat que en Betlem i altres parts, i moltes vegades, si algú d'altra vila fa mal a nosaltres dins lo territori de Sant Joan, tornen bé per a nosaltres i fan tornar lo que mos han robat i mos diuen los seus frares, però açò moltes vegades costa més, perquè los hem de regalar molt bé per lo que han fet.

A l'altra part de la vila de Sant Joan, passada la muntanya, hi ha una altra vila i se diu Sant Felip, i aquí hi ha una bona font i se diu la font de Sant Felip, i aquí fonc a on lo sant batissà⁴ lo eunuco que venia de Jerusalem, conforme diu l'Escriptura. En aquesta vila són tan mala canalla com a les demés, i moltes voltes fan maldats i no s'hi pot anar sempre. Tenen un poc d'horta i aporten a vendre hortalissa en el convent de Sant Joan, i també vénen a menjar.

1. *Colonia*: Kulunniya.

2. *Macabeus*: es refereix al lloc on eren enterrats els membres de la família d'aquest nom que lluitaren fins a la mort (166-160 aC) contra Antíoc IV Epifanès, rei selèucida: Mataties, Judes, Jonatan i Simó.

3. *canalla*: és correcció meva; al manuscrit, 'cañale'.

4. *batissà*: italianisme per batejà.

[117r] **CAPÍTOL 46. *De retorn a la santa ciutat i altres coses.***

Havent estat cinc mesos en el convent de Sant Joan i havent vistos i visitats tots los sobredits santuaris, vaig demanar de tornar a la santa ciutat per trobar-m'hi per la quaresma altra vegada, i perquè tenia intenció de partir-me passada la pasqua per Cristianitat. Per açò vaig escriure a n-el Superior i luego m'envià l'orde per retornar en Jerusalem. Lo dia antes de partir-me, que fonc lo dia 8 de febrer, vaig tenir la notícia de la mort del pare Ramon Vallmarí,¹ que morí en Acre lo dia 2 del dit mes i morí de pesta.

Lo endemà, després d'haver-li cantada la missa, me vaig partir per Jerusalem. Per lo camí no vaig veure cosa particular, sinó lo sobredit, i vaig visitar lo convent de los gregos dit Santa Creu i arribí sa i salve en Sant Salvador.

[117v] En la santa ciutat aquesta vegada vaig estar de família tres mesos. Vaig fer tots los oficis d'aquest convent i vaig visitar moltes vegades tots los santuaris de dins i fora de la santa ciutat. Particularment tots los divendres de març fonc a fer lo viacrucis per lo carrer de l'Amargura fins lo Santíssim Sepulcre, i fonc tan ditxós que mai vaig tenir ningun mal encontre i vaig porer fer mes devocions en los mateixos sants llocs moltes vegades.

La segona dominica de quaresma, per ser jo lo domer en Sant Salvador, me tocà fer la funció a l'obertura del Santíssim Sepulcre, que és cosa rara, com queda dit, i aquest dia vaig cantar la missa en dit Santíssim Sepulcre.

Més. Lo dia de los dolors de Maria, per ser jo de setmana, vaig dir la primera missa a la capella, a on estava la soberana senyora quan crucificaren a son Fill Divino, i eren molts los que volien dir la missa aquí, però jo vaig ser lo primer per tocar-me a mi.

[118r] Per la setmana de Passió vaig estar sis dies en el Santíssim Sepulcre per fer les últimes devocions en ell i vaig dir molts dies missa, i també en lo sacro monte Calvari i vaig assistir a les funcions se fan aquí tota la setmana santa fins passada la pasqua.

Lo dimecres sant me tocà cantar la Passió en la santa gruta o cova de lo hort de Getsemaní i juntament vaig dir missa aquí mateix i vaig visitar moltes vegades per aquesta setmana los sants llocs. Lo dijous sant, després d'haver dinat, vaig anar en companya de dos religiosos en el sacro monte Sion per visitar de prop lo Cenáculo, i fonc miracle de no

1. Ramon Vallmarí: repetició del que diu a la p. 178, nota 6.

tornar tots nuos, perquè fórem vistos d'uns àrabs que estaven amagats aquí mateix i mos detinguérem a la mateixa porta de la santa ciutat, i volien *baixí*, que és regalo, i no deixava jo d'estar espantat, però no fonc res. [118v] Lo divendres sant me tocà fer d'assistent al Reverendíssim, i en la santa professó aportava lo pot per ungir lo santristo, com queda dit en son lloc. Per últim, passades i vistes totes les funcions de la setmana santa i pasqua, vaig determinar lo partir altra vegada per ma província tenint intenció de passar a Itàlia per a veure mon oncle, lo que no vaig porer conseguir per falta de bastiment per a anar a Liorna.¹

Despedit ja de tots i obtinguda la llicència del Reverendíssim i presa l'última benedicció, mos partíren per Rama.

CAPÍTOL 47. *Del viatge de la santa ciutat en Rama.*

Lo dia 7 d'abril de l'any 1736, després d'haver sopat i donats los últims abraços a los religiosos, mos partírem per Rama. Érem catorze religiosos i alguns siculars cristians catòlics i quatre cabos de los àrabs que mos acompanyaven. Pujàrem a cavall dins la santa ciutat mateixa i sortírem per la porta de Betlem. [119r] Luego de ser fora de la santa ciutat, ja se ponía lo sol, i perquè ningú sabés lo camí que prendíem fins que fonc nit anàrem per fora de camí i essent ja en la nit passàrem per prop de la vall del Terebint, prop Colonia i prop de Sant Joan i Sant Jeremies, i sempre en gran silenci per no ser sentits de ningú.

Lo camí fonc molt mal, esto és, de muntanyes i pedres, i moltes vegades ningun camí, i passàrem pel mig de molts camps de sembrat molt bo i era de los àrabs. Caminades unes tres llegües arribàrem a una font i aquí férem alto i prenguérem un poc de refrescar, i tot en gran silenci, i los cavalls menjaven molt blat bo. Passada quasi una hora, partírem d'aquí i pujàrem una muntanya tan mala que per miracle se pot passar, i si un caigués, lo tros més gros seria l'orella. Lo cavall en què jo anava va caure i no fonc petit lo espant que jo vaig tenir, però me vaig trobar a la part de dalt i no vaig tenir desgràcia ninguna, ni menos lo cavall. [119v] Passàrem també per molt prop de la casa del Bon Lladre, i per fer molt fosca no poríem veure res. També passàrem per molt prop de les tendes de molts àrabs i los gossos mos descobriren, però no fórem encontrats per anar fora de camí i molt secretament. Cosa de cent passes davant de nosaltres sempre anava un turc àrabo amb una llarga llança

1. *Liorna*: nom català de Livorno, ciutat situada a la costa toscana. Fundada pels Medici el 1577, el seu port està a uns 15 kms. al sud de la desembocadura de l'Arno.

per veure si sentiria algun rumor, i luego que este se parava, que era molt sovint, mos havíem de parar tots.

Circa les quatre de la matinada arribàren en Rama, molt cansats però més contents per no haver tingut ningun malencontre, perquè aquest camí lo fan pocs sens alguns treballs, com queda dit en altra part. Donàrem gràcies a Déu i fórem molt ben rebuts del President, que sempre és espanyol.¹ Aquí estiguérem vuit dies perquè no se parteix d'aquí fins que lo President de Jafa avisa que hi ha bateu² per a Saida. Lo temps que vaig estar aquí feia grandíssima calor i esta és la causa que sempre hi ha moltes malalties i febres malignes. Quan jo era en Jerusalem me volien fer president de [...]³

[120r] Estant en aquest hospici de Rama se mogué tal guerra entre los villans d'esta vila i los àrabos que no poríem sortir de l'hospici. Esta guerra solament consistia en robar uns a los altres tot quant porien i cridar molt, però lo que més robaven eren bous i cavalls, i perquè los àrabos no los cremassen los sembrats, que eren molt bons, los segaven molt verds i per los primers d'abril era casi tot segat. Lo governador de Rama era fora, en la Meca, i por esto los àrabos s'atrevien a entrar dins la vila i l'haurien destruïda tota, sinó que tenien també guerra los uns amb los altres, que sempre és així.

Fórem un dia d'estos que estiguérem aquí a veure una molt alta torre i se diu de los 40 màrtirs,⁴ i aquí foren martiritzats. La sua festa és per lo més de gener o febrer. Santa Helena havia fet fer aquí una gran fàbrica i se coneix molt bé i se veuen molts corredors i grans soterranis. La torre té més de 300 escalons i d'ella se veu lo gran pla de Rama [120v] i algunes viles. Les terres són molt bones, i si fos de cristians hi hauria una gran horta.

Aquí hi ha alguns pocs mercants francesos. Tenen son vicecònsol, però moltes voltes ni poden venir a missa a causa de tanta mala canalla. Compren molt cotó filat i flux i lo envien a Saida per portar-lo a França.

1. A l'ocasió, el pare Juan Pereira, gallec (FACCIO, *op. cit.*, p. 106).

2. *bateu*: barca de poca grossària (DCVB).

3. El guillotinat del paper ha tallat pel mig la darrera ratlla del text, de manera que només es pot intentar la reconstrucció de la frase: 'aquí [per Rama] i vaig dir que primer a la Província'. És a dir, que abans d'anar a un lloc tan malsà s'estimava més tornar a Mallorca.

4. *40 màrtirs*: és una torre de cinc pisos, aixecada al segle XIII. Té una alçada de 27 m. i cada costa 9 m. S'hi puja per mitjà de 120 esglaons. Segons la llegenda, quaranta soldats cristians d'una legió romana foren morts en negar-se a oferir sacrificis als ídols. Per als musulmans, fa referència als companys del Profeta.

Lo governador no vol deixar enviar blat fora, que també n'enviarien molt, i si alguna volta lo permet, ha de ser en la nit, que si lo poble lo sentia li tallarien lo cap. No dic més de Rama per haver-ne ja parlat en l'entrada que vaig fer quan anava a la santa ciutat.

CAPÍTOL 48. *Del camí de Rama en Saida.*

Passats vuit dies en Rama, per tenir bona ocasió d'una gran caravana que partia per Jafa, mos partírem amb ella per esperar allí una embarcació per a Saida. Seríem més de mil persones de companya, i per ser tants los àrabs no s'atreveren a dir cosa ninguna, i així tinguérem bon camí. Per tot aquest no vaig notar cosa particular, sinó tot lo dit en altra part.

[121r] Arribàren en Jafa circa mig dia i per ser tants no cabíem en lo hospici, que sols és una casa, com queda dit en altra part, i per açò se donà providència per partir prest alguns, perquè alomenos quedàs lloc per a dormir los altres.

Circa la mitjanit me vaig partir de Jafa per Saida en un gros bateu que era de gregos i anava carregat de cotó. Fórem sis los religiosos que partírem, esto és, lo comissari d'Espanya i son company, lo de Portugal i son company, un mallorquí⁶² i jo. Los demás volien anar a visitar la santa casa de Natzalet, per això se quedaren en Jafa. Per aquest camí vaig tornar veure lo que queda dit quan anava en la santa ciutat. Passàrem per junt lo monte Carmelo i se veu d'aquí part del convent i solament viuen aquí quatre religiosos. [121v] No teníem intenció d'anar en Acre, que és aquí prop, però per tenir vent contrari i ser ja prop la nit hi haguérem d'anar.

Donàren fondo en Acre i fórem tres en el nostre hospici. Fórem rebuts molt bé del President⁶³ i demás religiosos, que havia pocs dies que estaven oberts i havien estat molt temps tancats a causa de ser dins lo hospici la pesta i no deixava jo de guardar-me molt bé de tots ells i n'hi havia un que estava un poc malalt i era lo company del pare Ramon.⁶⁴ Aquest me contà la sua mort com fonc i moltes altres coses i tenia algunes coses sues, les que jo no hauria volgut de ninguna manera per lo gran perill.

Lo President, que era un religiós maltès, mos donà un bon sopar i

62. Pot tractar-se del pare Antoni Bibiloni, el qual s'estigué a Betlem el 1721 i a Ain Karem els anys 1723-1725. FACCIO, *op. cit.*, p. 79 i p. 100.

63. El pare Cèsar de Melita fou superior d'aquest convent del 18 d'abril de 1736 al 27 de març de 1737. FACCIO, *op. cit.*, p. 100.

64. *pare Ramon*: Ramon Vallmarí.

bona provisió per lo camí que mos faltava, que eren trenta llegües que hi ha d'Acre en Saida, i mos donà també de menjar [122r] per los que s'havien quedat a bordo per guardar la roba. Jo tenia lo meu traspontí¹ aquí. Vaig saber que no tenia perill de pesta i així lo vaig pendre i quasi lo sol post mos n'anàrem al bateu. Lo servidor d'aquest hospici que assistí a la mort del pare Ramon m'assegurà havia feta una mort com un sant. *Anima eius requiescat in pace. Amen.*

Dormírem fins a la mitjanit en el port d'Acre i luego amb molt poc vent mos partírem caminant tot lo dia per molt prop de terra. No se veu sinó algunes torres casi caigudes i algunes males viles, però no hi ha àrabs i se pot anar per terra, sinó que costa més.

Quasi a mig camí se mogué una tramuntana forta i molt contrari que mos fonc precis donar fondo prop de terra i esperar lo bon temps. [122v] No poguérem saltar a terra per no haver de pagar l'ancoratge, que val un sequí,² per haver aquí un bon port, i se diu la ciutat de Tir,³ i los vaixells grossos que vénen a Llevant no tenen millor port que aquest, però la vila i cases no val res, que tot quedà destruït i sols hi ha quedat qui fa pagar l'ancoratge. En aquest port se diu que embarcaven los cedros de què Salomó féu lo temple en Jerusalem. També prop d'aquí són los pous dits de Jacob, com consta de l'Escriptura, i moltes altres coses notòries, les que veuen los qui van per terra. Passada de la mitjanit s'espessà lo vent contrari i prosseguírem nòstron camí per a Saida, però com quasi teníem calma, haguérem de mester fins lo endemà al mig dia. D'aquí se veien molt bé les muntanyes del monte Líban, que sempre són carregades de neu.

[123r] CAPÍTOL 49. *De la ciutat de Sai[da] i fora d'ella.*

Lo dia 18 arribàrem en Saida⁴ quasi al mig dia. Esta ciutat no té port ningun, sent així que sempre hi ha vaixells i altres embarcacions franceses, i sols hi ha una mala platja, i quan fa tramuntana i mestral fort tenen

1. *traspontí*: matalàs de viatge.

2. *sequí*: nom amb què es coneixia també el ducat d'or de Venècia, *zecchino*.

3. *Tir*: nom de l'antiga ciutat fenícia que avui s'anomena Sur i pertany al Líban. Dista 87 kms. de Beirut. És documentada el III mil·lenni aC. Els croats s'hi establiren entre el 1124 i el 1291 i després caigué en una decadència absoluta. LADOIRE, *op. cit.*, p. 10, la veié completament arruïnada, i TOLLOT, *op. cit.*, p. 203, diu que és lloc molt pobre, un *hameau*, i que tenia les muralles derruïdes. Començà a refer-se'n al segle XVIII.

4. *Saida*: anomenada Sidó en l'antiguitat, és documentada també com Tir al III mil·lenni aC. Els croats la conqueriren el 1111 i la conservaren, bé que amb algun

molt perill les embarcacions. Havia aquí bon port en temps passat, però lo governador, perquè no hi anassen les galeres del gran turc, lo féu destruir i se coneix molt bé. En esta platja hi ha una petita isleta o roca que serveix per a lligar los bastiments i és molt al cas. També junt a terra hi ha un castellet que en altre temps seria molt fort i bo. Ara sols hi ha unes poques i de dolentes peces i no costaria res de pendre-lo, i dista de terra unes trenta passes i és menester bateu per passar a ell.

[123v] En esta ciutat de Saida, no molt lluny del mar, hi ha un gran camp,¹ esto és, com un gran convent amb sos clastos i aposentos, i dins d'aquí viuen tots los mercants i demés francos.² A l'una part tenim nosaltres la iglésia, que és un poc bona i sols esta és la parròquia, i aquí vénen tots los cristians francos i molts maronites. Lo nostre President sempre és lo curat o rector i sempre és francès. La sacristia no és mala, perquè aquest és lo convent principal de los francesos i sempre procuren per aquí, per lo que té bones robes i bons ornaments. Lo nostre hospici està a l'altra part del dit camp, junt a la casa del cònsol.³ És molt bo i capaç i quasi tot nou. D'ordinari viuen aquí sis religiosos, però los que van i vénen són molts i casi sempre és lo número doblat per ser aquí la principal clau de Terra Santa i aquí fan cap tots los conductors⁴ i quasi tot lo qui va i ve de Jerusalem. [124r] Tenim dins aquest camp lo senyor Procurador de Terra Santa i ell rep totes les conductes⁵ que vénen de Cristianitat i les deposita en una gran caixa de ferro dins la celda d'un religiós que és Viceprocurador i ara és un de la mia província i se diu fra Ramon Closa.⁶ També té clau de la gran caixa i lo un mai pot obrir sens

parèntesi, fins al 1291. El 1517 passà a formar part de l'Imperi Otomà. Al segle XVII, Fakr ed-Din la reconstruí, en part, però féu destruir el port per por de l'amenaça turca, i la ciutat començà una època més pròspera, gràcies al comerç amb França. TOLLÓT, *op. cit.*, p. 205, veié que dues fortaleses havien protegit el port en una època anterior, però que en el moment que ell hi estigué només en quedava una i mig ensorrada.

1. *camp*: és l'adaptació al català de «campo», italianisme per *khan*, mot àrab que designa un espai quadrat tancat per murs.

2. Es tracta del *khan* Fransaoui o khan el-Frange, un dels que féu construir el ja esmentat Fakr ed-Din.

3. El consolat francès a Saida es fundà el 1615, segons B. Heyberger, *op. cit.*, p. 243.

4. *conductors*: vegeu p. 150, nota 7.

5. *conductes*: el diners a què es fa referència a la nota anterior.

6. *Ramon Closa*: Segons SANAHUJA, *ofm, op. cit.*, p. 457, aquest religiós català morí a Jerusalem l'11 de setembre de 1763, després de 46 anys de servei a Terra Santa.

lo altre per traure i posar lo diner, i altra clau té lo President. Se diu que hi ha molt diner. Jo he vista la caixa i és molt gran i ben tancada i tota de ferro per ser més segura, i aquí lo diner està més segur que en ninguna altra part per ser dins lo camp i prop lo cònsol, i ben tancat. D'aquí se proveeix tota la Terra Santa i tots sos convents i hospicis, que causa admiració lo diner que surt i que entra, i per lo que pot succeir n'hi ha de reservat.¹

[124v] Dins lo mateix camp té lo cònsol una bona casa, i quan arriben bastiments francesos posen bandera. Lo mateix fan tots los dies de festa. Té lo cònsol per son confessor un caputxí, i tenen un petit hospici aquí mateix i sols són dos religiosos. També hi ha altre hospici de los pares jesuïtes i també solament són dos i ningu[n] és la parròquia, sinó nosaltres, i quan mor algun en los dits hospicis, sia qui sia, lo nostre President lo acompanya a lo enterro per ser ell sol lo rector. Lo mateix se fa en totes les demás parts que tenim convent, i tenen molta envidia los dits pares per haver-se de subjectar a açò, però no tenen altre remei, que així lo té concedit Terra Santa de molts pontífices i reis de França i no poden fer lo contrari, sien qui sien. Lo cònsol té altre capellà a la sua casa i quan ell vol ve a la nostra iglésia, i no fa falta,² particularment les festes.

[125r] La ciutat és un poc bona a causa del baixà, que viu aquí. Té son serrallo o palacio no molt lluny del camp i sempre se veuen en casa sua molts turcs grossos. Aquest baixà és com un virrei i té més poder i molt territori i arriba fins a Natzaret i lo mar del Tiberiades, i té molt tribut i solament de Natzaret té set bosses, com queda dit.³ Té molts soldats de cavall i esta és la causa que per aquí no hi ha àrabos, i los

1. A Saida, hi havia caputxins, franciscans i jesuïtes, i tant aquí com a Acre, Trípoli i Alep, aquests religiosos s'estatjaven a l'alfòndec dels europeus, generalment francesos, però podien ser llogaters o bé propietaris de la part que ocupaven. L'alfòndec era concebut per a les necessitats mercantils i no era un lloc adequat per al mode de vida religiós d'oració i recolliment, segons B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 340.

2. *no fa falta*: cal entendre 'no hi falta.'

3. Segons B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 33-35, la família drusa dels Ma'n, capitanejada per Fakhr ed-Din II, aconseguí fer-se un territori gairebé propi cap al nord del Líban i la Palestina. Aquest personatge, molt hàbil per a la diplomàcia i el desenvolupament econòmic, sabé promocionar l'agricultura, el ram de la seda i l'atracció dels comerciants europeus. Aquesta política permeté de créixer notablement viles com Beirut i Saida. El 1635, Fakr ed-Din fou eliminat pels otomans, però la família Ma'n encara mantingué la seva influència fins al 1697 en què s'extingí. Els successors, la família sunnita dels Shihâb, no volgueren perjudicar aquell creixement econòmic i es mantingueren fins al segle XIX.

villanos no fan tantes maldats. També té bona música i molts dies fan mal de cap de tant sonar.

Tindrà, segons m'han dit, unes vint dones i d'elles té molts fills i ha molt temps que és baixà, esto és, quatre anys, i ja és molt, perquè quasi tots los antecessors dins poc temps los han llevat lo cap, si no han tingut temps de fugir, i d'ordinari és esta la paga que lo Gran Senyor [125v] dóna a los baixàs, perquè luego puga donar los puestos o vendre-los a altri, i perquè té temor que no se àlcien rei contra d'ells, i si lo Gran Senyor no lo fa, moltes vegades lo fan los seus vassalls mateixos, i lo mateix se fa en les demás parts que hi ha baixà.

Per la ciutat són molts los turcs. També hi ha molts gregos i un gran barrio de judíos, que estan molt prop del nostre hospici, i de les finestres i terrat se veuen les sues cases, i tots saben la llenga espanyola, i gusten sempre de parlar, com queda dit de los de Jerusalem. Les judías, los dissabtes, que és la sua festa, van ben vestides i aporten un gran plat de plata o estany en lo cap, com un sombrero sens cofa, i n'hi ha de guapes, i se deixen veure i no se donen vergonya de res. Des de los terrats nostres se senten los crits que fan molts dies en la sinagoga, i són¹ molt forts. Les dones no poden anar-hi i sols de los terrats escolten, i de lo un terrat passen a tots els altres.²

[126r] També en esta ciutat hi ha molts maronites catòlics romans i tenen alguns sacerdots que los governen, i són de millor qualitat que los de Terra Santa i no mos costen res i vénen molt a la nostra iglésia, ademés que van a la sua.³ Dins la ciutat mateixa també hi ha alguns sacerdots gregos catòlics, i aquí, a causa del baixà i de ser prop del monte Líban tothom viu a la sua llei, com volen, i no va tan rigorós com altres parts.

Té esta ciutat unes dotze mesquites i les de més⁴ eren iglésies de los cristians. Se veu una molt gran que era la catedral i se deia Sant Andreu, i per ser obra forta encara se conserva. Los santons de dites mosques són molt cridadors i bona part del dia sempre criden, particularment lo divendres. Fan mal de cap de tant cridar, i també en les nits. També tenen per la ciutat diferents banys i molt bons, i tots van a ells.

1. *són*: abans diu 'és', que el copista no ha ratllat, tal com devia pensar fer.

2. *els altres*: és correcció meua d'acord amb el sentit; el manuscrit diu 'l'altre.'

3. Segons B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 408, els primers maronites que anaren a estudiar a Roma ho feren el 1578 i el 1581. Es van instal·lar al Col·legi dels Neòfits, fins que el 1582 es va construir un altre edifici per a aquests alumnes orientals.

4. *de més*: vol dir la major part.

[126v] **CAPÍTOL 50. D'altres coses fora la ciutat de Saida.**

Esta ciutat de Saida té les muralles molt rònegues i estan ben segurs fora d'estes. Luego se troben una infinitat de sepulcres. A l'una part són de turcs, a altra de gregos i altra de judíos. A los de los turcs n'hi [ha] alguns de bons d'alguns baixàs i turcs grossos. Los turcs¹ no fan falta,² com queda dit parlant de los de Jerusalem, que van allí a menjar i fumar i contar rondaies tots los divendres.

Cosa d'una hora lluny de la ciutat hi ha una muntanyeta i se diu lo monte Sidon, i aquí són los sepulcres de los francos i maronites i també n'hi ha alguns de bons d'alguns rics mercants, i aquí hi ha també alguns religiosos enterrats, i per ser aquest lloc lluny de la ciutat hi costava molt de pujar los morts. Los dies que jo era en esta ciutat, Terra Santa comprà un clos no molt lluny de la ciutat que era un jardí i ara servirà de sepulcres per [...]³

[127r] Les figures d'estes figueres són tan grosses com unes carabasses. No les he vistes madures. Los figons eren com los dos punys i fan les figures a ramells. Altres arbres se veuen en este orde, que són los mateixos de Cristianitat, i sempre anam segurs a passetjar i hi ha alguns jardiners maronites.⁴

Cosa de tres llegües d'aquí hi ha un convent de monjos gregos, tots catòlics romans, i aquí viu lo patriarca grego catòlic, i seran alguns deu bisbes, qui quasi tots han estudiat a Roma i són bons estudiants i bons cristians.⁵ Quan mor lo patriarca, los dits bisbes fan elecció i lo Pontífice romà lo confirma i li envia lo pàlit, i aquest se diu lo patriarca antioquenyó⁶ i és un dels quatre patriarcats. Tots los bisbes gregos catòlics i tots los pretes gregos catòlics i demés monjos i convents de tot lo Llevant són súbdits del dit patriarca i són molts i bons. [127v] Aquest patriarca vingué en lo hospici de Saida lo temps que jo m'hi trobava i estigué sis dies. Li besàrem la mà tots los religiosos i és un sant homo i bon estudiant,

1. *turcs*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'turcas'.

2. *fan falta*: cal entendre no hi falten.

3. Hi ha les pàgines 246 i 247 arrancades i el text que ve a continuació no té relació amb el que l'autor ha explicat fins aquí.

4. TOLLÓT, *op. cit.* p. 206, explica que al voltant de la vila hi ha molts horts amb tota mena d'arbres fruiters i, sobretot, de moreres per a la indústria de la seda.

5. A més del col·legi esmentat a la nota 3 de la p. 145, el 1627 el papa Urbà VIII va fundar el Col·legi Urbà per atendre la formació del clergat destinat a les terres d'infidels o herètics. B. HEYBERGER, *op. cit.*, p. 408.

6. *antioqueño*: d'Antioquia.

i ha estat en Roma catorze anys. Vingueren en sa companya quatre sacerdots monjos i son secretari, i també són bons estudiants. Hi hagué de venir de nit perquè totes les vegades que ve ha de fer regalo al baixà. Vingué per compondre algunes coses contra lo patriarca cismàtic grego que viu en Damasc i sortí molt victoriós.

Algunes vint llegües d'aquí és lo monte Líban, i en ell també viu lo patriarca de los maronites, que sempre és estat catòlic romà. També té molts bisbes i molts convents subjectes, i tots los pretes sacerdots maronites los ordena i estan subjectes a ell i són moltíssims en diferents parts de la Turquia, i diu de pontifical amb los mateixos ornaments que la Iglésia romana, així com queda dit de los papassos maronites i se dirà més avant.

[128r] **CAPÍTOL 51. De com vaig partir de Saida per Xipre.**

Dia 1 de juny de 1736 per la nit partírem per Xipre amb un vaixell francès. Lo patró se diu musú Artau. És molt bon home i en tot son bastiment tots eren bona gent. Aquest és capità d'un vaixell i és tot seu,¹ per lo que està molt ric i aguanya molt. Aquest vaixell era tot carregat de cotó i quasi tot filat, que valia molt. També aportava arròs i altres robes. Féu molt bona provisió i fonc molt ben menester, com se dirà més avant. Tots los qui anàvem en aquest vaixell érem vint-i-sis, esto és, lo capità, lo segon capità, l'escrivà. Los demás eren mariners i los passatgers érem cinc, esto és, dos religiosos i un jesuïta llec i dos minyons maronites que anaven a Roma per estudiar per ser papassos i sacerdots, com queda dit en lo capítol passat, i apareixien bons minyons i lo un era ben ric, que no és poc.

[128v] Partírem, pues, de Saida per a Xipre per fer allí més provisions, que van allí més a barato que a ninguna altra part. A mitjanit mos posàrem a la vela, però férem molt poc camí, i quan se féu de dia mos trobàvem encara davant de Saida i lo vaixell era molt mal caminador i sempre vent contrari, sent així que amb lo mateix vent tots mos passaven al davant. L'endemà mos trobàrem prop d'Acre i davant lo monte Carmelo i mai acabàvem de perdre de vista la terra firme, sentint molt calor.

Per fi, passats cinc dies descobrírem Xipre i rodàrem bona part d'aquesta isla, sempre amb vent contrari. Lo que més se veu per les costes d'esta isla són pedres i mala terra i molt poca gent, com queda ja dit, i no havia molt temps que era estada la pesta i no deixàvem de guardarnos molt bé.

1. *tot seu*: vol dir que no fa companyia amb ningú.

[129r] CAPÍTOL 52. De l'arribó de Xipre i altres coses.

Lo dia 7 de juny arribàrem en el port de Làrnaca de Xipre i per no sobre¹ del cert si la pesta hi era, no saltàrem a terra fins a la tarda, que sabérem que lo convent era obert, que sempre que dura la pesta estam ben tancats. Com queda dit, fórem en nòstron convent i fórem rebuts amb lo mateix amor de quan vinguérem de Cristianitat. Trobàrem aquí lo conductor d'Espanya i tinguérem moltes notícies.

Tots los dies anàvem a passetjar i vaig veure molt bé tot aquesta ciutat, lo que no havia fet a l'anada. Fonc a veure la casa del cònsol francès i anglès i són molt bones, i tenen bons jardins sens aiga bona. [129v] Se féu en estos dies la novena de Corpus i venia molta gent a la iglésia i se feren totes les funcions com en Cristianitat, sinó que no hi ha capellans i sols nosaltres som los rectors.

Lo Guardià d'aquest convent té obligació de fer les provisions per los religiosos qui partiran, encara que lo capità amb qui van los té de fer la vida en la sua taula, però perquè vaja millor fan aquí una bona provisió de pa, vi i gallines, i paga lo Guardià d'aquest convent per cada religiós dos reals de vuit per fer provisions, i n'hi ha lo bastant perquè va tot molt a barato, com queda dit.

No dic res més d'aquí perquè en altra part he parlat llargament de Xipre i d'este convent, sols dic que és mala estada per a los espanyols i molts s'hi moren per febres. [130r] Per a los italians i altres nacions és millor i ara hi ha dos rectors o cures, que són un francès per la nació i altre espanyol de la llenga grega.

CAPÍTOL 53. De la partida de Xipre per Marsella i del camí.

Lo dia 10 per lo matí tornàrem a bordo del vaixell. Havent estats quatre dies en lo dit convent, mos posàrem a la vela per Cristianitat. Començàrem ja a tenir vent contrari i en tot lo dia sols caminàrem unes cinc llegües, sempre fent bordos,² i continuà lo dia 12 així mateix. Arribàrem aquest dia prop d'altra ciutat de Xipre i se diu Limassol³ i sempre amb vent contrari.

1. *sebre*: saber.

2. *fent bordos*: el *DCVB* diu que bordo és la distància que recorre una barca entre volta i volta. En aquest cas cal entendre que el vaixell anava endavant i endarrera.

3. *Limassol*: o Lemessós. Al manuscrit, Llimassó. Ciutat situada a la costa sud, a 81 kms de Nicosia. És una ciutat molt pobra en monuments, perquè un terratrèmol (1584) la destruí del tot. Actualment és la segona ciutat de Xipre.

Lo dia 13 descobrirem lo cap Blanc,¹ que és l'última terra de Xipre i sempre continuà lo mateix vent contrari.

[130v] Lo dia 14, vent contrari i fórem fora de Xipre.

Dia 15, vent més fort i contrari mos féu tornar atràs en Xipre i donàrem fondo en Limassol, que és una bona badia, i aquí estiguérem fins lo dia 17. Vaig saltar en terra i aquí trobàrem los companys que haviem deixats en Saida i havien partit deu dies després de nosaltres. Aquí no hi ha més que veure que un castell que era de Sant Joan de Malta. Vui és de moros i és un poc bo. Les cases són com les de Làrnaca i també tot va baratísim.

Lo dia 17 per lo matí posàrem vela i en aquest dia sols arribàrem al cap de Gata,² que dista unes dues llegües de Limassol.

Dia 18. Calma. Per la tarda poc vent i fórem davant altra ciutat de Xipre i se diu Pafos.

Lo dia 19 poc vent i contrari.

Dia 20. Fórem fora lo últim cap de Xipre. Poc vent. Tramuntana petita, i aquest dia mos passàrem davant los companys per caminar més son vaixell.

[131r] Lo dia 21 continuà lo mateix vent petit, però no tan mal.

Dia 22. Un poc de bon vent de tramuntana. Lo camí hora per llegua i fórem dins lo canal de Rodes.

Dia 23. Mestral fort tota la nit i molt mal, i prosseguí tot lo dia. Se va veure un vaixell molt gros i una barca grega.

Dia 24. Lo mateix vent no tan fort. Molt treper³ i no se pogué dir missa.

Dia 25. Vent més contrari, casi bonança. Poca via.

Dia 26. Vent ponent petit. Se va veure un bastiment.

Dia 27. Lo mateix vent dolent. Se descobrí una isla dita Scarpanto.⁴ Aquest dia per lo matí encontràrem deu embarcacions de turcs: tres caravel·les, una nau de guerra i sis saiques, i venien de Constantinoble i anaven a Alexandria. La nau era bona i aportava seixanta canons i més de mil moros. Les caravel·les també eren bones, però no aporten tants canons com la sultana. Les saiques són bastiments petits i anaven carregats

1. *cap Blanc*: és constituït per la prolongació de la muntanya de Troados.

2. *cap de Gata*: al manuscrit, Lagate.

3. *treper*: vegeu p. 155, nota 7.

4. *Scarpanto*: illa del mar Egeu, situada entre Rodes (45 kms.) i Càndia (100 kms.). Té molt a prop l'illeta Caso (7 kms.). Té forma allargassada (48,5 kms. de llarg per 15 kms. d'ample), amb una superfície de 288 km².

de fusta per a fer caravel·les. [131v] Lo nostre capità tingué d'anar a bordo de la sultana a prestar lo jube¹ i mos tingueren entretinguts cosa de dos hores. Per la tarda d'aquest dia descobrirem terra en dues parts i vérem una altra embarcació.

Dia 28. Calma sens ningun vent, i en la tarda fórem molt prop del port de la isla de Rodes.²

Dia 29. Més calma. Més prop de terra. Tot lo dia bonança sens fer gens de camí.

CAPÍTOL 54. *Tot lo passat i vist en lo mes de juliol.*

Dia 1. Vent mestral molt fort i contrari mos féu tornar arrera prop de Scarpanto, isla petita. Tot lo dia mal temps sens porer dir missa de fortuna.³ Tot lo dia jeure sens porer estar segurs.

Dia 2. Fórem prop d'altra petita isla i se diu lo Caso.⁴ Més. Descobrirem la isla de Càndia caminant amb vent petit.

Dia tres. Fórem a la costa de Càndia. Vent contrari no mos deixà més passar avant. Més. En la nit no se pogué dormir [132r] de tempestat. Les ones més altes que lo vaixell i grossa fortuna i no se dormí gens. Tornàrem prop de Scarpanto.

Dia quatre. S'apaciguà un poc la tempesta i fórem a pendre port a la Càndia i donàrem fondo prop lo cap de Salomó. Aquí estiguérem dos dies. Fonc en terra dos vegades i férem aiga i rentàrem la roba. Esta terra de Càndia és molt fèrtil, així com Xipre, però se veu molt poca gent. En dos dies que aquí estiguérem no vàrem veure més que tres monjos gregos cismàtics que aportaren a vendre formatges i són tan miserables com los de Xipre. Los turcs pensaven que érem maltesos cossaris i no gosaven acostar-se. Sols vérem uns pastors que fugien de nosaltres. Feta provisió d'aiga, lo dia 7 mos tornàrem posar a la marxa sens tenir vent.

1. *jube*: mot no identificat.

2. *Rodes*: illa grega de la mar Egea d'uns 1.460 km² de superfície i uns 400 km de perímetre. Els cavallers de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem s'hi instal·laren en ser expulsats de Sant Joan d'Acre (1291). Entre aquest any i el 1522, en què l'illa fou conquerida pels otomans, hi construïren una catedral, el palau del gran mestre de l'Orde, dos hospitals i els edificis on s'albergaven les diferents llengües en què estava organitzat l'Orde.

3. *fortuna*: cal entendre per causa de la fortuna, és a dir, la mar avalotada.

4. *Lo Caso*: illeta de 67 km² al sud-oest de l'illa Scarpanto, de la qual està molt a prop. És muntanyosa i el seu punt més alt arriba als 956 m. El 1537 fou ocupada pels otomans.

Lo dia 8, vent contrari costejant i bordetjant Càndia i sempre prop de terra, sens fer camí bo, sinó dolent. [132v] En aquesta part de la Càndia donàrem fondo i estiguérem, com tinc dit, dos dies esperant lo bon temps, però mai vingué. Fôrem a terra a buscar aiga i la que trobàrem fonc molt dolenta, perquè era un pou molt brut, però per a aquella ocasió fonc la millor del món per a nosaltres. En aquest port rentàrem la roba i vingueren alguns villanos per buscar remei d'algun mal que patien, perquè saben que en tots los vaixells hi va metge, però no volgueren fer lo que los digué lo nostre cirurgià¹ i se'n tornaren així com vingueren. Una tarda fôrem altra vegada a terra. Férem llenya, que n'hi ha en abundància i vérem bon ramat de moltons i ovelles. [133r] Tota la tarda estiguérem en terra i ningú mos digué res, perquè tenien més temor que altra cosa. Anàrem a caçar amb escopetes i no matàrem res.

Esta isla de Càndia és molt abundant de tot, així com Xipre, però per falta de compradors va tot barato. Per un ral de vuit nos donaven cinc tocinos verros i truges, però jo vaig dir al capità que no prengué tal cosa que mos faria estar malalts a tots, i lo féu desembarcar, que ja era dins la llanxa.

[133v] Dia 9. Tramuntana forta mos féu tornar atràs i no hi hagué remei de passar per lo archip[i]élago, sinó per l'altra part de Càndia. Tramuntana mala.

Dia 10. Vent més contrari. Mos fou precis dixer la costa de la Càndia i anar bordo a la Barbaria. Mestral fortet.

Dia 11. Vent més contrari. Fôrem prop de Barbaria, però no se va veure terra clarament.

Dia 12. Vent contrari ponent a la part de Barbaria, i per no anar a ella férem altre bordo a la Càndia. Lo mateix mal vent. Molt engronsar.²

Dia 13. Mestral i tramuntana molt mala. Se tornà a descobrir Càndia i sempre rodant.

Dia 14. Lo mateix vent dolent i més fort. Se va veure un vaixell que fugia molt de nosaltres.

Dia 15. Lo mateix dels altres dies.

Dia 16. Lo mateix vent i més fort. Mos fonc precis tornà en Càndia per tan mal temps. Lo mateix féu un pinquo³ que encontràrem. Volíem donar fondo [a] una isla petita dita el Goso, però no poguérem per tanta tormenta i vent contrari. Lo pinquo sí per ser més petit i millors mariners

1. *cirurgià*: al manuscrit, 'silurgià'.

2. *engronsar*: gronxar, balancejar-se.

3. *pinquo*: per pinc, vaixell mercant més aviat petit.

que los nostres. [134r] Esta isleta se diu lo Goso i no és habitada de ningú, però casi sempre los cossaris maltesos tenen aquí son niu i fan aiga i llenya. Aquí havia dos bastiments maltesos que esperaven la sua. No poguérem parlar amb ells, però sabérem que havia un capità mallorquí, dit lo Janet, i aquest dia se començà a donar lo pa i vi taxat¹ a tothom, que mai lo havíem vist, i se donava una galeta a cada menjar i no més, i eren tres cada dia. Per los mariners era molt mal. Per a nosaltres no tant, que ja mos bastava i teníem bescuit.

Dia 18. Sempre lo desdixat mal vent fort i contrari. Fortuna grossa i molt perill. Fonc precís llevar les veles i anar sols a la capa² sens porer donar fondo ni anar avant, i la nit molt mala.

Dia 19. Proseguí la mateixa fortuna i mal vent i perdérem lo camí que havíem fet en vuit dies, i encara bon goig.³ En la nit molt treper i tots enfadats i cansats de treballar.

[134v] Dia 20. S'apaciguà la fortuna, sempre a la costa de la Càndia. Calma sens vent buscant lo que havíem perdut.

Dia 21. Bonança. Vent en popa, però tan petit que no mos movíem i no poríem arribar en el Goso.

Dia 22. Lo mateix vent contrari i fort dels dies passats mos féu perdre lo poc que havíem avançat, i a mitjanit, calma.

Dia 23. Vent contrari. Arribàrem en dret del Goso i per la nit vent més fort i contrari.

Dia 24. Lo mateix mal vent. Fórem altra vegada i no se descobria terra de ninguna part. En la nit va anar pitjor.

Dia 25. Tramuntana forta. Fórem molt prop de terra de Barbaria. Giràrem per Càndia altra volta. En la nit molt treper. Aquest dia se començà a donar poca aiga.

Dia 26. Sempre lo més mal vent i vent que tornàvem al Goso. Giràrem altra vegada per Barbaria i fórem molt prop de terra.

Dia 27. Lo mateix vent. Molts bordos. En la nit molt desasosiego.⁴

Dia 28. Lo mateix vent, però no tan fort, i cessà lo treper, i anant sempre a la costa de Barbaria i fórem davant lo golfo de la Sidra.¹

1. *taxat*: racionat.

2. *anar a la capa*: disposició de la nau de vela que, no faltant-li vent, no camina gens o camina molt poc. Aquesta maniobra es fa quan hi ha temporal, però també quan cal esperar una altra barca (*DCVB*).

3. *bon goig*: expressió que dóna a entendre que encara es pot estar content, que podria haver estat pitjor.

4. *desasosiego*: correcció meua, al manuscrit, 'desosiego'.

1. *Sidra*: al manuscrit, Cidra. Nom donat a les dues grans entrades que forma la

[135r] Dia 29. Vent mestral petit i contrari. Sempre a la costa de la Barbaria. En la nit bonança. Res de camí.

Dia 30. Vent de tremuntana un poc bo, però petit.

Dia 31.² Lo mateix vent bo i se feia quasi llegua per hora i ben dret, que havia molts dies que no havíem fet tant i mos trobàvem al mig del golfo de la Sidra.

CAPÍTOL 55. Lo vist i succeït per lo mes d'agost.

Dia 1. Vent bo, sinó que mos acostàvem massa la Barbaria i no se veia.

Dia 2. Bon temps com lo dia passat. Casi llegua per hora i alegrement tots.

Dia 3. Continuà lo vent petit, quasi calma, i mos trobàvem quaranta-sis llegües lluny de Malta; no se va porer veure.

Dia 4. Gran calma i no res de camí.

Dia 5. Més calor i calma sens moure-mos.

Dia 6. Lo mateix del dia antes. Més calor.

Dia 7. Vent contrari mestral. No mos deixaren anar a fer aiga en una isleta que se diu la Lampedusa,³ i no és de moros ni de cristians, sinó de tots.

[135v] Dia 8.⁴ Vent bo i favorable. Fórem molt prop de dita isleta i per tenir bon temps no saltàrem en terra. Hi ha una capella de cristians i una mesquita de moros, i los maltesos se'n cuiden. Prop d'aquí se veu una roca molt alta i se diu lo Llamió.⁵ Més. Se descobrí altra isleta i se diu la Llinoso,⁶ i vàrem veure un gànguill⁷ francès.

Dia 9. Temps variable, ara bo, ara no, ara ni un ni altre. Se descobrí la Pantel·lària, terra d'Espanya. Llamps i trons i aiga.

Mediterrània a l'Àfrica septentrional. El golf de Sidra es correspon amb la Gran Sirte, situada al nord de Líbia.

2. 31: és correcció meua d'acord amb l'ordre cronològic; el manuscrit diu '30'.

3. *Lampedusa*: illa al sud-oest de Sicília, de la qual dista 205 km. Té 11 kms. de llargària i 20 km² de superfície.

4. Dia 8: Abans d'aquesta anotació n'hi ha una altra corresponent també al dia 8, però tota ratllada: 'Dia 8. Se apasiguà la fortune y vingué la calme y ningun vent. Senpre a la costa de Càndia buscant lo perdut'.

5. *Llamió*: per Lampione, illeta de 700 m. de llarg per 180 m. d'ample a 18 km de Lampedusa.

6. *Llinoso*: per Linosa, illeta (3,5 km de llarg per 3 km d'ample) situada al sud-oest de Sicília.

7. *gànguil*: vaixell de càrrega amb un sol pal de vela llatina devers la part central i amb la popa i la proa iguals de forma (*DCVB*).

Dia 10. Fórem passada la Pantel·lària. Descobrírem terra ferma a la part de Tunis. Giràrem per tenir vent contrari. Bona pluja.

Dia 11. Vent contrari. No poguérem donar fondo prop lo cabo Bono.¹ Tornàrem prop la Pantel·lària en la nit. Lo vent més fort i contrari.

Dia 12. Donàrem fondo prop un castellet i una mala vila de moros que se diu Gal·lipoli.² Férem provisió d'aiga, de què teniem més necessitat, i no trobàrem res per menjar. [136r] I no volgueren que saltàssem en terra perquè no sabéssim què cosa era. Aquí vam veure dues fragates cossaris de moros i seriem, per terra, unes vuit llegües de Tunis, i se llevà aquest dia una galeta de lo que donaven a menjar.

Dia 13. Mos posàrem a la vela pensant tenir bon temps i fonc el contrari. Tornàrem prop la Pantel·lària i se va veure una tartana que caminava més que nosaltres.

Dia 14. Fórem molt prop del cabo Bono i vérem la badia de Tunis. Vent petit i contrari. Descobrírem un vaixell i dues tartanes i vérem l'antiga Cartago,³ Porto Farina⁴ i altres coses.

Dia 15. Fins al migdia, calma. Després vent bo, dos llegües per hora. En la nit millor vent en popa fresc, que mai n'haviem tingut. Per lo matí se descobriren les muntanyes de Sardènia i tots tan contents per lo bon temps.

Dia 16. Vent en popa ben fort i bo fins a la nit. Tot lo dia a la costa de Sardènia. Vérem moltes torres i poques viles i cinc isletes petites. En la nit, calma.

[136v] Dia 17. Vent de tramuntana contrari i mos apartàrem molt del bon camí.

Dia 18. Vent contrari. Mos feia anar a la Còrsega. Poca via i dolenta, i la tramuntana enfadada.

Dia 19. Vent mestral contrari i calma i se descobreix clarament la Còrsega, i molta calma mala.

Dia 20. Més calma. Per la tarda vent més contrari i fora de camí.

1. *Bono*: en català Bon, nom de ràss Addar, cap de la costa de Tunísia, a la península de Bon, davant Sicília.

2. *Gal·lipoli*: Indret no localitzat. Jean-Baptiste TOLLOT, *op. cit.* p. 84, diu que d'Alger cap a Llevant hi ha un lloc anomenat Galipe i precisa que el pare Jean-hau (sic) a la seva *Description du voyage en Levant* l'anomena equivocadament Gallipoli.

3. *Cartago*: vol dir les ruïnes d'aquesta ciutat, a 17 kms. de Tunis. TOLLOT, *op. cit.* p. 348, també les veié i diu que eren sobre un turó i molt esteses sobre un territori ampli. S'hi podien comptar fins a disset cisternes.

4. *Porto Farina*: a prop de Binzert i al costat d'una llacuna.

Dia 21. Calma més grossa. En la tarda vent contrari, tramuntana i mestral, i les costes de Còrsega.

Dia 22. Vent petit i contrari. Poca via i molta paciència.

Dia 23. Calma fins mig dia a dos hores. Ponent bo i fresc en la nit i matí. Quasi vent en popa petit.

Dia 24. Temps variable: ara bo, ara no, ara gens. Molt treper sens vent,¹ les ones més altes que el vaixell. Sens vent en la nit. Se descobriren les muntanyes de França i també dos vaixells. Tota la nit sens dormir. Molta maror, tempestat de trons i llamps i aiga forta, i més treper i sempre engronsar. Vent dolent i la nit molt llarga.

Dia 25. Grandíssim treper. Fórem prop la costa de França, davant d'unes isles no molt lluny de Toló.² Poca via a causa del treper.

[137r] Dia 26. Vent contrari. Fórem prop lo port de Toló. Sempre bordos no aguanyant res. Se veren moltes tartanes i en la nit molts focs. Vent més fort i contrari.

Dia 27. Lo mateix vent contrari i més fort. Mos fou precís tornar arrera en el port de Toló per veure si porien fer aquí la corentena, i no fonc possible per anar carregats de cotó i per no tenir aquí nosaltres comissari de Terra Santa. Fonc a terra en el port i és boníssim, i aquí té lo Rei de França los vaixells de guerra. N'hi havia 26 de ben bons. Lo port és bo i artificial i costaria molt de fer.

1. Vegeu p. 1555, nota 7. Aquí 'treper' té el mateix significat que el *Diccionari de la llengua catalana*, de Pere Labèrnia, Barcelona, 1865, atribueix a 'trapeig'.

2. Toló: Ciutat de Provença (Occitània). Després de ser annexada a França per Lluís xv, es convertí en un centre militar i més tard, ja als segles xix i xx, fou la base de l'esquadra francesa de la Mediterrània. Hi destaquen l'església de Santa Maria la Major (segles xvii-xviii) i la gran torre de la Mitra.

